

VILNIAUS UNIVERSITETAS

LINA GERVINSKAITĖ-PAULAITIENĖ

MENTALIZACIJA ANKSTYVOJE PAAUGLYSTĖJE IR JOS SAŠAJOS
SU PRIERAISUMU, SMURTO PATYRIMU IR EMOCINIAIS
BEI ELGESIO SUNKUMAIS

Daktaro disertacija
Socialiniai mokslai, psichologija (06 S)

Vilnius, 2018

Disertacija rengta 2013-2017 metais Vilniaus universitete.

Mokslinė vadovė – doc. dr. Rasa Barkauskienė (Vilniaus universitetas, socialiniai mokslai, psichologija – 06 S).

TURINYS

1. ĮVADAS.....	5
1.1. Mentalizacijos samprata.....	5
1.1.1. Mentalizacijos dimensijos	7
1.1.2. Mentalizacijos terminija: įvairovė ir aprėptis.....	11
1.1.3. Mentalizacija ankstyvoje paauglystėje	14
1.1.4. Mentalizacija ir prierašumas	19
1.1.5. Mentalizacijos vertinimo galimybės ir problemiškas ankstyvoje paauglystėje	23
1.2. Mentalizacijos ir emocinių bei elgesio sunkumų sąsajos paauglystėje .	26
1.2.1. Mentalizacija ir emociniai sunkumai.....	30
1.2.2. Mentalizacija ir elgesio sunkumai	36
1.2.3. Mentalizacija kaip prierašumo ir emocinių bei elgesio sunkumų ryšio mediatorius.....	40
1.2.4. Mentalizacija kaip smurto patyrimo ir emocinių bei elgesio sunkumų ryšio mediatorius.....	44
1.3. Darbo aktualumas ir mokslinis naujumas.....	50
1.4. Tyrimo tikslas ir klausimai	54
2. METODIKA	55
2.1. Tyrimo dalyviai.....	55
2.2. Tyrimo instrumentai.....	56
2.3. Tyrimo eiga.....	69
2.4. Duomenų tvarkymas ir statistinės analizės metodai	71
3. REZULTATAI.....	74
3.1. Mentalizacijos raiškos ankstyvoje paauglystėje analizė	74
3.2. Prierašumo vidurinėje vaikystėje ir mentalizacijos ankstyvoje paauglystėje sąsajų analizė.....	81
3.3. Mentalizacijos ir emocinių bei elgesio sunkumų sąsajų analizė.....	85
3.4. Mentalizacija, prierašumas ir emociniai bei elgesio sunkumai: mediacijos modelių analizė.....	93
3.5. Mentalizacija, smurto patyrimas ir emociniai bei elgesio sunkumai: mediacijos modelių analizė.....	98

4. REZULTATŲ APTARIMAS.....	102
4.1. Mentalizacijos raiška ankstyvoje paauglystėje	102
4.2. Prieraišumo vidurinėje vaikystėje ir mentalizacijos ankstyvoje paauglystėje sąsajos	107
4.3. Mentalizacijos ir elgesio bei emocinių sunkumų sąsajos ankstyvoje paauglystėje.....	110
4.4. Mentalizacija kaip jaunesniųjų paauglių emocinių ir elgesio sunkumų rizikos mechanizmas	116
4.5. Tyrimo ribotumai ir tolesnių tyrimų gairės.....	119
4.6. Praktinės rekomendacijos	122
IŠVADOS	125
LITERATŪRA	127
PRIEDAI.....	154

1. ĮVADAS

1.1. Mentalizacijos samprata

Mentalizacija apibūdinama kaip gebėjimas suprasti save ir kitus subjektyvių būsenų ir psichinių procesų požiūriu (Fonagy & Bateman, 2007). Tai sąmoningas, eksplisitinis ir nesąmoningas, implicitinis savo ir kitų žmonių elgesio supratimas siejant jį su intencionaliomis psichikos būsenomis, tokiomis kaip norai, poreikiai, emocijos, įsitikinimai, tikslai, mintys (J. G. Allen, Fonagy, & Bateman, 2008).

Mentalizacija įgalina suprasti, kad už stebimo elgesio, lengviau apčiuopiamo, fizinio pasaulio yra subjektyvus vidinis pasaulis. Sėkminga mentalizacija taip pat laiduoja supratimą, kad tiek mūsų pačių, tiek kitų žmonių psichikos būsenos yra realybės reprezentacijos, vienos iš daugelio įmanomų perspektyvų (J. G. Allen et al., 2008). Plačiausia prasme, mentalizacija nurodo ir stabilų, į bruožą panašų gebėjimą (angl. *trait-like capacity*), ir mentalizavimo procesą (angl. *mentalizing*), glaudžiai susijusį su situacinėmis aplinkybėmis (Luyten & Fonagy, 2015).

Mentalizacijos sąvoka – viena iš kelių giminingų terminų, vartojamų įvardinti gebėjimui suprasti savo ir kito vidinį pasaulį. Mūsų darbe atspirties taškas yra Fonagy ir kolegų plėtojama mentalizacijos samprata (Fonagy, Gergely, Jurist, & Target, 2004; Fonagy, Gergely, & Target, 2007; Fonagy, Steele, Steele, Moran, & Higgitt, 1991; Fonagy & Target, 1997), pradėta vystyti psichodinaminėje paradigmoje. Darbe taip pat remsimės giminingomis gebėjimo suprasti savo ir kito vidinį pasaulį sampratomis, tokiomis kaip psichikos teorija. Be to, apžvelgsime ir skirtingu lygmeniu mentalizaciją atspindinčių reiškinių, tokių kaip emocijų supratimas, emocinis sąmoningumas, perspektyvos supratimas, tyrimus, nes jie pateikia nuorodų apie skirtingus mentalizacijos dėmenis, tačiau Fonagy ir kolegų mentalizacijos samprata liks centre.

Požiūrių į gebėjimą suprasti vidinį pasaulį, socialinio pažinimo tyrimų gausoje trumpas žvilgsnis į mentalizacijos sampratos raidą yra svarbus išryškinant mentalizacijos sampratos aprėptį ir tiek didesnius, tiek subtilesnius skirtumus nuo kitų giminingų reiškinių. Ankstyvuose savo darbuose Fonagy ir kolegos (1991) prieš pradėdami plačiai vartoti mentalizacijos terminą, vidinio pasaulio supratimą įvardino kaip reflekyvią savastį (angl. *reflective self*) arba reflekyvią savasties funkciją (angl. *reflective-self function*), kuri jų darbuose buvo suprantama kaip vidinis psichinio gyvenimo stebėtojas, dialektiškai papildantis patiriančiąją savastį. Reflekyvioji savastis aprašoma kaip reflektuojanti psichinę patirtį, sąmoningą ar nesąmoningą, konstruojanti jausmų, minčių, norų ir įsitikinimų reprezentacijas, suvokianti, kad jos pačios elgesio ir veiksmų reprezentacijos yra veikiamos kitų psichinės veiklos turinio (Fonagy et al., 1991). Vėlesniuose darbuose Fonagy ir kolegos plėtodami ir kartu tikslindami gebėjimo reprezentuoti elgesį sąsajoje su psichikos būsenomis sampratą ir terminiją, pereina prie dažnesnio reflekyviosios funkcijos ir mentalizacijos terminų vartojimo (Fonagy et al., 2004; Fonagy & Target, 1997). Čia reflekyvioji funkcija (*toliau tekste – RF*) arba gebėjimas mentalizuoti yra nurodomas kaip labai svarbus savasties organizacijos veiksnys (Fonagy & Target, 1997), ir iš to galima suprasti, kad tai jau nėra visiškai tolygu reflektuojančiai savasčiai. Šioje naujesnėje sampratoje RF ar mentalizacija yra psichikos funkcija, kuri organizuoja savo ir kitų elgesio patyrimą psichikos būsenų konstruktų požiūriu (Fonagy & Target, 1997). RF užtikrina nuoseklios savasties struktūros pagrindą, kuria savo veiksmų autorystės patyrimo, atsakomybės už savo veiksmus jausmą (Fonagy & Target, 1997).

Neatsiejama mentalizacijos sampratos dalis yra tarpasmeninių sąveikų svarba mentalizacijos raidai ir raiškai. Nuo pat mentalizacijos teorijos plėtojimo pradžios autoriai mentalizaciją apibūdino esant tarpasmeninės prigimties, pirmiausia besivystančią kūdikio – globėjo prieraišumo santykiuose (Fonagy et al., 1991, Fonagy & Target, 1997). Ankstyvuose santykiuose vaikas pirmiausia pradeda suvokti psichikos egzistavimą megzdamas ryšį su kitais

žmonėmis, dažniausiai prieraišumo asmeniu (asmenimis), ir iš to palaipsniui randasi savo paties psichikos supratimas (J. G. Allen et al., 2008). Taigi, mentalizacija reikšmingai priklauso nuo ankstyvų prieraišumo santykių kokybės, o vėlesni palankūs santykiai gali padėti mentalizacijos gebėjimą plėtoti, sustiprinti, įtvirtinti (Luyten & Fonagy, 2015).

Be to, keliamos prielaidos, kad mentalizacijos raiškos kokybė (kaip sėkmingai žmogus gali pasinaudoti mentalizacijos gebėjimu tam tikru momentu) yra veikiamą prieraišumo stiliaus (Luyten & Fonagy, 2015). Mentalizacija gali būti nevienoda skirtinguose santykiuose (O'Connor & Hirsch, 1999), veikiamą žmonių, su kuriais mes sąveikaujame, mentalizacijos kokybės (Luyten & Fonagy, 2015) ir situacinių veiksnių (J. G. Allen et al., 2008; Lecours & Bouchard, 2011). Taip atsiskleidžia dinaminė mentalizacijos sąvokos pusė, kadangi mentalizacija visada tam tikru lygiu bus susijusi su santykiais ir socialiniu kontekstu.

1.1.1. Mentalizacijos dimensijos

Mentalizacija yra daugiakomponentis reiškinyss apibūdinamas per keturias dimensijas. Mentalizacija gali būti nukreipta (1) į save – į kitą, (2) besiremianti išorine – vidine informacija apie psichikos būsenas, (3) kontroliuojama – automatinė ir (4) kognityvinė – emocinė (Choi-Kain & Gunderson, 2008; Fonagy et al., 2011; Luyten & Fonagy, 2015). Nors dimensijų polių išskyrimas kartais yra sąlyginis ir ne visada galima nubrėžti aiškią ribą, kur baigiasi vienas poliuss ir įsijungia kitas (žr. apibendrintą schemą 1.1. pav.), tačiau šis skirstymas padeda tiksliau apibūdinti mentalizacijos aprėptį ir detalizuoti jos profilį. Kaip minėta, mentalizacija plačiausia prasme yra suprantama ir kaip gebėjimas, ir kaip procesas, o šios aprašomos dimensijos tinka apibūdinti abi mentalizacijos konstrukto puses. Kartu norime patikslinti, kad šiame darbe mentalizacija analizuojama kaip gebėjimas (platesnis darbe naudojamos terminijos aprašymas pateikiamas Priede Nr. 1).

Nukreipta į save ir į kitą. Ši dimensija nurodo subjektą, kurį mentalizuojame – save ar kitą žmogų. Raidoje šie du mentalizacijos poliai yra glaudžiai susiję, o ir pačios į save ir į kitą nukreiptos mentalizacijos metu aktyvuojama daug bendrų smegenų struktūrų tinklų (Fonagy & Luyten, 2009). Mentalizacijos teorijos autoriai remdamiesi neuromokslų tyrimais skiria du skirtingus žinojimo/supratimo apie save ir kitą būdus (Fonagy, Bateman, & Luyten, 2012; Luyten & Fonagy, 2015). Pirmoji sistema, kuri atsiranda anksti raidoje, yra vadinama bendra reprezentacijų sistema (Luyten & Fonagy, 2015), ji siejama su kito supratimu per save, imitacija, yra grįsta panašia neuronų aktyvacija tiek pačiam patiriant psichikos būsenas, atliekant veiksmą, tiek stebint kitus atliekančius tą veiksmą ar patiriančius įvairias psichikos būsenas (Lombardo et al., 2010). Šis žinojimo, supratimo būdas yra implicitiškas, automatiškas, be aukštesnio lygio kognityvinio apdorojimo, lemia žinojimą ir pajautimą, kaip kitas jaučiasi „iš vidaus“ (Luyten & Fonagy, 2015). Šios sistemos veikimo pavyzdys gali būti kito žmogaus jaučiamo skausmo tam tikru lygiu pajutimas savo kūnu.

Antroji sistema, kuri įvardijama kaip psichikos būsenų priskyrimo sistema, apdoroja informaciją apie save ir kitą jau daug abstraktesniais, simbolišiais parentais būdais (Frith, cit iš Fonagy et al., 2012) ir vaidina svarbų vaidmenį savo ir kito patyrimo diferenciacijoje (Fonagy et al., 2012). Ši psichikos būsenų priskyrimo sistema aktyvuoja kitus smegenų tinklus ir yra susijusi su perspektyvos suvokimu, kognityvine ir afektine psichikos teorija (Luyten & Fonagy, 2015). Psichikos būsenų priskyrimo sistema yra daug labiau veikiamą tarpasmeninių santykių, randasi vėliau raidoje nei bendra reprezentacijų sistema (Fonagy et al., 2012) ir galvojama, kad galutinai įsitvirtina paauglystėje (Luyten & Fonagy, 2015). Taigi, šioje mentalizacijos dimensijoje svarbus ir imitacija grįstas patyrimas, ką kitas žmogus jaučia, kokia yra jo veiksmo intencija, ir abstraktesnis, simbolinis savęs ir kito supratimas, kuris leidžia aiškiau diferencijuoti savo ir kito emocijas, mintis, ketinimus ir kt.

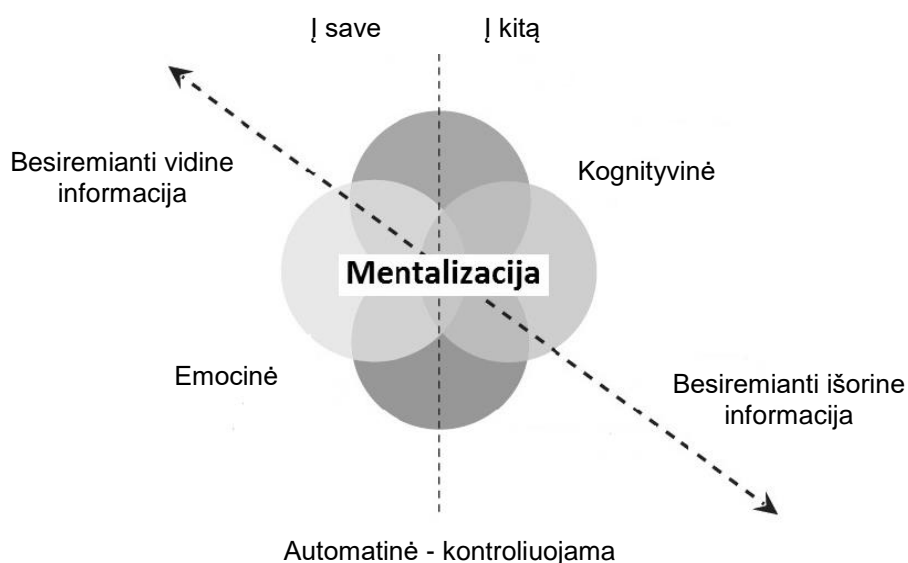
Besiremianti išorine – vidine informacija apie psichikos būsenas.

Vienoje šios dimensijos pusėje yra mentalizacija, besiremianti matomais psichikos būsenų požymiais, neverbaline kalba (kūno poza, balso tembras, veido išraiškos), matomu elgesiu (Luyten & Fonagy, 2015). Kitoje pusėje - orientuota į vidų, besiremianti viduje išgyvenamų psichikos būsenų reprezentacija (Luyten & Fonagy, 2015), numanymu, kas vyksta savo paties ir kito žmogaus psichikoje. Neuromokslų tyrimai rodo, kad veikiant šiems mentalizacijos poliams aktyvuojami skirtingi smegenų tinklai (Lieberman, 2007), kas prisideda prie dimensijos polių skirties patvirtinimo. Nors siekiant sėkmingo savęs ir kito žmogaus supratimo svarbu integruoti tiek išorinę, tiek vidinę informaciją, Luyten ir Fonagy (2015) nurodo, kad net žmonių, kurių raidos trajektorija yra adaptyvi, į vidų ir į išorę nukreipta mentalizacija gali labai skirtis, vieniems gali būti lengviau mentalizuoti remiantis išorėje matomais psichikos būsenų ženklais, tačiau sunkiau seksis įsivaizduoti, kas vyksta kito žmogaus viduje, o kitiems gali būti atvirkščiai.

Kontroliuojama – automatinė. Eksplicitinė arba kontroliuojama mentalizacija vyksta sąmoningai, valingai, tikslingai dedant pastangas (Fonagy & Luyten, 2009). Ši mentalizacija – tai nuoseklus ir pakankamai lėtas, dažnai verbalinis procesas, reikalaujantis refleksijos, dėmesio, intencijos, įsisąmoninimo ir pastangų (Allen et al., 2008). Mentalizacija taip pat vyksta implicitiškai, automatiškai, intuityviai, nesąmoningai, be valios pastangų. Mentalizuodamas implicitiškai žmogus automatiškai įsitraukia į interakciją su kitais žmonėmis (Davidsen & Fosgerau, 2015). Manoma, kad didelė mentalizacijos dalis ir vyksta implicitiškai, automatiškai (Allen et al., 2008). Šis mentalizacijos polius tiek kasdienybėje, tiek klinikinėje praktikoje yra itin reikšmingas, tačiau kol kas sunkiausiai įvertinamas empiriniais tyrimais (Davidsen & Fosgerau, 2015).

Kognityvinė – emocinė. Kognityvinė ir emocinė mentalizacija gali būti atskiriama dviem požūriais: pagal mentalizavimo turinį (t. y. ji gali būti labiau nukreipta į emocinius ar į kognityvinius savo ar kitų žmonių būsenų aspektus) ir pagal tai, kas ryškiau naudojama mentalizavimo procese – kognityviniai ar

emociniai procesai (Choi-Kain & Gunderson, 2008). Turinio prasme kognityvinė mentalizacija apima samprotavimą apie įsitikinimus, norus, mintis, ketinimus, perspektyvos suvokimą (Fonagy & Luyten, 2009; Luyten & Fonagy, 2015), kognityvinę psichikos teoriją. Emocinė mentalizacija apima emocijų diferenciaciją, emocijų priežasčių, prasmės, poveikio supratimą, ambivalentiškų emocijų pripažinimą, emocinio patyrimo interpretaciją (Allen et al., 2008), o taip pat afektinę empatiją, mentalizuotą afektyvumą (t.y. kartu ir jausmo jautimą, ir galvojimą apie jausmą) (Allen et al., 2008; Luyten & Fonagy, 2015). Mentalizacija išties labai dažnai susijusi su emocijomis. Paradoksalu, kad ji ir svarbiausia, ir kartu sudėtingiausia tada, kai patiriamos intensyvios emocinės būsenos (Fonagy et al., 2012). Sutrikdytos emocinės mentalizacijos sustiprinimas dažnai yra vienas svarbių terapinių uždavinių (Allen et al., 2008).

1.1.pav. Mentalizacijos dimensijos. Choi-Kain & Gunderson (2008) pasiūlytas schemos modelis, patikslintas remiantis Fonagy & Luyten (2015).

Būtent aptartų dimensijų integracija ir balansas tarp skirtingų dimensijų polių (Luyten & Fonagy, 2015) ir kartu lankstumas pereinant nuo vieno poliaus prie kito (pvz. nuo savęs prie kito ar iš implicitinės į kontroliuojamą mentalizaciją) (Badoud, Speranza, & Debbané, 2016) yra itin svarbus

sėkmingai, adaptyviai mentalizacijos raiškai. Tokia mentalizacija yra matoma kaip vienas esminių gebėjimų adaptyviai žmogaus raidai (Luyten & Fonagy, 2015), ji siejama su emocijų reguliacija, savasties ir savo autorystės jausmo patyrimu, psichikos sveikata, atsparumu, sėkmingais socialiniais santykiais (Allen, Fonagy, & Bateman, 2008).

Iš kitos pusės, mentalizacijos netikslumai, sutrikdyta mentalizacija yra siejama su psichopatologija (Fonagy et al., 2011). Mentalizacijos daugiadimensiškumas lemia, kad jos sutrikdymai gali pasireikšti keliais skirtingais būdais. Visų pirma, balanso tarp dimensijų polių nebuvimas (pavyzdžiui, sutrikus emocinei mentalizacijai viršų paima vien kognityvinė mentalizacija ar negebama pereiti nuo automatinės prie kontroliuojamos mentalizacijos ir t.t.) rodo sutrikdytą mentalizaciją. Be to, kažkuri mentalizacijos gebėjimo dalis visuomet gali būti tikslesnė, o kita – gerokai prastesnė, žemesnės kokybės. Pavyzdžiui, žmogus gali pasižymėti labai gera kognityvine į kitus nukreipta mentalizacija, tačiau labai prasta emocine į save nukreipta mentalizacija). Visų antra, netiksli mentalizacija gali būti suprantama kaip kiekybiškai prastesnis, žemesnis visas daugiadimensis mentalizacijos gebėjimas. Visais šiais atvejais mentalizacija bus netiksli, sutrikdyta, tačiau sutrikdymo raiška – skirsis. Tai, kad mentalizacijos sutrikdymai yra skirtingi, gali lemti nevienodą sutrikdytos mentalizacijos raišką skirtingais psichopatologijos atvejais. Dėl to mentalizacijos gebėjimo įvertinimas priklauso nuo jo mentalizacijos profilio detalizavimo – tai yra žmogaus funkcionavimo pagal kiekvieną dvipusę mentalizacijos dimensiją įvertinimas (Luyten et al., cit. iš Fonagy et al., 2011).

1.1.2. Mentalizacijos terminija: įvairovė ir aprėptis

Apibūdinant mentalizacijos sampratos aprėptį svarbu aptarti šios sąvokos sąsajas su giminingais konstruktais ir sąvokomis. Pradėsime nuo reflektyviosios funkcijos, apie kurią jau šiek tiek rašėme aptardami mentalizacijos sampratą. Šalia to, kad šis terminas žymi istorinę mentalizacijos

sampratos raidą, šiuo metu kai kuriuose tyrimuose ir teoriniuose darbuose RF gali būti suprantama sinonimiškai mentalizacijai ir operacionalizuoti/nurodyti bendrą mentalizacijos lygį (J. G. Allen et al., 2008), integruojantį visas aptartas mentalizacijos dimensijas ir jų polius. Kitur RF termino vartoseną siauresnė – juo pažymima mentalizacija prieraišumo santykių kontekste (Ha, Sharp, Ensink, Fonagy, & Cirino, 2013; H Steele, Steele, Croft, & Fonagy, 1999; Taubner, White, Zimmermann, Fonagy, & Nolte, 2013). Reflektyvioji funkcija nurodo psichikos būsenų ypatumų supratimą, pastangas suprasti psichikos būsenas slypinčias už elgesio (Fonagy, Target, Steele, & Steele, 1998), asmeninių reakcijų ir tarpasmeninių interakcijų (Ensink, Bégin, Normandin, Godbout, & Fonagy, 2017), tarpasmeninių jausmų priežasčių ir pasekmių supratimą (Ensink, 2004), gebėjimą atsižvelgti į intrapsichinius ir tarpasmeninius pokyčius, vykstančius per laiką (Kriss, Steele, & Steele, 2012).

Taigi, viena prasme mentalizacijos termino aprėptis yra platesnė, kadangi nebūtinai siejama su prieraišumo santykių kontekstu. Kita vertus, mentalizacijos terminą daug dažniau nei reflektyvios funkcijos sąvoką galime rasti neuromokslų ir raidos tyrimuose (Ha et al., 2013), kur jis gali žymėti siauresnį mentalizacijos supratimą apimančią vieną ar kelias minėtas dimensijas. Pažymime, kad šiame darbe mentalizacijos terminą vartojame plačiausia prasme, t. y. kaip gebėjimą suprasti savo ir kito vidinį pasaulį, apimančią visas aptartas dimensijas ir jų polius, o RF terminą vartosime žymėdami mentalizaciją santykių kontekste.

Pereidami prie giminingų konstrukty aptarimo pirmiausia apžvelgsime ryšį su psichikos teorija. Diskusija su kai kuriomis psichikos teorijos (PT) sampratos idėjomis ir psichikos teorijos metodų įtraukimas į tyrimus mentalizacijos teorijoje matomi nuo pirmo jos vystymo dešimtmečio (Fonagy, Redfern, & Charman, 1997; Fonagy & Target, 1997). Psichikos teorija apibūdinama kaip gebėjimas priskirti psichikos būsenas sau ir kitiems žmonėms (Premack & Woodruff, 1978), interpretuoti žmonių elgesį priskyrus psichikos būsenas sau ir kitiems žmonėms (Astington, Pelletier, & Homer, 2002). Psichikos teorija yra siauresnė sąvoka nei mentalizacija, klasikiniu

požiūriu ji buvo suprantama daugiau dichotomiškai – yra arba nėra (Premack & Woodruff, 1978), dažniau siejama su kognityviais gebėjimo suprasti psichikos būsenas dėmenimis (Wellman, Cross, & Watson, 2001), neapima implicitinės, nesąmoningos mentalizacijos pusės (Davidsen & Fosgerau, 2015) ir dažniau sutinkama raidos psichologijos tyrimuose. PT samprata nuo psichodinaminės mentalizacijos sampratos skiriasi požiūriu į gebėjimo suprasti vidinį pasaulį raidą. Psichodinaminiu požiūriu tarpasmeninių santykių patirtis yra esminė mentalizacijos raidoje (Fonagy et al., 2007), o dėl vienos bendros PT raidos teorijos dar nėra sutariama (Ensink & Mayes, 2010). Tyrinėjant ir aiškinant PT raidą, ilgą laiką pagrindinis dėmesys buvo skiriamas jos įgijimo tempui vaikystėje adaptyvioje (Gordon & Olson, 1998; Wellman et al., 2001) ir sutrikusioje raidoje (pvz. autizmo spektro sutrikimų turinčių vaikų, pvz. Baron-Cohen, Leslie, & Frith, 1985). Socialiniams, tarpasmeniniams veiksniams tyrimuose nebuvo skiriama itin daug dėmesio, jie dažniau traktuojami kaip galintys skatinti ar trukdyti PT įgijimui (C. Hughes & Leekam, 2004; Ruffman, 2014), o ne kaip esminiai.

Naudojami tyrimo metodai taip pat gali padėti paaiškinti skirtį tarp PT ir platesnės mentalizacijos sampratos. Klasikiniuose PT tyrimuose ilgą laiką buvo remiamasi klaidingo įsitikinimo testais (angl. *false-belief*) (Baron-Cohen et al., 1985; Wimmer & Perner, 1983), didžiausią dėmesį skiriant įsitikinimams, mintims, norams/ketiniams. Svarbu tai, kad pastaruoju metu PT samprata plečiasi: PT matoma jau kaip kompleksinis gebėjimas su skirtingais komponentais (Bosco, Gabbatore, & Tirassa, 2014), įtraukiamos sudėtingesnės, kompleksiškesnės užduotys (Valle, Massaro, Castelli, & Marchetti, 2015). Šalia kognityvinės PT pradedama plačiau domėtis afektine PT (Białecka-Pikul, Kołodziejczyk, & Bosacki, 2017; Vetter, Altgassen, Phillips, Mahy, & Kliegel, 2013). Kognityvinė PT apima gebėjimus daryti prielaidas, galvoti apie įsitikinimus ir motyvus, ketinimus, o afektinė PT – apie emocijas (Dvash & Shamay-Tsoory, 2014; Harari, Shamay-Tsoory, Ravid, & Levkovitz, 2010). Keliamos prielaidos, kad sėkmingai afektinei psichikos teorijai yra būtina kognityvinės PT ir empatinio kito žmogaus emocinės

būsenos įvertinimo (emocinių žinių) integracija (Shamay-Tsoory, Harari, Aharon-Peretz, & Levkovitz, 2010).

Visa tai suteikia platesnes galimybes tyrinėti ir konceptualizuoti PT skirtingais raidos etapais kaip kompleksinį gebėjimą. Be to, vis didesnis dėmesys pradedamas skirti ir socialiniams veiksniams PT raidoje, dėl to šie tyrimai vertingai prisideda ir prie mentalizacijos teorijos plėtojimo. Interpretuojant PT metodais grindžiamus tyrimus mentalizacijos teorijos šviesoje svarbu atkreipti dėmesį, kokie tyrimo metodai buvo naudoti ir apie kokius mentalizacijos dėmenis, kurias jos pasireiškimo dimensijas jais remdamiesi galime spręsti. Vis dar ryškus išliekantis skirtumas tarp PT ir mentalizacijos yra tas, kad didelėje dalyje psichikos teorijos tyrimų daugiausia dėmesio vis tik skiriama kito žmogaus, o ne savo paties psichikos būsenoms suprasti. Taip pat psichikos teorijos tyrimai dažniausiai neapima santykių, emocinio konteksto (Fonagy, Gergely, & Target, 2007), skirtingo emocinio sužadavimo reikšmės (Fonagy & Luyten, 2015) vertinant ar interpretuojant PT tyrimais gautus rezultatus, o tai yra ypač svarbu mentalizacijos teorijoje.

Trumpai paminėsime ir dar keletą giminingų terminų, kurie siejami su mentalizacija. Vienas jų – empatija, kuri susijusi su į kitą nukreipta, dažniau emociškai mentalizacija. Viena vertus, empatija neapima į save nukreiptos mentalizacijos, o iš kitos pusės, išsėina už mentalizacijos ribų, kadangi apima ir atitinkamą emocinį atsaką (dažnai su užuojauta ar atjauta) į kito žmogaus situaciją (J. G. Allen et al., 2008). Dėmesingas įsisąmoninimas yra kita sąvoka, kurią galima sutikti literatūroje analizuojančioje vidinio pasaulio supratimą. Dėmesingas įsisąmoninimas nurodo daugiau į save nukreiptą, kognityvinį procesą ir lieka gerokai siauresnis už mentalizacijos konstrukta (Choi-Kain & Gunderson, 2008).

1.1.3. Mentalizacija ankstyvoje paauglystėje

Kurį laiką daugiausiai mentalizacijos ar psichikos teorijos raida ir raiška buvo domimasi ankstyvoje (Bretherton & Beeghly, 1982; Gordon & Olson,

1998; Meins, Fernyhough, Russell, & Clark-Carter, 1998; Ruffman, 2014) ir šiek tiek vidurinėje vaikystėje (Sharp, Croudace, & Goodyer, 2007; Ziv, Oppenheim, & Sagi-Schwartz, 2004), domėtasi ankstyvų santykių reikšme ankstyvai ir vėlesnei mentalizacijos raidai (Fonagy et al., 1991; H Steele et al., 1999; Howard Steele, Steele, & Croft, 2008) arba suaugusių mentalizacija ar reflektivity funkcija (Barreto, Fearon, Osorio, Meins, & Martins, 2016; Katznelson, 2014; Schiborr, Lotzin, Romer, Schulte-Markwort, & Ramsauer, 2013).

Taip paauglystės laikotarpis sulaukė mažiau dėmesio – mentalizacijos plačiąja prasme ir siauresnės psichikos teorijos ypatumai, raida ir sąsajos su adaptyvia ar sutrikusia raida paauglystėje nebuvo plačiai tyrinėjamos. Šiuo metu pastebimas didėjantis dėmesys paauglystės raidos tarpsniui, randasi tyrimų analizuojančių mentalizacijos komponentus ar RF atskirais paauglystės laikotarpiais, pvz. ankstyvoje paauglystėje (Scopesi, Rosso, Viterbori, & Panchieri, 2015), visu paauglystės laikotarpiu (Keulers, Evers, Stiers, & Jolles, 2010), nuo ankstyvos iki vidurinės paauglystės (Bosco, Gabbatore, & Tirassa, 2014), vidurinėje paauglystėje (Taubner & Curth, 2013). Tačiau skirtingų tyrimų krypčių mokslininkai sutaria, kad apie socialinį pažinimą (apimant ir mentalizaciją, psichikos teoriją) paauglystėje, lyginant su kitais raidos tarpsniais ar kitomis pažinimo sritimis, vis dar itin mažai žinoma ir žinios nėra vientisos, trūksta bendro teorinio požiūrio, galinčio integruoti atliktus tyrimus (Borelli, Compare, Snavely, & Decio, 2014; Brizio, Gabbatore, Tirassa, & Bosco, 2015; Taubner, Wiswede, Nolte, & Roth, 2010).

Mentalizaciją paauglystėje svarbu tyrinėti dėl to, kad viena vertus, ji susijusi su esminėmis raidos užduotimis paauglystėje, kurias reikia įveikti tam, kad būtų sėkmingai pereita į suaugystę: tai tapatumo jausmo sutvirtėjimas ir gebėjimas užmegzti prasmingus santykius su kitais (Scopesi et al., 2015). Mentalizacijos sunkumai gali sunkinti šių užduočių įveikimą. Kita vertus, mentalizacijos supratimas paauglystėje yra labai svarbus, nes jos sunkumai, sutrikdymas gali sudaryti pagrindą tiek dabartinei, tiek vėliau raidoje galinčiai išryškėti psichopatologijai. Šiame kontekste ankstyvoji paauglystė,

atspindėdama pereinamąjį etapą iš vaikystės į paauglystę (Natarajan, 2013), yra esminis raidos etapas galintis padėti suprasti jaunuolių psichopatologijos išryškėjimą/atsiradimą (Dahl & Gunnar, 2009; Schwerdtfeger Gallus, Shreffler, Merten, & Cox, 2015) ir mentalizacijos vaidmenį jame. Taip ankstyvoji paauglystė tampa svarbiu momentu intervencijoms, siekiant užtikrinti kuo sėkmingesnę išryškėjančių raidos užduočių įveikimą ir kuo adaptyvesnę paauglio funkcionavimą. Svarbu paminėti, kad ankstyvos paauglystės tarpsnio chronologiniai rėmai ir jiems suteikiama reikšmė apibrėžiant paauglystę literatūroje skiriasi. Ankstyvos paauglystės amžius remiantis skirtingais autoriais gali būti apytiksliai nuo 10 – 14 metų (Blum, Bastos, Kabiru, & Le, 2012; Sawyer et al., 2012), nuo 11 iki 14 metų (Blakemore & Mills, 2014; Twenge & Park, 2017). Šiame darbe ankstyvos paauglystės laikotarpį laikysime amžiaus tarpsnį tarp 11 ir 14 metų.

Aptardami bendrą mentalizacijos vaizdą ankstyvoje paauglystėje, remsimės ir žiniomis apie visą paauglystės laikotarpį, kadangi kol kas daug specializuotų duomenų apie būtent ankstyvą paauglystę nėra. Visų pirma, paauglystės pradžia būdingi dideli fiziologiniai, neurobiologiniai, kognityviniai, emociniai ir socialiniai pokyčiai, o su šiais pokyčiais, tikėtini ir kiekybiniai bei kokybiniai socialinio pažinimo pokyčiai (Taubner, Wiswede, Nolte, & Roth, 2010). Mentalizacijos teorijoje daroma prielaida, kad paaugliai vis geriau gali integruoti supratimą apie psichikos būsenas ir mentalizacijos gebėjimas tvirtėja (Fonagy et al., 2004). Autoriai rašo, kad kartu dėl vis gerėjančio savęs ir kitų vidinio pasaulio, santykių supratimo pasaulis paaugliui tampa sudėtingesnis, paauglys susiduria su iššūkiu reflektuoti, integruoti daug sudėtingesnę informaciją apie save ir kitus. Kartais ši integracija gali tapti pernelyg daug reikalaujanti iš paauglio ir dėl to paauglys kartais gali vengti mentalizuoti, gali rasti netolygumai mentalizacijos raiškoje (Fonagy et al., 2004). Be to, kintantis mentalizacijos gebėjimas dar yra netvirtas ir gali būti paveikiamas skirtingų paauglystės stresorių (Fonagy et al., 2004) ir tai matoma kaip normatyvus procesas. Šalia to, paauglystėje yra tikimybė išryškėti ir rimtiems mentalizacijos sutrikdymams, kurie panašėja į stebimus suaugusių

asmenybės sutrikimų atvejais (Rutherford et al., 2012). Fonagy ir kolegų (2004) nuomone, mentalizacijos raidai paauglystėje yra svarbi ir patirtis prieraišumo santykiuose: saugus prieraišumas padidina tikimybę įveikti iššūkius ir įtvirtinti pakankamai gerą mentalizaciją, o nesaugus prieraišumas padidina riziką išryškėti su mentalizacijos sutrikdymu susijusioms problemoms, neįtvirtinti pakankamai geros mentalizacijos.

Dabartiniuose empiriniuose ir teoriniuose darbuose, dalį elgesio lygmenyje stebimų socialinio pažinimo pokyčių siekiama paaiškinti neuromokslų tyrimų duomenimis. Paauglystė neuromokslų yra išskiriama kaip pasižyminti esminiais pokyčiais smegenų srityse, atsakingomis už socialinį pažinimą ir įvardijamomis „socialinėmis“ smegenimis, kurių struktūrinė ir funkcinė raida bei specializacija nuo paauglystės pradžios tampa sparti (Blakemore, 2008). Nuo ankstyvos paauglystės stebimas efektyvesnis ir sistemiškesnis informacijos, atskleidžiančios kitų žmonių emocinę perspektyvą apdorojimas lyginant su vaikyste (Choudhury, Blakemore, & Charman, 2006), PT paauglystėje taip pat gerėja (Choudhury et al., 2006; Valle et al., 2015). Tačiau yra pastebima ir raidos netolygumų. Atrodo, kad su emocijomis susiję regionai subręsta greičiau nei susiję su savireguliacija, impulsų, kognityvine kontrole (Badoud, Speranza, & Debbané, 2016; Blakemore, 2008) arba stebimi jų aktyvacijos netolygumai, kur su emocijomis susiję regionai greičiau ir dažniau aktyvuojami (Crone & Dahl, 2012). Elgesio lygmenyje tai matoma per rizikingo elgesio ir pojūčių siekimo didėjimą, ankstyvą eksperimentavimą su psichoaktyviomis medžiagomis (Dahl & Gunnar, 2009). Be to, tai išryškėja ir ypatingu jautrumu ir reagavimu į emocinius ir socialinius stimulus (Dahl & Gunnar, 2009), paaugliai tampa ypatingai jautrūs tiek savo, tiek juos supančių žmonių psichikos būsenoms (Borelli et al., 2014). Tą galime pastebėti ir jaunesniųjų paauglių kalboje apie psichikos būsenas, kur jie naudoja daug daugiau emocinių žodžių, ypač neigiamo valentingumo (Scopesi et al., 2015). Su savireguliacija, kognityvine kontrole susiję smegenų regionai yra matomi kaip svarbūs eksplicitinei, reflektvyviai mentalizacijai (Badoud et al., 2016; Rutherford et al., 2012). Todėl galima kelti prielaidą, kad paauglystėje, ypač

ankstyvoje, gali ryškėti netolygumas tarp implicitinės emocinės ir kontroliuojamos mentalizacijos, integruojančios emocinį ir kognityvinį polius, reikalaujančios nuoseklesnio tiek savo, tiek kito vidinio pasaulio mentalizacijos. Taip paauglystės metu gali pasireikšti normos ribas atitinkantys sunkumai mentalizacijoje (Rutherford et al., 2012).

Kita reikšminga pokyčių grupė, veikianti mentalizacijos raidą – tai socialiniai paauglystės pokyčiai. Su išoriniu pasauliu susiję socialiniai pokyčiai gali būti apibendrinti kaip vis platesnis atsivėrimas pasauliui, apimantis besiplečiantį bendraamžių pasaulį, įsitraukimą į daug skirtingų interakcijų su kitais žmonėmis grupėse, bendruomenėje, visuomenėje, spartus socialinių tinklų didėjimas (Brizio et al., 2015). Ypatinę vietą paauglystėje užima sąveikos su bendraamžiais, kurie tampa vis svarbesni paauglystėje. Brizio ir kolegų (2015) atkreipia dėmesį, kad sąveikos su bendraamžiais gali būti „karštesnės“ nei kitos sąveikos, jos labiau intelektualiai ir emociškai įtraukiančios, subjektyviai sudėtingesnės. Čia yra ir galimybių mokytis apie savo ir kito vidinį pasaulį ir kartu jau reikia pakankamai geros mentalizacijos išlaikyti sėkmingus santykius. Šie socialiniai pokyčiai gali veikti kaip mentalizacijos raidos skatintojai, o iš kitos pusės, jie yra ir išbandymas besikeičiančiai paauglio mentalizacijai. Be to, paaugliui reikia tvarkytis ne tik su tuo, kas vyksta sudėtingoje erdvėje išoriniame socialiniame gyvenime, bet ir su besikeičiančiu asmeniniu tapatumu, kas reikalauja gebėti stebėti, suprasti, paaiškinti, abstrahuoti, nuspėti ir jausti savo vidinę dinamiką (Brizio et al., 2015).

Aptariant mentalizaciją ankstyvoje paauglystėje, keliamas klausimas ir apie lyčių mentalizacijos skirtumus. Esami duomenys nėra vienareikšmiai. Randama, kad 12 – 16 metų paauglės merginos pasižymėjo gerokai aukštesniais reflektyvios funkcijos įvėčiais lyginant su vaikiniais (Borelli et al., 2014). Taip pat patvirtinama, kad 11 – 13 metų paauglės mergaitės geriau atlieka psichikos teorijos užduotis lyginant su paaugliais vaikiniais (Bosacki & Astington, 2001). Taip pat yra duomenų, kad šis merginų ir vaikinų skirtumas ryškėja vėliau raidoje. Nors paauglės merginos atliko afektinės ir kognityvinės

PT užduotis geriau nei vaikinai, lyginant ankstyvos ir vidurinės paauglystės grupes, rasta, kad skirtumas tarp merginų ir vaikinių žymiai ryškesnis vidurinėje paauglystėje (Białecka-Pikul et al., 2017). Vis tik, ne visi tyrimai šiuos skirtumus patvirtina. Vidurinėje vaikystėje ir paauglystėje nėra randama skirtumų tarp bendro mentalizacijos įverčio lygio (Ostler, Bahar, & Jesse, 2010), tarp gebėjimo mentalizuoti kaltę, kalbėjimo apie psichikos būsenas įverčiuose (Gavazzi, Ornaghi, & Antoniotti, 2011). Nors daugiau tyrimų nurodo, kad merginos pasižymi geresne mentalizacija, vieno tvirto atsakymo kol kas nėra.

Dalis mentalizacijos pokyčių paauglystėje yra lemiami biologinės raidos, tačiau keliamos prielaidos, kad mentalizacijos gebėjimo įtvirtinimui, jos raiškos kokybei skirtinguose raidos tarpsniuose, tarp jų ir ankstyvoje paauglystėje yra reikšmingos ir tarpasmeninių santykių patirtys.

1.1.4. Mentalizacija ir prierašumas

Nors sutariama, kad tam tikra dalis mentalizacijos yra duotybė (Luyten & Fonagy, 2015), mentalizacija didžiaja dalimi yra laikoma reikšmingu raidos pasiekimu, kurio vystymuisi saugūs prierašumo santykiai vaidina ypatingai svarbų vaidmenį (Fonagy & Bateman, 2007). Šis postuluojamas glaudus saugaus prierašumo ir jame atsiskleidžiančios tinkamos tėvų (globėjų) mentalizacijos ryšys su sėkmingu mentalizacijos gebėjimo įgijimu ir raiška yra neatsiejama mentalizacijos teorijos dalis.

Fonagy ir Bateman (2007) rašo, kad mūsų savęs ir kitų žmonių supratimas priklauso nuo to, ar kūdikystėje mūsų psichikos būsenos buvo tinkamai suprastos mumis besirūpinančių globėjų. Tinkamas ir „pažymėtas“ afektų atspindėjimas ankstyvoje vaikystėje saugių prierašumo santykių kontekste suteikia prasmę kūdikio patiriamoms būsenoms, padeda jas atlaikyti ir sudaro sąlygas mentalizacijos raidai (Fonagy et al., 2004; Sharp & Fonagy, 2008).

Prieraišumo saugumo reikšmė vaiko mentalizacijai teoriškai plačiau aprašyta ankstyvoje raidoje, esama ir šias prielaidas patvirtinančių tyrimų, tačiau vaiko prierašumo ir mentalizacijos sąsajos vėlesniuose raidos etapuose yra gerokai mažiau suprastos ir tyrinėtos (Gervinskaitė-Paulaitienė ir Barkauskienė, 2016). Yra postuluojuama, kad ir vėlesniuose raidos tarpsniuose prierašumo saugumas turėtų likti reikšmingas mentalizacijos raiškai ir raidai (Luyten & Fonagy, 2015). Galvojama, kad prierašumo strategijos gali veikti tai, kaip skirtinguose santykiuose ir skirtingose situacijose mentalizacija atsiskleidžia, kaip greitai aktyvuojama prierašumo sistema, kurios didelis sužadėjimas trumpesniam ar ilgesniam laikui gali sutrikdyti mentalizaciją (Fonagy & Target, 1997; Luyten & Fonagy, 2015), o prierašumo vaidmuo vėlesnei mentalizacijos raidai dar nėra galutinai apibrėžtas.

Siekiant suprasti prierašumo ir mentalizacijos ryšį nuo vidurinės vaikystės pereinant į paauglystę, svarbu atkreipti dėmesį į prierašumo sistemos pokyčius, pradedančius vykti vidurinėje vaikystėje (Dwyer, 2005) ir jau aptartus su brendimu susijusius emocinius, kognityvinius, socialinius ir smegenų struktūrų pokyčius paauglystėje, veikiančius tiek mentalizacijos raidą, tiek raišką. Vidurinėje vaikystėje vyksta prierašumo sistemos, elgesio ir reprezentacijų transformacija (Dwyer, 2005). Visų pirma, ankstyvieji darbiniai modeliai, kurie buvo būdingi skirtingiems santykiams vis labiau integruojami į apibendrintas reprezentacijas (Colle & Del Giudice, 2011), kartu yra tikimybė, kad galutinė jų integracija dar nėra pasiekama ir vaikams gali būti būdingos skirtingos prierašumo klasifikacijos su mama ir tėčiu (kitais besirūpinančiais vaiku artimais žmonėmis) (Shmueli-Goetz, Target, Fonagy, & Datta, 2008). Antra, nors vidurinėje vaikystėje tėvai lieka pirminiais prierašumo asmenimis (Seibert & Kerns, 2009), vis svarbesnis tampa suvokiamas tėvų prieinamumas / pasiekiamumas (Bowlby, cit. iš Parrigon, Kerns, Abtahi, & Koehn, 2015) ir pasitikėjimas, kad reikiamu metu jų parama bus pasiekama, o nebe jų fizinis artumas (Bosmans & Kerns, 2015) ir būtent tai charakterizuoja prierašumo saugumą. Trečia, šalia tėvų, kaip pirminių prierašumo asmenų, vidurinėje vaikystėje randasi naujų prierašumo asmenų, tokių kaip draugai, vėliau ir

romantiniai partneriai, bet šis pokytis vidurinėje vaikystėje tik prasideda, o tampa reikšmingesnis paauglystėje (Allen, 2008; Bosmans & Kerns, 2015).

Prieraišumo (ne)saugumas vidurinėje vaikystėje, tikėtina, atspindi keleto veiksnių poveikį. Visų pirma, jis žymi ir šiuo metu vaiko turimų santykių su tėvais reprezentacijas, ir ankstyvųjų patirčių su tėvais (globėjais) kokybę (Gervinskaitė-Paulaitienė ir Barkauskienė, 2016). Visų antra, gali būti, kad šiuo raidos etapu genetinių veiksnių svarba prieraišumo saugumui (nesaugumui) didėja (Del Giudice, 2015), tėvų-vaikų santykiai gali būti labiau veikiami genų-aplinkos interakcijų, lyginant su ankstyva vaikyste (Bosmans & Kerns, 2015). Be to, daroma prielaida, kad pats prieraišumo saugumas vaikui bręstant tampa jau ne tik santykių saugumo indikatoriumi, bet vis labiau ir paties vaiko charakteristika (Mayselless, 2005), atspindinti vaiko santykį su jo paties psichikos veikla, t. y. saugiai prisirišusiam vaikui ketinimų, minčių, jausmų pasaulis turėtų atrodyti kaip saugi aplinka tyrinėjimui (Fonagy et al., 1991).

Taigi, koks šiame vidurinės vaikystės prieraišumo ir paauglystės socialinių-kognityvinių-emocinių ir biologinių pokyčių kontekste gali būti prieraišumo ir mentalizacijos ryšys? Viena vertus, galime kelti prielaidą, kad kaip ir ankstyvoje raidoje, taip ir vėlesnėje raidoje, prieraišumo saugumas, kaip palankių prieraišumo santykių rodiklis, siesis su geresne mentalizacija. Į prieraišumo saugumą žiūrint ir į kaip labiau vaiko charakteristiką (Mayselless, 2005), galime tikėtis, kad saugiai prisirišęs vaikas bus atviresnis savo ir kito psichologiniam pasauliui, o nesaugus prieraišumas siesis su vienokiais ar kitokiais mentalizacijos sunkumais.

Nors empirinių tyrimų, analizuojančių prieraišumą ir mentalizaciją ar jai giminingus reiškinius vidurinėje vaikystėje ir paauglystėje randasi (pvz. Colle & Del Giudice, 2011; Humfress, O'Connor, Slaughter, Target, & Fonagy, 2002; Venta & Sharp, 2015), jų dar nėra daug, o tęstinių tyrimų nagrinėjančių prieraišumo vidurinėje vaikystėje ryšį su mentalizacija ankstyvoje paauglystėje ypač trūksta. Dėl to siekiant apžvelgti galimas sąsajas reikia pasitelkti skerspjūvio arba kitų amžiaus tarpsnių tyrimus.

Analizuodami prierašumo ir socialinės informacijos apdorojimo ryšį Dykas ir Cassidy (2007, 2011) teigia, kad yra ryšys tarp prierašumo saugumo paauglystėje ir su prierašumu susijusios ir nesusijusios socialinės informacijos apdorojimo. Saugų prierašumą turintys paaugliai pasižymi atviresniu ir lankstesniu socialinės informacijos apdorojimu, lyginant su nesaugų prierašumą turinčiais paaugliais, kurie linkę slopinti su prierašumu susijusios socialinės informacijos apdorojimą (Dykas & Cassidy, 2007). Nesaugaus prierašumo atveju vidiniai darbiniai modeliai gali lemti gynybišką reakciją į visą socialinę informaciją, kuri asocijuojasi su pačių paauglių išgyventomis skausmingomis patirtimis, mažindami tikimybę, kad tokia informacija bus apdorojama (Vanwoerden, Kalpakci, & Sharp, 2015).

Brumariu, Kerns ir Seibert (2012) tyrimas patvirtina prierašumo saugumo ir emocinės mentalizacijos sąsajas: šiame tyrime gauta, kad 10 – 12 metų vaikų didesnis prierašumo saugumas buvo susijęs su mažesniais sunkumais identifikuojant savo emocijas. Humfress ir kolegų (2002) tyrime jaunesniųjų paauglių prierašumo saugumas taip pat buvo susijęs su į kitus nukreiptos mentalizacijos (vertinta remiantis psichikos teorijos samprata) tikslumu. Šio tyrimo rezultatai detaliau atskleidžia prierašumo ir skirtingų mentalizacijos dėmenų ryšius. Tyrime išsiskyrė grupė jaunesniųjų paauglių, kurie pakankamai gerai atliko psichikos teorijos užduotis, tačiau pasižymėjo žemu prierašumo saugumu, vertintu dimensiškai (gavo žemus įverčius prierašumo interviu Darnos skalėje) ir turėjo nesaugų vengiantį prierašumą. Tai rodo, kad šiems paaugliams sunku nuosekliai kalbėti apie savo prierašumo patirtis ir vengimas/atsitraukimas naudojami kaip strategija susitvarkyti su stresu, patyrimais prierašumo kontekste. Tačiau kuomet reikia suprasti kito žmogaus mintis ir emocijas su prierašumu nesusijusiame kontekste (PT užduotys), jų mentalizacija yra pakankamai tiksli (Humfress et al., 2002). Kiti tyrimų duomenys rodo, kad paauglystėje, o ypač jaunesniojoje, tik nerimastingo, bet ne vengiančio prierašumo dimensija buvo neigiamai susijusi su mentalizacijos tikslumu (Hünefeldt et al., 2013). Yra tyrimų, kur paauglystėje randamos tiesioginės prierašumo ir RF sąsajos, tačiau

platesniame modelyje įtraukus daugiau kintamųjų (pvz. smurtą), sąsaja pradingsta (Taubner, Zimmermann, Ramberg, & Schröder, 2016).

Kituose tyimuose išryškėja dezorganizuoto prierašumo ir mentalizacijos sunkumų ryšys. Colle ir Del Giudice (2011) tyrimo duomenys rodo, kad vidurinės vaikystės pradžioje dezorganizuotą prierašumą turintys vaikai išsiskiria šiek tiek prastesniu gebėjimu atpažinti emocijas, nors bendrai vertinamas prierašumo saugumas ir emocijų atpažinimas nėra susiję. Sharp ir kolegų (2015) atlikto tyrimo rezultatai rodo, kad klinikinėje paauglių (12 – 17 metų) imtyje, didesnis prierašumo saugumas (vertintas Vaiko prierašumo interviu Darnos skale) yra susijęs su mažiau netikslis, nuo realybės nutolusios mentalizacijos. O analizuojant skirtingas prierašumo klasifikacijas, išryškėja, kad vengiantį, nerimastingą ir saugų prierašumą turinčių paauglių mentalizacija yra panašaus lygio, tačiau skiriasi nuo dezorganizuotą prierašumą turinčių paauglių (jiems būdinga daugiau netikslis mentalizacijos) (Venta & Sharp, 2015).

Svarstydami galimą prierašumo vidurinėje vaikystėje poveikį mentalizacijos raidai vaikui pereinant į ankstyvos paauglystės raidos tarpsnį, galime kelti keletą prielaidų. Viena vertus, remdamiesi esamais skerspjuvio tyrimais galėtume tikėtis vienokio ar kitokio stiprumo sąsajų tarp saugaus prierašumo ir geresnės mentalizacijos. Gali būti, kad sąsajos tarp dezorganizuoto prierašumo ir prastesnės mentalizacijos būtų ryškiausios. Kartu galima kelti prielaidą, kad prasidedantys socio-kognityviniai, emociniai paauglystės pokyčiai taip pat turės įtakos mentalizacijos raidai ir raiškai, skatindami mentalizacijos kokybės ir kompleksiskumo stiprėjimą.

1.1.5. Mentalizacijos vertinimo galimybės ir problemiškas ankstyvoje paauglystėje

Kol kas nėra ne tik vieno vertinimo būdo, „auksinio“ standarto, kuris būtų plačiai pripažįstamas, kaip pats tinkamiausias mentalizacijos vertinimo metodas, tačiau ir apskritai paauglių mentalizacijos vertinimo instrumentų

pasirinkimas nėra itin platus. Viena vertus, tai susiję su tuo, kad mentalizacija paauglystėje pradėta tyrinėti vėliau kituose amžiaus tarpsniuose. Paauglių mentalizacijos vertinimui skirti metodai plėtojami keliomis kryptimis: pritaikomi mentalizacijos vertinimo instrumentai iš kitų amžiaus tarpsnių (pvz. Reflektyviosios funkcijos skalė jaunuoliams (Sharp et al., 2009) adaptuota iš suaugusių versijos), naudojami giminingų mentalizacijai reiškinų vertinimo metodai (pvz. Vidinių būsenų atpažinimo iš akių testas (Baron-Cohen, Wheelwright, Spong, Scahill, & Lawson, 2001)) ir kol kas rečiausiai kuriami būtent paaugliams skirti metodai. Taip metodų randasi, tačiau vis dar vis vyksta, ir tikėtina, kad dar kurį laiką tęsis, išties tinkamų įvertinimo būdų paieška. Be to, paauglių mentalizacijos įvertinimo sunkumai siejasi ir su keletu skirtingų iššūkių, kylančių siekiant tinkamai fiksuoti šį kompleksišką gebėjimą.

Pirmasis iššūkis susijęs su tuo, kad mentalizacija yra daugiadimensiška ir kiekviena iš jau aptartų 4 dimensijų turi du poliūs. Neatkreipiant dėmesio į šį daugiadimensiškumą, būtų prarandama dalis esminio mentalizacijos reiškinio supratimo (Gervinskaitė-Paulaitienė, 2014). Mokslininkai ir praktikai skatinami vertinti mentalizacijos profilį (Luyten et al., cit. iš Fonagy et al., 2011), atskleisti kiek tiksliai, kokybiškai, sklandi mentalizacija yra kiekviename atskiros dimensijos poliuje. Šiuo metu nėra metodo, kuris leistų taip detaliam įvertinti visą paauglių mentalizacijos profilį. Aptariamas iššūkis dabartiniuose tyrimuose yra sprendžiamas pasitelkiant keletą vertinimo metodų, kurių įverčiai atspindi keletą mentalizacijos dimensijų (Rutherford et al., 2012) arba apsiribojama tam tikros mentalizacijos dalies vertinimu remiantis vienu metodu (Scopesi et al., 2015; Vanwoerden et al., 2015). Naudojami įvertinimo būdai skiriasi tuo, kiek jie vertina specifinį, siaurą mentalizacijos dėmenį, o kiek atspindi keletą skirtingų dimensijų polių. Taip pat ir tuo, ar leidžia atskirai įvertinti dimensijų poliūs ir apskaičiuoti jiems atskirus įverčius, ar pateikia bendrą įvertį, nurodantį apibendrintą mentalizacijos lygį.

Kitas, iš dalies mažesnis, iššūkis yra tinkamas vertinimo metodų parinkimas pagal raidos etapą. Instrumentų turinys turėtų būti suprantamas, ne per lengvas ir ne per sunkus, o kartu ir aktualus paaugliui. Dažnai atliekant

tyrimus vaikystėje naudojamos bazinės psichikos teorijos užduotys (pvz. klaidingo įsitikinimo, netikėto vietos pakeitimo) (Fonagy, Redfern, & Charman, 1997) per lengvos paaugliams, dėl to pradedama ieškoti būdų vertinti sudėtingesnę, aukštesnio lygio PT (Bialecka-Pikul et al., 2017; Bosco et al., 2014). Kartu svarbu, kad užduočių, klausimų turinys būtų artimas tam, su kuo paauglys šiuo metu susiduria savo kasdienybėje. Pavyzdžiui, vis plačiau naudojamame Socialinio pažinimo vertinimo filme (Dziobek et al., 2006) didelė dalis situacijų yra susiję su romantiniais santykiais, kurios jaunesniesiems paaugliams gali būti mažiau pažįstamos, sunkiau suprantamos nei vyresniems.

Luyten ir kolegos (2012) atkreipia dėmesį į santykių svarbą vertinant mentalizaciją. Su santykiais nesusijęs, nuo konteksto atsietas mentalizacijos vertinimas nėra pakankamas atskleisti visapusišką mentalizacijos raišką (Luyten et al., 2012). Bene tinkamiausiai šis iššūkis yra įveikiamas pasitelkiant interviu grįstą mentalizacijos vertinimą. Reflektyviosios funkcijos skalė, koduojama remiantis Vaiko (Ensink et al., 2015) arba Suaugusio prierašumo interviu (Fonagy et al., 1998), suteikia galimybę įvertinti paauglių mentalizacijos lygį prierašumo santykiuose (Ha et al., 2013; Taubner et al., 2016). Nors interviu grįsti metodai šiek tiek sprendžia ir kitą – implicitinės mentalizacijos vertinimo – iššūkį, tačiau jie reikalauja didelių finansinių ir laiko resursų ir tai sunkina jų naudojimą tyrimuose bei praktikoje. Kitos mentalizacijos vertinimo galimybės, kuriomis siekiama atsižvelgti į santykių kontekstą, yra savistaba besiremianti Reflektyviosios funkcijos skalė jaunuoliams (Sharp et al., 2009), kuri pateikia apibendrintą mentalizacijos įvertį skirtinguose santykiuose ir kontekstuose, o taip pat metodai, kuriuose vienu ar kitu lygiu skatinama mentalizuoti skirtingose situacijose ir/arba svarstyti apie skirtingus žmones (pvz. tėvus, draugus, nepažįstamus). Dar kita dalis instrumentų vertina mentalizacijos gebėjimą remiantis užduotimis, kuriose nėra nuorodų į santykius ar skirtingą situacinį kontekstą. Taigi, kiek vertinimo metodai paliečia santykius yra dar vienas aspektas, kuo jie tarpusavyje skiriasi.

Mentalizacijos teorijoje kalbama apie geresnę – prastesnę mentalizaciją, tačiau už šio apibendrinimo slypi dvi vertinimo kryptis: tikslumo vertinimas arba mentalizacijos lygio / kokybės / gylio vertinimas. Pastarosios krypties ištakas galime matyti suaugusių mentalizacijos vertinime (Fonagy et al., 1991, 1998), kuris iš dalies paveikė ir paauglių mentalizacijos vertinimo tradicijas. Tokiu atveju vertinama, kiek kokybiškai, plačiai, kompleksiskai paauglys svarsto apie psichikos būsenas, kiek gali sieti jas su elgesiu, ar pripažįsta, kad jos gali būti ne visad aiškios ar lengvai suprantamos, kiek gali integruoti skirtingus mentalizacijos polius ir t. t. Šiuo atveju tiesiogiai nefiksuojamas jos tikslumas. O mentalizacijos tikslumo vertinimas susijęs su vaikų psichikos teorijos užduotimis, kadangi PT samprata nuo mentalizacijos teorijos pradžios buvo pasitelkta konceptualizuoti mažų vaikų mentalizacijos gebėjimo įgijimą (Fonagy & Target, 1997). Remiantis šia kryptimi mentalizacija gali būti vertinama kaip teisinga – klaidinga, tokiu atveju geresnė mentalizacija nurodo tikslesnį psichikos būsenų supratimą.

Taigi, tinkamiausių mentalizacijos įvertinimo būdų paauglystėje dar ieškoma. Šiuo metu siekiant atskleisti mentalizacijos daugiadimensiškumą išeitį gali būti vertinimui pasitelkti keletą skirtingų metodų, tinkančių tyrinėjimui raidos etapui. Renkantis instrumentus ir interpretuojant tyrimų rezultatus, būtina suprasti, kad metodai tarpusavyje skiriasi apimtimi (apibendrinti, apimantys keletą mentalizacijos polių – specifiskai, atspindintys siaurą mentalizacijos dalį), lygiu, kiek jų turinyje atsižvelgiama į santykius ir kontekstą bei tuo, kiek vertina mentalizacijos tikslumą ar lygį/kokybę. Šie skirtumai suteikia galimybę judėti link mentalizacijos profilio ir jo sąsajų su paauglio funkcionavimo detalizavimo.

1.2. Mentalizacijos ir emocijų bei elgesio sunkumų sąsajos paauglystėje

Teoriškai postuluojuama, kad laikini ar ilgalaikiai mentalizacijos sutrikdymai (Luyten & Fonagy, 2015), netikslumai ar iškraipos yra būdingi beveik visoms psichopatologijos formoms (Fonagy et al., 2011). Tiek teoriškai,

tiek empiriškai plačiau nagrinėtas sutrikdytos mentalizacijos vaidmuo ribinės asmenybės sutrikimo atveju (Badoud et al., 2017; Fonagy & Luyten, 2009; Sharp & Vanwoerden, 2015), kur atsiskleidžia reikšmingas netolygumas mentalizacijos dimensijų poliuose. Mentalizacijos sunkumai taip pat siejami ir su valgymo sutrikimų (Jewell et al., 2016; Kuipers, van Loenhout, van der Ark, & Bekker, 2016), depresijos simptomais (Murri et al., 2016; Wolkenstein, Schönenberg, Schirm, & Hautzinger, 2011), elgesio sunkumais (Sharp et al., 2007; Taubner et al., 2013). Tačiau mentalizacijos sunkumų ir psichopatologijos ryšys vis dar nėra nuosekliai aprašytas ir empiriniais tyrimais pagrįstas skirtingais raidos laikotarpiais, o ypač ankstyvoje paauglystėje. Be to, autorių nuomone, pilnavertiškam paauglio mentalizacijos vaidmens psichopatologijoje supratimui itin trūksta tyrimų iš populiacijos grupės (Badoud et al., 2015).

Mentalizacija matoma ne tik kaip su internaliais ir eksternaliais sunkumais susijęs veiksnys, tačiau svarstoma ir apie jos, kaip rizikos mechanizmo vaidmenį. Siekiant praplėsti psichopatologijos raidos ir raiškos supratimą, domimasi ir galimu mentalizacijos kaip mediatoriaus vaidmeniu. Mentalizacija yra vienas iš siūlomų mediatorių, galintis paaiškinti prieraišumo ir problemiško psichosocialinio funkcionavimo (Fonagy et al., 2004; Venta & Sharp, 2015) bei nepalankių vaikystės patirčių ir psichopatologijos ryšį (Macintosh, 2013).

Vaikystėje ir paauglystėje sunkumai yra grupuojami į dvi stambesnes dimensijas – tai eksternalaus ir internalaus spektro problemos (Achenbach, Ivanova, & Rescorla, 2017). Plati internalių sunkumų dimensija nurodo vaiko nuotaikos ir/ar emocijų sutrikdymą (Hughes & Gullone, 2008), apima depresiją, nerimą, somatinius skundus be aiškaus medicininio pagrindo (Achenbach, Ivanova, & Rescorla, 2017). Eksternalaus spektro sunkumų dimensija pirmiausia nurodo elgesio reguliacijos sutrikdymą (Hughes & Gullone, 2008), neigiamą sąveiką su išoriniu pasauliu (Liu, 2004) ir apima elgesio, opozicinio neklusnumo sutrikimus, agresyvų ir taisykles laužantį elgesį (Achenbach, Ivanova, & Rescorla, 2017). Toliau trumpai įvardinsime

sutrikimus/sutrikimų grupes, kurių simptomų, dažniau darbe įvardijamų kaip sunkumų, sąsajas su mentalizacija analizuojame.

Depresija. TLK-10 nurodoma, kad depresijai būdinga liūdna nuotaika, sumažėjusi energija ir aktyvumas, sumažėjęs pasitenkinimas, interesų ratas, prastesnė dėmesio koncentracija, taip pat ir sumažėjusi savivertė ir pasitikėjimas savimi, kaltės ir bevertiškumo idėjos, miego ir apetito pokyčiai, galimos suicidinės mintys ir ketinimai (PSO, 2011). Vaikų ir paauglių depresijai lyginant su suaugusių būdingas stipriau išreikštas irzlumas, nuotaikos reaktyvumas ir simptomų kaita (Thapar, Collishaw, Pine, & Thapar, 2012).

Nerimo sunkumai. Nerimo sutrikimai yra plati sutrikimų grupė, apimanti tiek sutrikimus, kurių pagrindinis simptomas yra perdėtas nerimas nesusijęs su viena apibrėžta situacija, tiek ir specifines fobijas, susijusiomis su konkrečiomis nerimą keliančiomis situacijomis, kurios tuo metu nėra pavojingos (PSO, 2011). Skirtingiems nerimo sutrikimams paauglystėje taip pat itin būdingas stipriai išreikštas irzlumas (Stoddard et al., 2014), elgesio lygmenyje nerimo sutrikimai matomi itin ryškiu baimę keliančių objektų ar situacijų vengimu ir su tuo susijusi distresu (Beesdo, Knappe, & Pine, 2009). Nerimo sutrikimai pasižymi ir perdėtu nerimavimu, neigiamais įsitikinimais ir fiziniais simptomais tokiais kaip dažnesnis širdies plakimas, greitas negilus kvėpavimas, skrandžio ar krūtinės skausmai (Hill, Waite, & Creswell, 2016).

Somatiniai sunkumai. Viena vertus, somatiniai skundai be aiškios medicininės priežasties, tokie kaip dažni galvos, skrandžio, raumenų skausmai, fizinis silpnumas/nuovargis, lydi depresijos bei nerimo simptomus, ypač vaikystėje ir paauglystėje (Dufton, Dunn, & Compas, 2008; Masi et al., 2000; Zolog et al., 2011). Kita vertus, dažni somatiniai nusiskundimai yra tyrinėjami ir kaip atskiras konstruktas (Rieffe, Terwogt, & Bosch, 2004). ASEBA vertinimo sistemoje išskiriamas kaip vienas internalių sunkumų sindromas, siejamas su somatizacijos sutrikimo ir somatoforminių sutrikimų kriterijais (Achenbach & Rescorla, 2001, cit. iš Žukauskienė, Kajokienė ir Vaitkevičius, 2012).

Opozicinis neklusnumas. Šio sutrikimo požymiai apima itin įžūlų, nepaklusnų ir provokuojantį elgesį be nusikalstamos veiklos arba ryškesnių agresyvaus ar asocialaus elgesio požymių (PSO, 2011). Pastarasis požymis yra svarbus atskiriant opozicinio neklusnumo sutrikimą nuo elgesio sutrikimo. DSM 5 klasifikacijoje opozicinio neklusnumo požymiai apibūdinami per piktos/irzlios nuotaikos, neklusnaus elgesio/nuolatinio įsivėlimo į ginčus ar kerštingo elgesio simptomų grupes (APA, 2013). Šis negatyvus, priešiškas, iššaukiantis ir nepaklusnus elgesys visad turi pasireikšti santykyje bent su vienu žmogumi (Lindhiem, Bennett, Hipwell, & Pardini, 2015).

Elgesio sunkumai. Elgesio sutrikimo simptomai grupuojami į keturias grupes: a) agresyvus elgesys su žmonėmis ir gyvūnais, b) nuosavybės gadinimas, c) melavimas ir vagystės, d) rimti taisyklių pažeidimai (APA, 2013). Šiems sunkumams būdingas pasikartojantis ir nuolatinis asocialaus, agresyvus elgesys, kuris turėtų pasireikšti ryškiais, atitinkamam raidos tarpsniui būdingų socialinių normų pažeidimais ir tai turėtų būti daugiau nei įprastas vaiko išdykavimas ar paauglio maištavimas (PSO, 2011) Nors opozicinio neklusnumo ir elgesio sutrikimo simptomai gali pasireikšti kartu, tačiau jie gali būti ir prasmingai diferencijuojami (Lindhiem et al., 2015)

Nurodydami, ką apima internalūs (taip pat plačiai įvardijami kaip emociniai) ir eksternalūs (taip pat plačiai įvardijami kaip elgesio) sunkumai kartu apjungėme dimensinį ir kategorinį požiūrius į vaikų ir paauglių psichopatologiją. Kategorinis požiūris dažniausiai siejamas su klasifikacinėmis sistemomis, kaip Tarptautinė ligų klasifikacija TLK-10 (PSO, 2011) ar Psichikos sutrikimų diagnostikos ir statistikos vadovas DSM 5 (APA, 2013), kuriame sutrikimas apibūdinamas klasifikacinėmis kategorijomis ir dažniau suprantamas dichotomiškai (sutrikimas yra ar jo nėra). Dimensinis požiūris kol kas plačiausiai atspindimas T. M. Achenbach sukurtoje empiriškai grįstoje ASEBA vertinimo sistemoje (Achenbach & Rescorla, 2001), kuriuo remiantis sunkumus vertinti galima tiek empiriškai išskirtomis sindromų, tiek į DSM

klasifikaciją orientuotomis skalėmis. Darbe remsimės tyrimais, sunkumus vertinančiais tiek ir kategoriniu, tiek dimensiniu požiūriu.

1.2.1. Mentalizacija ir emociniai sunkumai

Emociniai sutrikimai paauglystėje yra suprantami kaip mentalizacijos įtvirtinimo trūkumas (Fonagy et al., 2004). Sutrikdytas gebėjimas pakankamai gerai suprasti savo vidinį pasaulį ir savo reakcijas, elgesį, pakankamai adekvačiai save matyti iš kito žmogaus perspektyvos, sunkumai interpretuojant kito žmogaus elgesį ir jį lemiančias psichikos būsenas gali sietis su didesniais nerimo ir depresijos simptomais. Nors literatūroje keliamos prielaidos, kad tiek nerimo, tiek afektiniai sunkumai išties turėtų būti susiję su prastesne mentalizacija (Sharp & Venta, 2012), tačiau detalaus galimų sąsajų aprašymo ir tyrimų paauglystėje dar nėra. Depresijos sunkumų ir mentalizacijos tyrimai vaikystėje ir paauglystėje tik pradeda rasti (Ensink, Bégin, Normandin, & Fonagy, 2016), o žinių apie mentalizaciją kaip su nerimu susijusį veiksnį sukaupta visai nedaug. Dėl to aptariant mentalizacijos ir internalių sunkumų sąsajas svarbu pasinaudoti vaikų ir suaugusių tyrimais bei integruoti atskirų su mentalizacija susijusių gebėjimų tyrimus, iš kurių apie mentalizacijos ir emocinių sunkumų sąsajas galime spręsti netiesiogiai.

Bendri internalūs sunkumai. Ostler, Bahar ir Jessee (2010) nedidelis 5-14 metų vaikų tyrimas, kuriame mentalizacija buvo vertinta naudojant interviu apie vaikų patirtis tarpasmeniniuose santykiuose, atskleidė, jog geresnė vaikų mentalizacija buvo susijusi su jų mažesniais internaliais sunkumais. Tie vaikai, kurie savo pasakojimuose galėjo plačiau ir lengviau įvardinti ir suprasti su tarpasmeniniais santykiais susijusias savo ir kitų mintis, emocijas, turėjo mažiau internalių sunkumų (Ostler et al., 2010). Kitame tyrime, kuriame mentalizacija buvo vertinta vaikams pateikus trumpas socialinių sąveikų istorijas ir prašoma jose įsivaizduoti save ir atsakyti, ką kiti vaikai apie juos galvotų, nebuvo rasta sąsajų tarp mentalizacijos ir emocinių problemų (Sharp et al., 2007). Paauglystėje taip pat nerandama

nerimastingumo/depresiškumo, užsisklendimo/depresiškumo ir bendrų internalių sunkumų sąsajų su kito žmogaus elgesio priežasčių paaiškinimo tikslumu ir psichikos teorija (vidinių būsenų atpažinimo tikslumu) (Gervinskaitė-Paulaitienė, 2015). O stipriau išreikšti somatiniai sunkumai netgi yra susiję su tikslesniu kitų žmonių elgesio paaiškinimu ir paauglystėje (Gervinskaitė-Paulaitienė, 2015).

Tyrimų rezultatai pakankamai nuosekliai patvirtina skirtingų emocinės mentalizacijos dėmenų ir internalių sunkumų sąsajas. Randama, kad žemas emocinis sąmoningumas yra susijęs su vaikų ir paauglių depresijos ir nerimo simptomais (Eastabrook, Flynn, & Hollenstein, 2014; Kranzler et al., 2016), somatiniais simptomais (Rieffe, Oosterveld, Miers, Meerum Terwogt, & Ly, 2008) vertinant juos tuo pačiu metu. Suveg, Hoffman, Zeman ir Thomassin (2009) savo tyrime tikslingai ieškodami su emocijomis susijusių bendrų depresijos ir nerimo prognostinių veiksnių vaikystėje, rado, kad bendras prognostinis veiksnys buvo žemas emocinis sąmoningumas. Šios sąsajos patvirtinamos ir Sendzik, Schäfer, Samson, Naumann ir Tuschen-Caffier (2017) atliktoje emocinio sąmoningumo ir nerimo bei depresijos sąsajų tyrimų meta-analizėje.

Longitudiniais tyrimais iš dalies patvirtinami skerspjūvio tyrimuose randami duomenys. Rasta, kad žemesnis emocinis sąmoningumas prognozuoja aukštesnius pačių vaikų ir paauglių depresijos ir nerimo simptomus po metų, net ir kontroliuojant sunkumų lygį pirmame vertinimo etape (Kranzler et al., 2016). Rieffe ir De Rooij (2012) taip pat randa panašias sąsajas: jų tyrime prastesnis gebėjimas diferencijuoti atskiras emocijas vaikystėje ir ankstyvoje paauglystėje reikšmingai prognozavo visų internalių sunkumų lygį po 6 mėnesių ir po metų. Yra tyrimų rodančių ir per laiką silpnėjantį ryšį: jaunesniųjų paauglių prastesnis emocinis sąmoningumas ir supratimas buvo stipriau susijęs su didesniais depresijos ir nerimo simptomais vertinant tuo pačiu metu ir reikšmingai, tačiau jau šiek tiek silpniau po 7 mėnesių (McLaughlin, Hatzenbuehler, Mennin, & Nolen-Hoeksema, 2011). Tačiau Sendzik ir kolegų (2017) tęstinių tyrimų analizė rodo, kad vis tik kol kas nėra

vienareikšmio atsakymo, ar emocijų įsisąmoninimas prognozuoja depresijos ir nerimo simptomus keletą mėnesių – metų laike, nes tęstinių tyrimų nėra daug ir jų rezultatai skiriasi.

Kitos krypties sąsajos atskleidžiamos Göbel, Henning, Möller ir Aschersleben (2016) tyrimu, kur randama, kad vidurinėje vaikystėje didesni bendro emocijų supratimo vertinamo per keletą skirtingų komponentų įverčiai susiję su didesniais nerimastingumo/depresiškumo ir somatiniais sunkumais vidurinėje vaikystėje.

Dažnai somatiniai skundai tyrimuose analizuojami kaip dalis bendrų internalių sunkumų. Vienas tyrimų, atskirai vertinančių somatinius skundus be aiškios medicininės priežasties, rodo, kad 8 – 16 metų vaikų prastesnė emocijų diferenciacija ir prastesnis fizinių emocijų požymių supratimas prognozuoja didesnius somatinius sunkumus (Lahaye, Luminet, Van Broeck, Bodart, & Mikolajczak, 2010). Kitame tyrime rasta, kad 7–12 vaikų sunkumai diferencijuoti emocijas susiję su didesniais somatiniais skundais be aiškios medicininės priežasties, tačiau tikslesnis fizinių pojūčių susiejimas su emocijų patyrimu buvo susijęs su didesniais somatiniais skundais, nerimo ir depresijos simptomais (van der Veek, Nobel, & Derkx, 2012), kas nedera su ankstesniu tyrimu.

Depresija, nuotaikos sutrikimai. Ensink ir kolegos (2016) tyrinėdami reflektyvios funkcijos ir depresijos simptomų sąsajas rado, jog 7 – 12 metų vaikų prastesnė RF prieraišumo su tėvais santykių kontekste buvo susijusi su ryškesniais depresijos simptomais. Tokios pat krypties sąsajos gautos Murri ir kolegų atliktame tyrime (2016): prastesnė pagalbos besikreipusių grupės paauglių ir jaunų suaugusiųjų savistaba vertinta mentalizacija buvo susijusi su ryškesniais depresijos simptomais. Rezultatus praplečia ir mentalizacijos ir depresijos simptomų įvertinimas terapijos eigoje, kurio duomenys rodo, kad po 4 savaičių terapijos mentalizacijos pagerėjimas ir depresijos simptomų sumažėjimas buvo reikšmingai susiję (Murri et al., 2016). O suaugusių žmonių imtyje reflektyviosios funkcijos lygis nesiskyrė tarp turinčių diagnozuotą

pasikartojančią klinikinę depresiją ir neturinčių jokių psichiatrinių sutrikimų (Taubner, Kessler, Buchheim, Kächele, & Staun, 2011).

Vidurinėje vaikystėje prastesnis savo emocinių patyrimų supratimas, tyrime įvardijamas kaip emocinis aiškumas, buvo susijęs su ryškesniais depresijos simptomais tiek vertinamais tuo pačiu metu, tiek po dviejų metų ankstyvoje paauglystėje (Flynn & Rudolph, 2014). Prastesnis 10 – 12 metų vaikų gebėjimas identifikuoti ir įvardinti savo emocijas buvo susijęs su didesniais depresijos simptomais (Siener & Kerns, 2012). Žemesnis paauglių merginų emocijų supratimas (emocinis aiškumas) siejosi su didesniais depresijos simptomais (Rubenstein et al., 2015).

Depresijos simptomų ir psichikos teorijos tyrimai atskleidžia diferencijuotą ir kai kur besiskiriantį šių sąsajų vaizdą. Visų pirma, lyginant suaugusias moteris, turinčias klinikinio lygio depresiją su depresija nesergančiomis, gaunama, kad depresija sergančios moterys daug prasčiau atpažįsta vidines būsenas iš akių (Lee, Harkness, Sabbagh, & Jacobson, 2005). Šis skirtumas išliko ir kontroliuojant nerimo simptomus ir buvo stipresnis afekciniams nei somatiniams depresijos simptomams (Lee et al., 2005). Šiems rezultatams iš dalies prieštarauja kitas tyrimas, kuriame rasta, kad depresija sergančių ir jokių psichiatrinių sutrikimų neturinčių suaugusių grupės nesiskyrė vidinių būsenų atpažinimo tikslumu (Wolkenstein et al., 2011). Gauti reikšmingi skirtumai tik tarp prastesnio sudėtingų kitų žmonių vidinių būsenų, elgesio supratimo, kada reikia atsižvelgti į situacinę informaciją, ir depresijos simptomų (Wolkenstein et al., 2011). Panašios krypties rezultatai gauti ir Cusi, Nazarov, MacQueen ir McKinnon (2013) tyrime, kuriame suaugusieji su vidutinio sunkumo depresijos simptomais prasčiau atliko antro lygio (kur reikia nurodyti ką 1 žmogus galvoja, kad 2 žmogus galvoja) psichikos teorijos užduotis, o pirmo lygio PT užduočių įverčiai tarp grupių nesiskyrė.

Lygindami vaikus ir paauglius turinčius I, II tipo bipolinį sutrikimą ir neturinčius jokių psichikos sveikatos sutrikimų Schenkel, Chamberlain ir Towne (2014) atskleidė, kad I tipo bipolinį sutrikimą turintys vaikai prasčiau nei neturintys sutrikimų atpažinimo vidines būsenas ir pasižymėjo prastesne

kognityvinės ir afektinės perspektyvos supratimu. Vaikai, turintys II tipo bipolinį sutrikimą nesiskyrė minėtais PT įverčiais nuo neturinčių sutrikimų. Mellick ir Sharp (2016) savo tyrime lygindami paauglius vaikus, turinčius depresiją ir neturinčius jokių psichiatrinų sutrikimų rado, kad depresiškų vaikų grupė geriau atpažino vidines būsenas, o detalesnė rezultatų analizė atskleidė, kad šis skirtumas buvo ryškiausias neigiamo valentingumo psichikos būsenoms.

Analizuojant populiacinės imties tyrimus randama, kad jauni suaugusieji, turintys daugiau depresijos simptomų (populiacinė studentų imtis), geriau atpažįsta kitų žmonių vidines būsenas (Harkness, Sabbagh, Jacobson, Chowdrey, & Chen, 2005). Be to, tie jauni suaugusieji, kurie anksčiau sirgo depresija, pasižymėjo geresne psichikos teorija, nei tie suaugusieji, kurie niekada nesirgo depresija (Harkness, Jacobson, Duong, & Sabbagh, 2010). Tyrime psichikos teorija taip pat buvo vertinama dviejose eksperimentinėse situacijose. Muzikos ir prisiminimų pagalba tyrimo dalyviams buvo sukeltos dvi skirtingos nuotaikos: laiminga ir liūdna. Įdomu tai, kad dalis tų suaugusiųjų, kurie anksčiau patyrė klinikinės depresijos epizodą ir tyrime po laimingos nuotaikos paskatinimo jų nuotaika stipriau pakilo, pasižymėjo prastesniais PT įverčiais nei ta grupė, kuri anksčiau turėjo depresiją, bet ne taip stipriai sureagavo į nuotaikos pakėlimą. Gali būti, kad tai nurodo, jog tam tikrais atvejais ne toks tikslus informacijos apdorojimas yra adaptyvesnis (Harkness et al., 2010).

Nerimo sutrikimai. Tarp negausių tyrimų, atskirai analizuojančių tik nerimo sąsajas su mentalizaciją nurodančiais gebėjimais, dominuoja emocijų įsisąmoninimo, emocijų supratimo tyrimai. Vienas iš retų psichikos teorijos tyrimų rodo, kad didesnis suaugusiųjų socialinis nerimas yra susijęs tiek su prastesniu vidinių būsenų (emocijų, ketinimų, norų, minčių) atpažinimu, tiek su prastesniais sudėtingesnių PT užduočių įverčiais (Hezel & McNally, 2014). Mathews, Koehn, Abtahi ir Kerns (2016) 12 studijų meta-analizės rezultatai atskleidė, kad nerimastingi vaikai linkę mažiau įsisąmoninti savo emocijas, prasčiau supranta emocijas, tačiau nėra skirtumų tarp emocijų atpažinimo.

Yra duomenų rodančių, kad emocinių sunkumų riziką turinčių paauglių grupėje, geresnis emocijų išsąmoninimas yra susijęs su didesniu nerimastingumu ankstyvoje paauglystėje (Libikaitė, 2016). Taip pat randama, kad didesnis socialinis nerimas susijęs geresniu emocijų išsąmoninimu (Skabeikytė, 2017). Be to, žymius generalizuoto nerimo sutrikimo simptomus turintys jauni suaugusieji taip pat pasižymėjo reikšmingai geresniu bendru, savo ir kito žmogaus emocijų išsąmoninimu (Novick-Kline, Turk, Mennin, Hoyt, & Gallagher, 2005). Tyrime vertintas atsakymų apie emocijas sudėtingumas, nurodantis emocijų išsąmoninimo lygį ir kompleksiskumą. Įdomu, tai, kad apie situacijas, kurios buvo sukonstruotos taip, kad tikėtinai kels pyktį ir baimę, generalizuoto nerimo sutrikimą turintys jaunuoliai pasižymėjo aukštesniu emocijų išsąmoninimu. Situacijose, kurios buvo sukurtos kelti laimę ir liūdesį, skirtumų tarp grupių nebuvo.

Apžvelgus tyrimus išryškėja, kad esami negausūs tyrimai rodo, kad bendrai vertinami internalūs sunkumai yra susiję su prastesne vaikų ir paauglių mentalizacija artimų santykių kontekste, tačiau jie nėra susiję su mentalizacijos netikslumais, elgesio priežasčių aiškinimu ir psichikos teorija (vidinių būsenų atpažinimu).

Šiuo metu apie depresijos simptomų ir mentalizacijos ar mentalizaciją netiesiogiai nurodančių gebėjimų sąsajų tyrimų yra gausiau lyginant su nerimo sutrikimų simptomais ir somatiniais sunkumais. Depresijos simptomai susiję su prastesne reflektuvia funkcija vaikystėje, žemesniu mentalizacijos lygiu paauglystėje ir ankstyvoje jaunystėje. Nuosekliai ir pagrįstai patvirtinamos prastesnės emocinės mentalizacijos (apie kurią prielaidas darome iš skirtingų emocinės kompetencijos dėmenų) ir depresijos simptomų sąsajos. Tik pora iš aptartų tyrimų pateikia duomenų apie geresnę emocinę mentalizaciją besisiekiančią su ryškesniais depresijos simptomais. Depresijos ir psichikos teorijos tyrimai atskleidžia keletą kryptų sąsajas, yra nerodančių skirtumų tarp depresiją turinčių ir neturinčių PT, yra atskleidžiančių skirtumus aukštesnio lygio PT užduotyse ar kuomet reikia integruoti situacinę informaciją. Taip pat yra tyrimų, rodančių, kad klinikinio lygio nesiekiantys depresijos simptomai

susiję su geresne PT ir nedaug duomenų rodančių, kad būtent depresija sergančių vaikų PT yra geresnė. Kadangi dalis tyrimų atlikta su suaugusiais žmonėmis, kol kas sunku pagrįstai išskirti, kaip PT siejasi su depresija ir depresijos simptomais paauglystėje.

Iš apžvelgtų nerimo ir mentalizacijos sąsajų tyrimų išryškėja, kad daugiausiai empirinių duomenų atskleidžia prastesnės emocinės mentalizacijos (žemesnio emocinio sąmoningumo, emocijų supratimo) sąsajas su aukštesniais nerimo simptomais. Yra keletas tyrimų, nurodančių, kad didesnius nerimo sunkumus turintiems paaugliams ir suaugusiems būdinga geresnė emocinė mentalizacija. Pakankamai nuosekliai tyrimų rezultatai rodo, kad emocijų atpažinimas nėra susijęs su nerimo simptomais, o apie psichikos teoriją nerimo sutrikimų atvejais yra mažiausiai empirinių duomenų. Negausūs tyrimai, kuriuose buvo atskirai vertinamas somatinių sunkumų ryšys su mentalizacija rodo, kad prastesnė emocinė mentalizacija siejasi su didesniais somatiniais sunkumais. Lieka neaiškios somatinių sunkumų ir gebėjimo identifikuoti fizinius emocijų požymius sąsajos.

1.2.2. Mentalizacija ir elgesio sunkumai

Eksternaliems sunkumams būdingos vienu ar kitu lygiu destruktivos, agresyvos sąveikos su kitais žmonėmis, eksternalių sunkumų turinčių vaikų patiriami elgesio reguliacijos sunkumai rodo, kad sutrikdyta mentalizacija gali vaidinti reikšmingą vaidmenį probleminio elgesio raiškoje. Nors tyrimų analizuojančių mentalizaciją, kaip su elgesio sunkumais susijusį veiksnių nėra itin daug, nemaža jų dalis atlikta būtent mentalizacijos teorijos šviesoje, o tai palengvina jų integraciją.

Sharp ir kolegos (2007) vidurinėje vaikystėje mentalizacijos ir elgesio sunkumų sąsajas vertino pasitelkdami pačių kurtą mentalizacijos vertinimo metodą. Jame vaikams yra pateikiami trumpi situacijų, kurios potencialiai galėtų kelti nemalonius išgyvenimus, stresą, aprašymai su iliustracijomis. Tyrimo dalyvio prašoma įsivaizduoti, kad jis yra pagrindinis situacijos

veikėjas, ir klausama, ką kiti vaikai galvotų apie jį, taip pat prašoma pasirinkti vieną iš trijų galimų atsakymų. Gaunamas vienas įvertis, kuris nurodo vieną iš mentalizacijos stilių – realistišką, pernelyg teigiamą arba pernelyg neigiamą. Populiacijos grupės tyrimo rezultatai atskleidė, kad elgesio sunkumų turintys vaikai yra linkę daryti netikslias prielaidas apie kitų žmonių ketinimus, jiems būdinga tendencinga mentalizacija, pernelyg optimistiškas mentalizacijos stilius. Autorių vėlesnė studija su tais pačiais vaikais atskleidė, kad mentalizacijos tendencingumas prognozuoja elgesio sunkumus ir po metų (Ha, Sharp, & Goodyer, 2011).

Duomenų apie reflektyviosios funkcijos ir eksternalių sunkumų ryšį vidurinėje vaikystėje pateikia Ensink ir kolegės (2016), kuriame pusė tyrimo imties sudarė vaikai, patyrę seksualinę prievartą vaikystėje. Jame rasta, kad prastesnė reflektyvioji funkcija (vertinta remiantis Vaiko prieraišumo interviu medžiaga) susijusi su labiau išreikštais eksternaliais sunkumais. Analizuojant 29 vaikų ir jaunesniųjų paauglių grupę, šiuo metu gyvenančių su globėjais dėl buvusio tėvų apleistumo ar smurto, taip pat rasta, kad geresnė mentalizacija ankstyvesniuose ir dabartiniuose santykiuose buvo susijusi su mažesniais eksternaliais sunkumais (Ostler et al., 2010).

Šių sąsajų vaizdą vėlesnės paauglystės ir jauno suaugusiojo amžiuje patvirtina ir praplečia Taubner ir kolegų tyrimai (2013, 2010, 2016), kuriuose mentalizacija yra vertinama prieraišumo santykių kontekste, pasitelkiant Suaugusių prieraišumo interviu. Vyresnių paauglių ir jaunų suaugusių prastesnė reflektyvioji funkcija buvo susijusi tik su proaktyvia (instrumentinė, daugiau apgalvota agresija, gali būti naudojama pasiekti savo tikslų), tačiau ne su reaktyvia agresija (kaip reakcija į suvoktą priešišumą) tiek tyrime, kur dalis tyrimo dalyvių buvo padarę smurtinius nusikaltimus (Taubner et al., 2010), tiek kur tyrimo dalyviai buvo pasiekti per bendro lavinimo mokyklas (Taubner et al., 2013). Be to, populiacijos grupės tyrime moderacinės analizės parodė, jog psichopatinių bruožų turintys jaunuoliai elgėsi agresyviai tada, kai jų mentalizacija buvo vidutinio ar žemo lygio. Autorių nuomone, tai gali būti aiškinama tuo, kad RF turi slopinantį poveikį psichopatinių bruožų agresyviai

raiškai (Taubner et al., 2013). Dar vienam tyrime nustatyta, kad didesnis potencialas smurtui (vertintas remiantis agresyvaus elgesio įverčiais ir elgesio sutrikimo diagnozės buvimu) buvo susijęs su prastesne reflektivity funkcija 14 – 21 metų jaunuolių tyrimo grupėje sudarytoje iš psichiatrijos klinikų pacientų ir psichiatrinų sunkumų neturinčių jaunuolių (Taubner et al., 2016).

Psichikos teorijos ir eksternalių sunkumų sąsajų tyrimų rezultatai nėra vienareikšmiai. Sharp (2008) nurodo, kad vaikai ir jaunesnieji paaugliai, turintys elgesio sunkumų, prasčiau geba atpažinti ne tik emocijas, bet ir mintis iš veido išraiškos (pasižymi prastesniais PT įverčiais). Paauglystėje ši sąsaja taip pat patvirtinama (Gervinskaitė-Paulaitienė ir Barkauskienė, 2014). Kituose tyrimuose negaunama reikšmingų kognityvinės psichikos teorijos skirtumų tarp nusikalsti linkusių ir aukštesnius agresyvaus elgesio įverčius turinčių jaunuolių ir kontrolinės grupės (Jones, Forster, & Skuse, 2007). Taip pat tarp vaikų ir paauglių grupių, kurie turėjo žymius ES simptomus ir kurie neturėjo, nerandama afektinės PT užduočių atlikimo skirtumų (Sebastian et al., 2012).

Apie emocinės mentalizacijos sąsajas su eksternaliais sunkumais vidurinėje vaikystėje nurodo Bohnert, Crnic ir Lim (2003), Nader-Grosbois, Houssa ir Mazzone (2013) tyrimai patvirtinantys, kad elgesio problemų turintys vaikai prasčiau supranta emocijų priežastis nei sunkumų neturintys. Viename iš ankstyvos paauglystės tyrimų šis ryšys randamas tarp prastesnio emocinio sąmoningumo ir emocijų supratimo ir didesnės į bendraamžius nukreiptos agresijos vertinant tuo pačiu metu ir šiek tiek silpnesnės, tačiau reikšmingos sąsajos po 7 mėnesių (McLaughlin et al., 2011). Svarbu paminėti, kad yra ir ryšių nepatvirtinančių duomenų, štai rasta, kad skirtingus elementus apimantis, kompleksinis emocijų supratimas ir eksternalios problemos vidurinėje vaikystėje nebuvo susijusios (Göbel et al., 2016).

Aptariant emocinės mentalizacijos ir eksternalių sunkumų ryšį svarbu šiek tiek plačiau sustoti prie minėto Bohnert ir kolegų (2003) tyrimo, kuriame rasta, kad žemesnis savo emocijų ir jų priežasčių supratimas reaguojant į emociškai sužadinančią situaciją, o ne bendras gebėjimas suprasti savo

emocijas prognozavo aukštesnį agresyvaus elgesio lygį. Agresyvus elgesys taip pat nebuvo susijęs nei su bendru emocijų žodynu, nei su emocijų įvardinimu po emocinio sužadavimo (eksperimentinės situacijos, kai vaikas gavo nuviliantį prizą). Autoriai svarsto, jog emocinio sužadavimo situacijose emocijų supratimas mažiau lemiamas kognityvinių gebėjimų ir daugiau kitų veiksnių, tokių kaip gebėjimo toleruoti ir reflektuoti afektinius patyrimus (Bohnert et al., 2003). Svarbu tai, kad šiame tyrime analizuojant ryšį tarp emocijų supratimo ir agresyvaus elgesio buvo kontroliuojami internalūs sunkumai, tad gauti rezultatai rodo, kad būtent agresyvus elgesys, ne tik bendras didesnis psichopatologijos lygis yra susijęs su prastesne emocine kompetencija. Šis tyrimas itin svarbus ir tuo, kad buvo įtrauktas situacinis veiksnys – emocinis sužadimas ir emocijų priežasčių paaiškinimas tirta tuo metu, kur mentalizacija gali lengviau sutrikti.

Praplečiant sąsajų analizę ir į vėlesnį amžių matome, kad jaunų suaugusių tyrime rasta, kad emocijų identifikacijos sunkumai buvo pagrindinis impulsyvios agresijos prediktorius, nors nedidele dalimi ir žemas polinkis galvoti apie emocijas prisidėjo prie impulsyvios agresijos prognozavimo (Fossati et al., 2009). Autoriai svarsto, kad psichinė afektinių būsenų reprezentacija gali būti itin reikšminga plačiai impulsyvios, neplanuotos, iš anksto neapgalvotos, dažnai paskatintos situacinių aplinkybių agresijos dimensijai (Fossati et al., 2009). Įdomu tai, kad šio tyrimo rezultatai skiriasi nuo Taubner ir kolegų tyrimų (2010, 2013) kuriuose buvo gauta, jog prastesnė mentalizacija siejasi tik su proaktyvia, t. y. apgalvota agresija, o ne su reaktyvia. Šie skirtumai gali rasti dėl šiek tiek skirtingo tyrimo dalyvių amžiaus, nes Taubner ir kolegų tyrime dalį tyrimo imties sudarė paaugliai, taip pat dėl to, kad vienuose tyrimuose atspindimi tik paskiros mentalizacijos gebėjimo dalys, o kituose gaunamas vienas apibendras mentalizacijos įvertis.

Nedaug tyrimų atskirai analizuoja opozicinio neklusnumo sunkumų sąsajas su mentalizacija ar mentalizacijai gimingais reiškiniais atskirdami juos nuo bendros eksternalių sunkumų dimensijos. Vienas iš šių retų tyrimų nagrinėjo kognityvinės psichikos teorijos (vizualinės perspektyvos supratimo)

ir opozicinio neklusnumo sąsajas 4 ir 8 metų vaikų grupėse (Dinolfo & Malti, 2013). Tyrime gauta, kad didesni opozicinio neklusnumo sutrikimo požymiai buvo susiję su prastesne psichikos teorija. Gambin ir Sharp (2016) savo tyrime analizavo kito žmogaus emocinės būsenos supratimą (kognityvinės empatijos) ryšius su opozicinio neklusnumo ir elgesio sutrikimo simptomais. Rezultatai rodo, kad tik paauglių mergaičių didesni elgesio sunkumai buvo susiję su kito žmogaus emocinės būsenos supratimu, o opozicinio neklusnumo simptomai nebuvo susiję su kito emocinės būsenos supratimu visoje imtyje.

Apibendrinant apžvelgtus tyrimus atsiskleidžia, kad reflektvyioji funkcija ar bendras mentalizacijos įvertis didesnėje dalyje tyrimų yra patvirtinamas kaip neigiamai susijęs su elgesio sunkumais. Psichikos teorijos metodais vertinama mentalizacija kol kas tyrimuose nevienareikšmiškai susijusi su elgesio sunkumais. Nors emocinės mentalizacijos ir elgesio problemų vaizdas irgi nėra visiškai nuoseklus, vis tik daugiau tyrimų nurodo į ryšį tarp prastesnės emocinės mentalizacijos ar netiesiogiai mentalizaciją nurodančių emocijų supratimo kompetencijų ir didesnių elgesio sunkumų. Opozicinio neklusnumo, kaip atskiro sutrikimo, sąsajos su mentalizacija ar ją nurodančiais gebėjimais yra itin nedaug tyrinėtos todėl mažiau nuspėjamos ir kol kas remiantis tyrimais sunkiau apibendrinamos.

1.2.3. Mentalizacija kaip prieraišumo ir emocinių bei elgesio sunkumų ryšio mediatorius

Prieraišumo teorijoje postuluojamas prieraišumo saugumo ir adaptacijos ryšys plačiai tikrinamas tyrimuose. Apžvelgdami gausius empirinius duomenis, Fearon ir kolegos (2010) atliko tyrimų, analizuojančių prieraišumo nesaugumo ir eksternalių sunkumų metaanalizę. Į ją įtraukė tyrimus, kuriuose prieraišumas buvo vertintas elgesio stebėjimo metodais (pvz. Nepažįstamos aplinkos metodu, Cassidy ir Marvin ikimokyklinio amžiaus prieraišumo sistema) ir skirtingos 12 metų ir jaunesnių vaikų eksternalios problemos. Metaanalizės rezultatai parodė, kad nesaugus prieraišumas ir eksternalios problemos yra

stipriai susiję. Prieraišumas buvo stipriau susijęs su eksternaliais sunkumais berniukų nei mergaičių imtyse. Autoriai teigia, kad šie duomenys tiesiogiai patvirtina reikšmingą ankstyvo prierašumo vaidmenį vaikų elgesio problemų raidoje tiek tipiška besivystančių vaikų, tiek klinikinėse grupėse (Fearon, Bakermans-Kranenburg, van IJzendoorn, Lapsley, & Roisman, 2010).

Moss ir Lecompte (2015) apibendrinę keletą studijų, teigia, kad tokie rezultatai randami ir vidurinėje vaikystėje. Savage (2014) atliktoje tyrimų apžvalgoje taip pat išryškėjo ir dimensiškai vertinto (dažniausiai vėliau nei ankstyvoje vaikystėje) didesnio vaikų prierašumo saugumo ryšys su mažesniu agresyvumu. Skerspjūvio tyrime taip pat gaunama, kad tie paaugliai, kurie turėjo saugų prierašumą prie abiejų tėvų, pasižymėjo mažesniais eksternaliais sunkumais lyginant su tais, kurie turėjo nesaugų prierašumą prie tėvų (Natarajan, 2013). O paauglių ir jaunų suaugusių prierašumas, vertintas kokybine, projekcine Suaugusiųjų prierašumo projekcinių piešinių Sistema ir tyrimui sukoduotas į organizuotą – dezorganizuotą, nebuvo veikiamas vaikystėje patirto smurto ir nedarė poveikio smurto potencialui (Taubner et al., 2016). Nors suaugystėje tikėtina sąsaja vėl randama: nesaugus suaugusiųjų prierašumo stilius buvo susijęs su impulsyvia agresija (Fossati et al., 2009).

Apie internalių sunkumų ir ankstyvo prierašumo ryšį svarbių duomenų pateikia Groh, Roisman, van IJzendoorn, Bakermans-Kranenburgi ir Fearon (2012) atlikta meta-analizė, kurioje analizuoti prierašumo ankstyvoje vaikystėje, vertinto standartizuotais prierašumo kokybės stebėjimo metodais ir internalių sunkumų tyrimai. Jos rezultatai rodo, kad nesaugų prierašumą ankstyvoje vaikystėje turėję vaikai pasižymi reikšmingai aukštesniais internaliais sunkumais. Vis tik, palyginę efekto dydžius gautus šioje meta-analizėje su gautais Fearon ir kolegų (2010) eksternalių sunkumų meta-analizėje, autoriai daro išvadą, kad eksternalūs sunkumai yra stipriau susiję su nesaugiu ir su dezorganizuotu prierašumu vertintu ankstyvoje vaikystėje nei internalūs sunkumai. Mažesnės apimties nerimo sutrikimų simptomų ir prierašumo saugumo tyrimų apžvalga rodo, kad nesaugus prierašumas padidina riziką nerimastingam vaikų elgesiui, ypač kuomet šalia veikia ir kiti

rizikos veiksniai (Esbjörn, Bender, Reinholdt-Dunne, Munck, & Ollendick, 2012).

Skerspjuvio tyrime ankstyvoje paauglystėje randama, kad saugiai prie abiejų tėvų prisirišę paaugliai pasižymi mažesniais internaliais sunkumais, nei turintys nesaugų prierašumą (Natarajan, 2013). Paauglių nesaugaus prierašumo stiliai (vengiantis ir nerimastingas, vertinami savistaba paremtais klausimynais) taip pat atskleidžiami kaip susiję su didesniais internaliais ir eksternaliais (Muris, Meesters, & van den Berg, 2003; Pace & Zappulla, 2011). Paauglių prierašumo saugumas susijęs su mažesniais opozicinio neklusnumo simptomais ir su bendrais sunkumais (Scott, Briskman, Woolgar, Humayun, & O'Connor, 2011). Lyginant klinikinės grupės (su obsesiniu – kompulsiniu sutrikimu ir depresija) paauglių prierašumą (remiantis Suaugusių prierašumo interviu) su neturinčiais sutrikimų taip pat randama, kad klinikinėje grupėje dažnesnis nesaugus prierašumas (Ivarsson, Granqvist, Gillberg, & Broberg, 2010).

Buist ir kolegų (2004) longitudinalinis tyrimas pateikia duomenų apie prierašumo ir sunkumų ryšius dvejų metų laikotarpiu paauglystėje. Paauglių savistaba vertintas prierašumo saugumas buvo susijęs su didesniais internaliais ir eksternaliais sunkumais tuo pačiu metu ir po vienerių metų. Šis efektas nebuvo reikšmingas po dvejų metų, o taip pat prierašumo saugumas vertintas po vienerių metų neturėjo poveikio internaliems ir atskirai eksternaliems sunkumams vertintiems po dvejų metų. Šiuos rezultatus autoriai interpretuoja kaip nuorodą, kad prierašumo nesaugumas gali būti itin reikšmingas sunkumams išryškėjant ir stiprėjant paauglystės pradžioje ir paaugliams bręstant mažėti (Buist et al., 2004).

Dauguma aptartų tyrimų, apžvalgų ir meta-analizių atskleidžia vienos krypties sąsajas, patvirtinančios skirtingo stiprumo sąsajas tarp prierašumo nesaugumo ir eksternalių ir internalių sunkumų. Vis tik, iš longitudinalinės perspektyvos mažiau suprastas yra vidurinės vaikystės ir ankstyvos paauglystės laikotarpis, t. y. galimas prierašumo vidurinėje vaikystėje ryšys su psichopatologija ankstyvoje paauglystėje, pilname pokyčių pereinamajame

laikotarpyje iš vaikystės į paauglystę. Be to, itin svarbus klausimas, keliamas skirtingų autorių – mediatoriai, galintys detaliau paaiškinti prieraišumo saugumo ir psichopatologijos ryšį (Brumariu & Kerns, 2010; Fearon et al., 2010; Moss & Lecompte, 2015). Kaip jau minėta, mentalizacija yra siūloma kaip vienas iš šių mediatorių.

Empiriniuose tyrimuose ši hipotezė pradedama tikrinti, nors tyrimai dar nėra gausūs. Svarbios informacijos apie emocinės mentalizacijos kaip mediatoriaus vaidmenį pateikia Brumariu ir kolegų (2010) skerspjūvio tyrimas. Jame rasta, kad 10 – 12 metų vaikų ir jaunų paauglių imtyje emocinis sąmoningumas veikia kaip veiksnys dalinai medijuojantis ryšį tarp mažesnio prieraišumo saugumo ir didesnių nerimo simptomų. Nuorodų apie galimą mentalizacijos kaip mediatoriaus vaidmenį prieraišumo ir eksternalaus spektro sunkumų pateikia Fossati ir kolegų tyrimas (2009) suaugusiųjų tyrimas, kuriame jausmų identifikacijos sunkumai (kaip emocinės mentalizacijos dalis) taip pat veikė kaip mediatorius tarp prieraišumo nesaugumo ir impulsyvios agresijos. Kol kas neaišku, ar šiuos rezultatus galime perkelti ir į ankstesnius raidos tarpsnius. Mentalizacijos vaidmenį prieraišumo ir psichopatologijos ryšyje patvirtina keletas kitų tyrimų, nors ir tiesiogiai neanalizuodami eksternalių ir internalių sunkumų. Randama, kad netiksli, nuo realybės nutolusi mentalizacija veikia kaip mediatorius tarp nesaugaus prieraišumo ir ribinės asmenybės bruožų klinikinėje paauglių imtyje (Sharp et al., 2016), tarp prieraišumo dezorganizacijos ir problemų su bendraamžiais (Venta & Sharp, 2015). Šie tyrimai atkreipia dėmesį, kad ir paauglystėje prasta mentalizacija yra reikšminga psichopatologijai. Vis tik, neaišku, ar panašūs rezultatai būtų gaunami ir populiacijos grupėse, kur psichopatologija ar tarpasmeniniai sunkumai nėra taip stipriai išreikšti.

1.2.4. Mentalizacija kaip smurto patyrimo ir emocinių bei elgesio sunkumų ryšio mediatorius

Smurto patyrimas ir mentalizacija. Mentalizacijos teorijoje taip pat keliama prielaida, kad vaikystėje patirtas smurtas (Fonagy et al., 2012) ir trauma prieraišumo santykiuose (Fonagy et al., 2007) gali trikdyti mentalizacijos raidą ir kartu didinti pažeidžiamumą psichopatologijai (Fonagy et al., 2012). Smurtas paveikia mentalizaciją sutrikdydamas nesuvaržytą, atvirą, reflekyvią komunikaciją tarp tėvų ir vaikų ar tarp vaikų (Fonagy et al., 2007). Smurtas šeimoje ir už šeimos ribų gali nepalankiai veikti mentalizaciją, kadangi gali rasti reflekyvaus diskurso neatitikimas su tuo, ką vaikas subjektyviai išgyvena (Fonagy et al., 2012).

Nors smurto patyrimas gali skatinti nesaugaus prieraišumo vystymąsi, smurto patyrimas ir nesaugus prieraišumas nėra visada vienodai susiję. Tai, kad vaikas raidoje nepatyrė smurto, negarantuoja saugaus prieraišumo ir smurto patyrimas automatiškai nelemia nesaugaus prieraišumo, bet jis yra labai reikšmingas rizikos veiksnys nesaugaus prieraišumo vystymuisi ir prastesnei mentalizacijai (Fonagy et al., 2004; Sharp et al., 2016). Fonagy ir Target (1997) svarsto, kad smurtą patyrę vaikai galbūt net labiau nei tik turintys nesaugų prieraišumą, susiduria su rizika nerasti savęs kaip intencionalių būtybių reprezentacijų savo globėjo psichikoje ir todėl turi didesnę riziką, kad išsivystys prasta mentalizacija. Smurtaujančiose šeimose intencionalių būsenų prasmė gali būti neigiama arba iškraipoma (Fonagy & Target, 1997).

Ankstyvuose santykiuose, kai vaikas patiria daug smurto, mentalizacijos slopinimas veikia ir kaip gynybos mechanizmas, apsaugantis vaiką nuo galvojimo apie smurtautojų, nuo kurių kartais jie ir priklauso, motyvus (Fonagy et al., 2004). Jei kitų veiksmai nebėra interpretuojami remiantis jų motyvais, norais, jausmais ir tikslais, jų elgesio supratimas gali tapti konkretus, besiremiantis fiziniu pasauliu (Taubner et al., 2010), kas trikdo visapusišką mentalizaciją. Autoriai teigia, kad yra nemažai klinikinių duomenų siejančių vaikystės nepalankias patirtis ir mentalizacijos sunkumus (Allen et al., 2008;

Fonagy & Bateman, 2007), o empiriniai tyrimai, kuriuos toliau apžvelgsime, iš dalies tai pagrindžia, o kartu atskleidžia įvairiapusį smurto patyrimo ir skirtingų mentalizacijos dėmenų sąsajų vaizdą.

Luke ir Banerjee (2013) siekdami atsakyti į klausimus apie fizinio smurto ir apleistumo patyrimo vaikystėje sąsajas su socialiniu supratimu (vertintu skirtingais amžiaus tarpsniais, bet daugiausiai vaikystėje ir paauglystėje) atliko sisteminę tyrimų apžvalgą ir tyrimų meta-analizę. Sistemine apžvalga atskleidė įvairiapusį smurtą patyrusių vaikų socialinio supratimo gebėjimų vaizdą. Daugiau tyrimų patvirtina, kad emocijų priežasčių supratimo lygis skiriasi tarp smurtą patyrusių ir nepatyrusių vaikų. O emocijų atpažinimo tarpgrupiniai skirtumai vienuose tyrimuose yra patvirtinami, kituose ne, taip pat nemažoje dalyje tyrimų randama, kad smurtą patyrę vaikai geriau atpažįsta pyktį ar baimę. Be to, meta-analizės rezultatai nurodo raidos tendenciją, atskleisdami, kad skirtumai tarp patyrusių smurtą ir ne yra didesni mažesniems vaikams ir didėjant amžiui jie tarp grupių mažėja. Autoriai iš to kelia prielaidą, kad gali būti, kad emocijų supratimo, bet ne emocijų atpažinimo raidą nepalankios patirtys paveikia stipriau (Luke & Banerjee, 2013).

Benarous, Guilé, Consoli ir Cohen (2015) sistemine tyrimų, analizuojančių vaikystėje patirto smurto ir kognityvinės psichikos teorijos vaikystėje ir ankstyvoje paauglystėje sąsajas, atskleidė, kad dauguma apžvelgtų tyrimų rezultatų pakankamai vieningai patvirtina, jog patyrę smurtą vaikai prasčiau atlieka klaidingo įsitikinimo užduotis. O sąsajos tarp perspektyvos supratimo ir smurto patyrimo nėra tokios aiškios, kadangi tyrimuose gaunami skirtingi rezultatai. Vis tik, autoriai atkreipia dėmesį, kad studijų, tyrinijančių smurtą ir kognityvinę psichikos teoriją vaikystėje ir paauglystėje, nėra labai daug (sisteminei apžvalgai tiko 12 straipsnių) ir ne visų tyrimų rezultatai vienodi, dėl to galima teigti, kad tvirtoms išvadoms įrodymų vis dar trūksta (Benarous, Guilé, Consoli, & Cohen, 2015).

Šiuos duomenis papildo į aptartą apžvalgą dar neįtrauktas O'Reilly ir Peterson (2015) 4 – 13 metų vaikų tyrimas, kuriame patyrusių smurtą vaikų

grupė sudaryta iš besikreipusių pagalbos ir smurto patyrimas vertintas specialistų. Tyrimo rezultatai atskleidė, kad smurtą patyrusių vaikų psichikos teorijos supratimas buvo prastesnis lyginant su smurto nepatyrusiais. Koreliacijos smurtą patyrusioje grupėje atskleidė, kad PT supratimas gerėja su amžiumi, tačiau lėtesniu tempu nei tokio paties amžiaus smurto nepatyrusioje grupėje. Tyrimų su reflektvyviaja funkcija vaikystėje dar nėra daug, tačiau pirmi jų rodo, kad vaikai, patyrę seksualinę prievartą vaikystėje turi reikšmingai prastesnę RF nei tie, kurie prievartos nepatyrė (Ensink et al., 2016).

Smurto ir mentalizacijos sąsajų vaizdą šiek tiek papildė ir suaugusiųjų tyrimai. Chiesa ir Fonagy (2014) tyrime rasta, kad seksualinis, fizinis smurtas ir apleistumas prognozavo prastesnę reflektvyvią funkciją. Svarbu tai, kad šiame tyrime atskleistas kumuliacinis smurto poveikis RF prastėjimui: suaugę, kurie nurodė patyrę apleistumą ir smurtą pasižymėjo gerokai žemesne RF lyginant su tais, kurie buvo patyrę tik vieną rūšį smurto arba nepatyrę jokio smurto. Weinstein ir kolegų (2016) studijos rezultatai atkreipia dėmesį į skirtį tarp smurto ir apleistumo patyrimo. Jų tyrime gauta, kad nurodomas didesnis vaikystėje patirtas smurtas, bet ne apleistumas buvo susijęs su tikslesniu negatyvių vidinių būsenų atpažinimu. Nei smurtas, nei apleistumas nebuvo susijęs su bendru vidinių būsenų atpažinimo tikslumu, sąsajų taip pat negauta išskiriant neutralias ir pozityvias vidines būsenas. Skirtingas sąsajas tarp smurto rūšių ir mentalizacijos dimensijų atskleidžia ir Brüne, Walden, Edel ir Dimaggio (2016) tyrimas, rodantis, kad suaugusiųjų, turinčių ribinės asmenybės sutrikimą, retrospektyviai nurodomas patirtas smurtas buvo susijęs su prastesne mentalizacija. Šiame tyrime vertintos 5 smurto rūšys (emocinis smurtas ir apleistumas, fizinis smurtas ir apleistumas, seksualinis smurtas), iš kurių su prastesne kognityvine mentalizacija siejosi tik fizinis apleistumas, o su prastesne emocine mentalizacija – fizinis smurtas ir fizinis bei emocinis apleistumas. Nors šie duomenys svarbūs patvirtinant, kad skirtingo smurto patyrimas nevienodai siejasi su mentalizacijos sutrikdymu, nėra aišku, ar galima juos apibendrinti asmenybės sunkumų neturintiems žmonėms.

Be to, gali būti, jog mentalizacijos ir nepalankių patirčių ryšys nėra vienos krypties. Greenberg, Baron-Cohen, Rosenberg, Fonagy, Rentfrow (cit. iš Fonagy & Bateman, 2016) atkreipia dėmesį į galimą kompleksiską trauminio patyrimo ir mentalizacijos sąveiką. Jie teigia, kad galbūt ne tik palankios prieraišumo santykių patirtys, bet ir nepalankios situacijos įveikimas, patirtos traumos supratimas ir įveikimas, taip pat gali būti matomi kaip gerinantys mentalizaciją traumos įveikimo procese.

Smurto patyrimo sąsajos su emociniais ir elgesio sunkumais. Nors ne visi smurtą vaikystėje patyrę vaikai susiduria su adaptacijos sunkumais, tačiau su smurtu susiję psichologinės ir neurobiologinės raidos sutrikdymai vaikystėje gali prisidėti prie vėlesnės psichopatologijos atsiradimo (Cicchetti & Toth, 2005). Smurto ir nepalankių pasekmių psichikos sveikatai sąsajos išties plačiai tyrinėjamos, analizuojant kaip patirtas smurtas siejasi su prisitaikymo sunkumais, skirtingų psichikos sutrikimų simptomais ar klinikinio lygio sutrikimais skirtingais amžiaus tarpsniais.

Vachon, Krueger, Rogosch ir Cicchetti (2015) savo tyrime, kuriame dalyvavo virš 2000 5 – 13 metų vaikų (pusė jų – su specialistų fiksuota smurto patirtimi) rado, kad didesnis fizinio, emocinio smurto ir apleistumo patyrimas reikšmingai prognozavo internalius ir eksternalius vaikų sunkumus ir didėjant smurto dažniui, stiprumui ir didėjant patirtų smurto rūšių reikšmingai didėjo skirtingi prisitaikymo sunkumai. Kitame tyrime vaiko teisių specialistų fiksuotas neseniai patirtas fizinis smurtas prieš vaiką prognozavo 1,5 karto didesnę tikimybę, kad 4 – 10 metų vaikai demonstruos klinikinio lygio agresyvų elgesį lyginant su smurto nepatyrusiais vaikais, tačiau fizinio smurto patyrimas neprognozavo agresyvaus elgesio po 1,5 metų (Holmes, Yoon, Voith, Kobulsky, & Steigerwald, 2015).

Paauglystėje ir ankstyvoje jaunystėje taip pat gaunamos panašios sąsajos su retrospektyviai nurodomu smurtu. Randama, kad apleistumas, emocinis smurtas ir fizinis smurtas yra susiję su jaunų suaugusiųjų didesniais nerimo/depresijos simptomais (Sesar, Šimić, & Barišić, 2010). Taip pat didelė

socialinėje rizikoje gyvenančių paauglių ir jaunų suaugusiųjų retrospektyviai nurodomas smurtas (emocinis smurtas ir apleistumas, fizinis smurtas ir apleistumas, seksualinis smurtas) buvo susijęs su didesniais eksternaliais ir internaliais sunkumais (Cecil, Viding, Fearon, Glaser, & McCrory, 2017). Šiame tyrime emocinis smurtas išryškėjo kaip vienintelė smurto rūšis nepriklausomai nuo kitų prisidedanti prie internalių sunkumų.

Suaugusių žmonių tyrimuose taip pat randama vaikystėje patirto smurto ir psichopatologijos sąsajų. Tikimybė patirti depresijos, nerimo sutrikimus ar eksternalaus spektro problemas (elgesio, antisocialios asmenybės sutrikimą, pykčio problemas) per visą gyvenimą buvo didesnė tiems suaugusiems, kurie buvo patyrę fizinį (MacMillan et al., 2001; Springer, Sheridan, Kuo, & Carnes, 2007) ar seksualinį smurtą vaikystėje (MacMillan et al., 2001). Kai retrospektyviai nurodomas smurtas ir psichopatologija vertinama skirtingu metu, sąsajos taip pat išryškėja: suaugusių nurodytas patirtas emocinis apleistumas ir emocinis bei fizinis smurtas buvo susiję su nerimo ir depresijos sutrikimais po 2 metų (Hovens et al., 2012). Be to, minėtų skirtingų smurto rūšių patyrimas buvo susijęs su didesne komorbidinių depresijos ir nerimo sutrikimų diagnoze ir jos ilgalaikiškumu. Jau patiriančių klinikinę depresiją žmonių nurodomas patirtas vaikystėje smurtas siejosi su depresijos simptomų išreikštumu (Huh, Kim, Lee, & Chae, 2017).

Šie atskirų tyrimų duomenys patvirtinami Norman ir kolegų (2012) atliktos sisteminės tyrimų apžvalgos ir meta-analizės, į kurią įtrauktos studijos, analizuojančios fizinio smurto, emocinio smurto ir apleistumo (tikslingai neįtraukiant seksualinio smurto) ryšius su skirtinga psichopatologija. Jos rezultatai rodo reikšmingas sąsajas tarp vaikystėje patirto smurto ir depresijos, nerimo sutrikimų skirtinguose amžiaus tarpsniuose, fizinio smurto ir elgesio sutrikimų vaikystėje ir paauglystėje. Apžvelgus tyrimus, taip pat rasta, kad kol kas šiek tiek rečiau patvirtintos sąsajos tarp emocinio apleistumo ir elgesio sutrikimų vaikystėje. Kessler ir bendraatorių (2010) didžiulis tyrimas, apjungiantis duomenis iš 21 skirtingos šalies, kuriose buvo atliktos nacionaliniu arba regioniniu lygiu reprezentatyvios virš 50 000 suaugusių PSO

Psichikos sveikatos apklausos taip pat atskleidžia žymias vaikystėje patirto smurto ir psichikos sutrikimų sąsajas visais raidos tarpsniais.

Mentalizacija kaip mediatorius tarp smurto patyrimo ir emocinių bei elgesio sunkumų. Autoriai mano, kad aptarti ilgalaikiai smurto ir nepalankių pasekmių ryšiai galėtų būti paaiškinami per medijuojančius veiksnius, tačiau galimi mediatoriai dar per mažai analizuoti (Kessler et al., 2010). Kiti autoriai taip pat atkreipia dėmesį į galimų mediatorių tarp smurto ir psichopatologijos identifikavimo svarbą (Braithwaite, O'Connor, Degli-Esposti, Luke, & Bowes, 2017; Jaffee, 2017), kur mentalizacija yra siūloma kaip vienas iš nepalankių vaikystės patirčių ir vėlesnio funkcionavimo ryšį medijuojančių veiksnių (Macintosh, 2013).

Atsirandantys mediaciniai tyrimai svariai prisideda prie šio siūlymo tikrinimo. Ensink ir kolegų (2016) tyrime dalyvavo 148 7 – 12 metų vaikai, iš kurių pusė buvo patyrę specialistų užfiksuotą seksualinę prievartą. Tyrime gauta, kad ryšys tarp vaikystėje patirto seksualinio smurto ir depresijos simptomų ir atskirai eksternalių sunkumų buvo iš dalies medijuojami reflektyvios funkcijos, vertintos remiantis Vaiko prieraišumo interviu kontekste. Tiesioginis smurto ryšys su depresijos ir eksternaliais sunkumais taip pat buvo reikšmingas.

Taubner ir Curth (2013) tyrime paauglių reflektyvioji funkcija, vertinta Suaugusiųjų prieraišumo interviu kontekste, pilnai medijavo ryšį tarp vaikystėje patirto fizinio ir/arba seksualinio smurto ir agresyvaus elgesio paauglystėje. Kitame Taubner ir kolegų (Taubner et al., 2016) tyrime paauglių ir jaunų suaugusių reflektyvioji funkcija buvo prognozuojama vaikystėje patirto smurto (kombinacija retrospektyviai nurodomo tėvų apleistumo, antipatijos ir fizinio smurto) ir pati prognozavo potencialą smurtui, taigi RF veikė kaip dalinis mediatorius patirto smurto ir paauglio potencialo smurtui, vertinto remiantis agresyvaus elgesio įverčiais ir elgesio sutrikimo diagnoze (Taubner et al., 2016). Šiame tyrime išryškėjo ir besiskiriantys prieraišumo ir mentalizacijos vaidmenys šiame ryšyje: patirto smurto ir potencialo smurtui ryšį iš dalies medijavo mentalizacija, bet ne prieraišumas.

Dar vienas mediacinis tyrimas atliktas Murri ir kolegų (2016), kuriame mentalizacija vertinta savistaba paremtu klausimynu susidedančiu iš 4 skalių, kurios vertina savirefleksijos vengimą, emocinį sąmoningumą, tendenciją psichinio tapatumo psichikos būsenai ir suvoktą emocijų reguliaciją. Tyrime gauta, kad klinikinėje paauglių grupėje beveik 40 % vaikystėje patirto smurto poveikio depresijai buvo medijuojama žemos mentalizacijos. Kaip minėta, šiame tyrime suvokta emocijų reguliacija buvo vertinama kaip viena iš mentalizacijos dalių ir būtent emocijų reguliacija buvo svarbiausias mediatorius minėtame ryšyje (Murri et al., 2016).

Tik viename iš aptartų tyrimų mentalizacija visiškai medijavo ryšį tarp patirto smurto ir agresyvaus elgesio, o 4 tyrimų rezultatai rodo, kad mentalizacija veikia kaip dalinis mediatorius tarp vaikystės smurto ir psichopatologijos. Po du tyrimus patvirtina dalinį mediacinį ryšį su eksternalaus spektro problemomis ir su depresijos simptomais. Kol kas nerandama tyrimų, kuriuose mentalizacija būtų vertinta kaip mediatorius tarp patirto smurto ir nerimo sutrikimų, atrodo, kad tai empiriškai yra mažiau tyrinėta. Taigi, iš kol kas esančių duomenų galima kelti prielaidas, kad vaikystėje patirtas smurtas yra susijęs su didesniais eksternalaus spektro sunkumais ir depresijos simptomais tiek tiesiogiai, tiek netiesioginiai prastesnę per mentalizaciją. Pastaruoju atveju smurtas nepalankiai veikia mentalizaciją, o jos sutrikdymai dalyvauja eksternalių sunkumų ir depresijos raidoje ir/arba raiškoje.

1.3. Darbo aktualumas ir mokslinis naujumas

Darbo aktualumas. Ilgą laiką mentalizacija ar jai gimininga psichikos teorija paauglystėje, o ypač ankstyvoje, buvo itin menkai tyrinėta priešingai nei vaikystėje ar suaugusiojo amžiuje. Nors sutariama, kad socialinis pažinimas turėtų būti labai reikšmingas procesas paauglio raidoje, tačiau vis dar lieka neaišku, kaip vykstant spartiems neuro-kognityviniams, emociniams raidos pokyčiams paauglystėje (Blakemore, 2008; Choudhury et al., 2006)

atsiskleidžia mentalizacijos gebėjimas, dar nėra suformuluota bendro mentalizacijos raidos modelio.

Kartu ir teorinės Fonagy su kolegomis (2004) iškeltos prielaidos apie reikšmingą mentalizacijos pokytį paauglystėje, kuris manoma, kad randasi ne tik dėl kognityvinės raidos, bet ir yra veikiamas prieraišumo santykių patirčių ankstesniuose raidos etapuose, ilgą laiką empiriškai nebuvo tyrinėjamos, todėl nėra aiškus prieraišumo vidurinėje vaikystėje vaidmuo mentalizacijos raiškai ankstyvoje paauglystėje.

Literatūroje keliamos prielaidos, kad laikini ar ilgalaikiai mentalizacijos sutrikdymai (Luyten & Fonagy, 2015), netikslumai ar iškraipos būdingi beveik visoms psichopatologijos formoms (Fonagy et al., 2011). Tačiau esami tyrimai, nurodantys netikslios mentalizacijos ir eksternalių (Sharp et al., 2007; Taubner et al., 2010) ar internalių problemų (Ensink et al., 2016; Ostler et al., 2010) sąsajas paauglystėje, dažnai apima tik vieną daugiadimensio mentalizacijos konstrukto dalį, yra atlikti specifinėse tyrimo imtyse arba analizuoja mentalizacijai giminingus reiškinius, tačiau ne pačią mentalizaciją. Dėl to mentalizacijos profilis skirtingų sunkumų atvejais paauglystėje dar nėra detalai aprašytas.

Be to, postuluojuama, kad mentalizacijos raidą trikdo patirtas smurtas vaikystėje ir nesaugus prieraišumas (Fonagy et al., 2012), kurie, kaip žinoma, nepalankiai veikia ir psichosocialinį funkcionavimą (Fearon et al., 2010; Groh, Roisman, van Ijzendoorn, Bakermans-Kranenburg, & Fearon, 2012; MacMillan et al., 2001; Norman et al., 2012). Siūloma mentalizaciją vertinti ir kaip mediatorių, kuris galėtų paaiškinti smurto ir psichopatologijos (Fonagy et al., 2004; Macintosh, 2013), nesaugaus prieraišumo ir psichopatologijos (Fonagy et al., 2004; Sharp et al., 2016) ryšį. Kol kas neaišku, kas geriau nusako mentalizacijos vaidmenį neadaptivityje raidoje ankstyvoje paauglystėje: ar prasta mentalizacija veikia kaip rizikos veiksnys, ar tai rizikos mechanizmas, per kurį nepalankios patirtys veikia psichopatologijos raišką.

Atsakymų paiešką į aptartus klausimus iš dalies sunkina mentalizacijos ir giminingų konstrukto įvairovė, vartojimo tradicijos ir aprėpties skirtumai.

Viena vertus terminai *mentalizacija, reflektyvi funkcija, psichikos teorija, socialinis pažinimas* glaudžiai siejasi ir iš dalies persidengia nusakydami psichikos būsenų supratimą. Tačiau kita vertus, jie atspindi ir reikšmingus gebėjimo suprasti psichiką sampratų skirtumus, o tai turi įtakos renkantis vertinimo metodus, konstruojant tyrimus ir interpretuojant jų rezultatus. Dėl to siekiant aprašyti mentalizacijos raidos modelį, mentalizacijos vaidmenį adaptacijos sunkumams paauglystėje svarbūs tampa tyrimai, atsižvelgiantys į šiuos giminingų konstrukto ir terminijos skirtumus, o kartu ir siekiantys sugretinti tai, kas bendro slypi už skirtingų sampratų ir vartojamų terminų.

Tyrimo mokslinis naujumas. Šiame tyrime siekiama atsižvelgti į išryškėjančius jau aptartus probleminius klausimus mentalizacijos tyrimų ir teorijos kontekste. Visų pirma, tyrimui pasirinktas mažai tyrinėtas ir aprašytas raidos tarpsnis – ankstyvoji paauglystė. Visų antra, šiuo tyrimu siekiama reaguoti į poreikį tyrimuose analizuoti mentalizaciją kaip daugiadimensį reiškinį (Fonagy et al., 2011), ko esamuose tyrimuose dar trūksta. Dėl to mūsų tyrime pasirinkti metodai mentalizaciją leidžia atskleisti keliais aspektais: (a) kaip reflektyvią funkciją, siejamą su savasties organizacija ir atspindinčią mentalizaciją tarpasmeninių santykių kontekste, (b) kaip vidinių būsenų atpažinimo tikslumą, kuris yra vertinamas remiantis psichikos teorijos samprata ir leidžia įvertinti, kaip tiksliai paaugliai remiasi neverbaline informacija sprendami apie kitų psichikos būsenas, (c) kaip kito žmogaus elgesio aiškinimo tikslumą atsižvelgiant į jo psichikos būsenas ir (d) kaip savo ir kito žmogaus emocijų įsisąmoninimą, kur vertinamas emocijų diferenciacijos ir specifiškumo lygis, įsisąmoninamų emocijų įvairovė. Tyrime naudojamų metodų apimtis sudaro galimybes analizuoti mentalizacijos raišką ankstyvoje paauglystėje, atskleisti mentalizacijos profilį emocinių ir elgesio sunkumų atveju.

Trečia, kartu tyrime didelis dėmesys skirtas emociniam mentalizacijos dėmeniui, fiksuojant jos tikslumą ir kompleksiskumą, kurio tyrinėjimas paauglystės pradžioje itin svarbus didelio paauglių jautrumo emocinei, socialinei informacijai (Dahl & Gunnar, 2009). Pakankamai gera emocinė

mentalizacija galėtų būti reikšminga įveikiant paauglystės iššūkius, o nepakankama – psichopatologijos raiškai. Kol kas tyrimuose dažniau skirtas dėmesys tik vienam iš emocinės mentalizacijos aspektų arba naudojami tik savistaba paremti metodai. Dėl šių priežasčių šiame tyrime naudojami atliktimi pagrįsti emocinės mentalizacijos vertinimo metodai, leidžiantys vertinti, ar emocinės mentalizacijos tikslumas ir kompleksiskumas vienodai svarbūs ankstyvoje paauglystėje.

Ketvirta, tyrime tikriname prierašumo ir mentalizacijos ryšį longitudinalinėje perspektyvoje. Kol kas daugiau tyrimų analizuoja ankstyvo prierašumo saugumo reikšmę mentalizacijos raidai (Fonagy, Redfern, & Charman, 1997; H Steele, Steele, & Croft, 2008), tačiau mažai tyrinėtas prierašumo saugumo vidurinėje vaikystėje vaidmuo.

Penkta, tyrime siekiama atsakyti į klausimą, koks yra specifinis mentalizacijos vaidmuo sąveikoje su elgesio ir emociniais sunkumais, patiriamais jaunesniųjų paauglių. Remiantis raidos psichopatologijos paradigmoje priimta rizikos samprata (Cicchetti, 2006), šiame tyrime mentalizacija kaip su paauglio funkcionavimu susijęs veiksnys vertinamas dviem aspektais: kaip susijęs su psichopatologija veiksnys ir kaip rizikos mechanizmas (mediatorius). Nors esamuose tyrimuose mediacinis mentalizacijos vaidmuo jau analizuojamas, bet tyrimai išsiskiria specifinėmis (pvz. klinikinės imtys, patyrę žymų seksualinį smurtą) arba nedidelėmis intimis, yra atlikti vaikystėje, vėlesnėje paauglystėje ar suaugusiojo amžiuje, analizuoja sąsajas su stipriai išreikšta psichopatologija (pvz. ribinės asmenybės sutrikimu). Šiuo atžvilgiu, mūsų tyrimas naujas tuo, jog vertiname emocinius ir elgesio sunkumus, įtraukiame skirtingas paauglių grupes sudarančias pakankamai didelę imtį ir patirtą smurtą vertina patys paaugliai.

1.4. Tyrimo tikslas ir klausimai

Tyrimo tikslas – analizuoti mentalizacijos raišką ankstyvoje paauglystėje ir įvertinti jos sąsajas su prieraišumu vidurinėje vaikystėje, smurto patyrimu ir emociniais bei elgesio sunkumais.

Tyrimo klausimai:

1. Kokia yra mentalizacijos, kaip daugiadimensio konstrukto, raiška ankstyvoje paauglystėje?
2. Kaip prieraišumo saugumas vidurinėje vaikystėje yra susijęs su mentalizacija ankstyvoje paauglystėje?
3. Kaip mentalizacija yra susijusi su elgesio ir emociniais sunkumais?
4. Ar mentalizacija yra mediatorius tarp prieraišumo vidurinėje vaikystėje ir emocinių bei elgesio sunkumų ankstyvoje paauglystėje?
5. Ar mentalizacija medijuoja ryšį tarp smurto patyrimo ir emocinių bei elgesio sunkumų?

2. METODIKA

2.1. Tyrimo dalyviai

Visa tyrimo imtis. Šiame tyrime dalyvavo 705 jaunesnieji paaugliai (toliau tekste rašydami apie tyrimo dalyvius ir pateikdami tyrimo rezultatus terminus „jaunesnieji paaugliai“ ir „paaugliai“ vartosime kaip sinonimus). Jų amžius buvo nuo 11 iki 14 metų ($M = 12,58$, $SD = 0,89$), iš jų 343 vaikinai (48,7 proc.) ir 362 merginos (51,3 proc.). Daugiausiai paauglių – 576 (81,7 proc.) gyveno miestuose, 116 (16,5 proc.) kaimuose ir keturi (0,06 proc.) nurodė gyvenantys ir mieste, ir kaime; 661 (93,8 proc.) paauglių mokėsi miesto, 41 (5,8 proc.) kaimo mokyklose.

Didžioji dalis tyrimo dalyvių ($N = 650$) buvo pasiekti per skirtingas mokyklas, keturi paaugliai dalyvavo tyrime dienos centruose, 39 paaugliai buvo pasiekti per globos namus ir 12 pasiekti per skirtingus psichologus (besikreipusių pagalbos grupė). Pastaroji grupė susidėjo iš paauglių, kurie arba patys lankėsi pas psichologą, arba dalyvavo skirtingose psichologinės-socialinės paramos grupėse, arba jų tėvai ruošėsi lankyti/lankė edukacinius tėvystės užsiėmimus.

Iš visų kvieštų dalyvauti tyrime paauglių mokyklose, dienos centruose ir globos namuose 63,44 proc. sutiko dalyvauti. Nesutikę dalyvauti tyrime arba atsisakę dalyvauti patys, arba jų tėvai (globėjai) nedavė informuoto sutikimo. Besikreipusių pagalbos grupės sutikimo procento negalime skaičiuoti į bendrą sutikimo procentą, kadangi specialistai, kurie kvietė dalyvauti tyrime nefiksavo nesutikimų, nes kvietimai dalyvauti tyrime buvo pristatomi labai skirtingomis aplinkybėmis (nuo tyrimo pristatymo tėvų grupėse iki individualaus kvietimo). Iš sutikusių dalyvauti tyrime jaunesniųjų paauglių ($N = 774$), dalis nesudalyvavo tyrime, nes nebuvo mokykloje (globos namuose) tyrimo metu arba dėl kitų su tyrimu nesusijusių aplinkybių. Taip pat į disertacijos tyrimą neįtraukti tie vaikai, kurie neužpildė nei vieno iš disertacijoje naudojamų

metodų arba tyrimo metu buvo vyresni nei 14 metų. Taigi, šiame darbe analizuojami 705 tyrimo dalyvių duomenys.

Tęstinio tyrimo grupė. Iš šių 705 paauglių, 82 paaugliai sudarė tęstinę tyrimo grupę, kuri dalyvavo pirmame tyrimo etape mokydami 1 – 3 klasėje, būdami 7 – 10 metų amžiaus ($M = 8,48$, $SD = 0,98$). Antro etapo tyrimo metu jų amžius buvo 11 – 14 ($M = 12,42$, $SD = 0,97$) ir jie mokėsi 5 – 7 klasėse. Šioje grupėje buvo 43 (52,4 proc.) vaikinai ir 39 (47,6 proc.) merginų, 56 (68,29 proc.) gyveno mieste, 23 (28,05 proc.) kaime, 2 (2,43 proc.) nurodė gyvenantys ir mieste, ir kaime. Iš šių vaikų 68 (82,9 proc.) mokėsi miesto mokyklose, 14 (17,1 proc.) kaimo.

Pirmame tyrimo etape mokyklose atlikti 119 kodavimui tinkamų interviu (platesnį aprašymą apie pirmą tyrimo etapą žr. skyriuje 2.3. Tyrimo eiga). Antrame etape su 112 vaikų tėvais buvo bandyta susisiekti (dėl organizacinių ir logistinių priežasčių su septyniais pirmo tyrimo dalyviais antrame etape nebuvo bandyta susisiekti): devynių iš jų nepavyko pasiekti (pasikeitusi kontaktinė informacija, gyvenamosios vietos pakeitimas), 18 nesutiko dalyvauti patys ar jų tėvai, 85 sutiko dalyvauti. Iš sutikusių, trys vaikai dėl ligos ar kitų su tyrimu nesusijusių priežasčių nebuvo mokykloje nei vieną dieną, kuomet buvo atliekamas tyrimas. Taigi, antrame tyrimo etape sudalyvavo 73 % iš tų, su kuriais bandyta susisiekti.

2.2. Tyrimo instrumentai

Demografinių duomenų anketa vaikams. Anketoje tyrimo dalyvių buvo prašoma nurodyti amžių, lytį, klasę, gyvenamąją vietą, mokyklos vietą ir kt. demografinius duomenis.

Reflektyviosios funkcijos klausimynas jaunuoliams (*toliau tekste – RFQY*) (angl. *Reflective Function Questionnaire for Youths*, Sharp et al., 2009). Šis savęs vertinimo klausimynas skirtas įvertinti paauglių mentalizaciją prieraišumo santykių kontekste ir leidžia suskaičiuoti vieną bendrą mentalizacijos įvertį. Klausimynas susideda iš 46 klausimų. Respondento

prašoma įvertinti kiekvieną teiginį pasirenkant atsakymą 6 balų Likerto skalėje nuo „Visiškai nesutinku“ (1) iki „Visiškai sutinku“ (6). Klausimynas sudarytas iš dviejų skalių po 23 teiginius. A skalė sudaryta taip, kad viduriniai atsakymų pasirinkimai, t. y. „Iš dalies nesutinku“ ir „Iš dalies sutinku“ rodo optimalią reflekyvią funkciją (RF), o kraštiniai atsakymų pasirinkimai „Visiškai nesutinku“ ir „Visiškai sutinku“ rodo prastą RF. B skalėje geresnę reflekyvią funkciją nurodo kraštiniai atsakymai (t. y. priklausomai nuo klausimo - „visiškai nesutinku“ arba „visiškai sutinku“). Skaičiuojamas kiekvienos skalės įverčių vidurkis, tuomet abiejų skalių vidurkiai sumuojami ir gaunamas bendras klausimyno įvertis. Didesnis įvertis rodo geresnę RF, didžiausias bendras įvertis gali būti 12.

Gautas testo autorių leidimas klausimyną versti į lietuvių kalbą. Rengiant lietuviškąją klausimyno versiją pirmiausia buvo padaryti 3 klausimyno vertimai iš originalo (anglų) kalbos į lietuvių kalbą, tada vertimai tyrėjų grupėje buvo peržiūrėti, parengtas ir patikslintas vienas vertimas. Nepriklausomas vertėjas atliko atgalinį vertimą į anglų kalbą, kuris buvo nusiųstas metodikos autorių peržiūrai. Pakoregavus keletą klausimyno teiginių pagal autorių komentarus, parengtas buvo galutinis klausimyno variantas. RFQY buvo išbandytas žvalgomajame tyrime prieš įtraukiant į pagrindinį disertacinį tyrimą.

Skirtingų autorių tyrimuose klausimyno patikimumas, vertinamas Cronbach α svyruoja nuo 0,71 (Ha et al., 2013) iki 0,88 (Bo & Kongerslev, 2017). Šiame tyrime klausimyno patikimumas buvo pakankamai geras – Cronbach $\alpha = 0,69$.

Vidinių būsenų atpažinimo iš akių testas (*toliau tekste – RMET*) (angl. *Reading the Mind from the Eyes Test, Child version*, Baron-Cohen, Wheelwright, Spong, Scahill, & Lawson, 2001). Testas vertina respondento gebėjimą atpažinti žmogaus vidines būsenas, remiantis jo akių srities nuotrauka. Prie kiekvienos nuotraukos yra pateikiami keturi žodžiai, apibūdinantys skirtingas žmogaus vidines būsenas, ir paauglio prašoma pasirinkti vieną iš nurodytų žodžių, kuris, jo nuomone, geriausiai atspindi, ką

nuotraukoje matomas žmogus jaučia, galvoja, ar kokia yra jo būseną. Laikoma, kad didesnis teisingų atsakymų skaičius rodo tikslesnę mentalizaciją.

Gautas autorių leidimas versti testą į lietuvių kalbą. Atlikti du nepriklausomi vertimai iš originalo (anglų kalbos) į lietuvių, jie palyginti ir parengtas vienas variantas. Tuomet vertėjo atliktas nepriklausomas atgalinis vertimas. Kadangi tyrimo autoriai neteikia atgalinio vertimo peržiūrėjimo paslaugos, dar vieno eksperto paprašyta palyginti originalius testo žodžius su atgaliniu vertimu ir įvertinti jų suderinamumą, tikslumą. Po peržiūros parengtas galutinis testo variantas. RMET procentinis kiekvieno atsakymo varianto pasirinkimas įvertintas žvalgomajame tyrime: nustatyta, kad atsakymų variantų pasirinkimo pasiskirstymas buvo panašus į kitų autorių tyrimus, kas rodė, kad testas yra tinkamas naudoti (Gaivenytė, 2016).

Šio tyrimo RMET atsakymai buvo perkoduoti į dichotominius atsakymus (teisingas/neteisingas) ir patikimumas įvertintas Kuder-Richardson-20 kriterijumi. Gauta, kad patikimumas pakankamai geras $KR20 = 0,70$.

Situacinės istorijos v. 4. (*toliau tekste – SI*) (Gervinskaitė-Paulaitienė ir Barkauskienė, 2016b) Šis metodas skirtas įvertinti kognityviam ir emociniam mentalizacijos aspektams, atsiskleidžiantiems, kai paauglių paprašoma paaiškinti kito žmogaus elgesį remiantis jo psichikos būsenomis. Tyrimo dalyviui pateikiamos devynios trumpos istorijos, kuriose aprašoma tarpasmeninė situacija, sukelianti nemalonias emocijas, ir joje dalyvaujančio veikėjo elgesys. Tiriamojo prašoma atsakyti į klausimus, kaip jis mano, ką veikėjas galvojo ir ką jautė, kad taip pasielgė. Respondento atsakymams vertinti sudarytas SI kodavimo vadovas v.1.3 (Gervinskaitė-Paulaitienė ir Barkauskienė, 2016b). Pagal vadove aprašytus nurodymus, respondento atsakymams yra priskiriamas balas, atspindintis jo mentalizacijos tikslumą aiškinant kito žmogaus elgesį. Aukštesnis balas rodo geresnę mentalizaciją.

Pirma SI versija buvo sudaryta konsultuojantis su vyresniais paaugliais ir tyrimai atlikti vyresnių paauglių grupėje (Gervinskaitė-Paulaitienė, 2015; Gervinskaitė-Paulaitienė ir Barkauskienė, 2014; Gervinskaitė, 2011). Siekiant, kad istorijų situacijos būtų įtikinamos, nenutolusios nuo paauglių kasdienybės

buvo svarbu atlikti bandomąjį tyrimą ir su jaunesniais paaugliais. Be to, taip pat siekėme įvertinti, kokius atsakymus apie situacijas istorijose pateikia jaunesnieji paaugliai. Dėl šių priežasčių atlikti du žvalgomieji tyrimai.

I žvalgomasis tyrimas. Jame dalyvavo 25 12 – 13 metų paaugliai. Šio žvalgomojo tyrimo tikslas buvo išbandyti metodą su jaunais paaugliais ir gauti grįžtamąjį ryšį, kiek situacijos ir jų baigtis įtikinama, realistiška ir gauti pasiūlymų, ką reikėtų keisti istorijose. Kiekybiškai tyrimo dalyviai istorijas įvertino kaip pakankamai realistiškas: atskirų istorijų vidurkiai svyravo nuo 1,25 iki 2,8, skalėje kur 1 – istorija tikrai gali įvykti, 5 – istorija tikrai negali įvykti realiame gyvenime.

Po SI užpildymo su paaugliais grupėje taip pat buvo aptartos istorijos, išklaustytos jų platesnės reakcijos, pastabos ir pasiūlymai. Remiantis kiekybiniu vertinimu ir diskusijų medžiaga atlikti keli smulkūs pataisymai (pvz., parinkti populiariesni pastaruoju metu veikėjų vardai, pakeisti keli žodžiai į dažniau vartojamus tarp paauglių, patikslintas vieno istorijos veikėjo elgesys ir pan.).

II žvalgomasis tyrimas. Pakoregavus istorijas, antras žvalgomasis tyrimas buvo atliktas su 152 11 – 14 metų paaugliais ($M = 13,05$, $SD = 0,97$), iš jų 60 vaikinų ir 92 merginos. Šiame tyrime taip pat siekėme patikrinti dvi skirtingas klausimo formuluotes. 75 paaugliai užpildė SI su vienu bendru klausimu apie veikėjo mintis ir jausmus (Kaip manai, ką veikėjas jautė ir galvojo, kad taip pasielgė?), 71 paauglys užpildė SI su dviem atskirais klausimais apie mintis ir jausmus (Kaip manai, ką veikėjas galvojo, kad taip pasielgė? Kaip manai, ką veikėjas jautė, kad taip pasielgė?). Sukodavus atsakymus, atskirai grupėse buvo apskaičiuotos SI įverčių koreliacijos su kitais mentalizacijos įverčiais ir elgesio bei emocinių sunkumų įverčiais (Gervinskaitė-Paulaitienė, 2016). Šie rezultatai parodė, kad SI versija su dviem atskirais klausimais pasižymi geresniais psichometriniais rodikliais (Gervinskaitė-Paulaitienė, 2016), dėl to nuspręsta galutiniame SI variante formuluoti du atskirus klausimus: „Kaip manai, ką veikėjas galvojo, kad taip pasielgė? Kaip manai, ką veikėjas jautė, kad taip pasielgė?“.

SI atsakymų kodavimas. Atsakymas apie kiekvieną situaciją yra koduojamas, vertinant kiek tiksli mentalizacija apie istorijos veikėją atsiskleidžia atsakyme. Kodavimo vadove aprašytos bendros vertinimo gairės, kodavimo kategorijos ir pateikiama pavyzdžių atsakymų vertinimui. Galutinis kodavimo vadovas sudarytas remiantis žvalgomųjų tyrimų medžiaga, dalimi šio tyrimo medžiagos ir ekspertų grupės diskusijos medžiaga. Ši ekspertų grupės diskusija, kurioje dalyvavo psichologai ir psichologijos studentai, buvo skirta papildyti vadove pateikiamų atsakymų pavyzdžių banką.

Kiekvienas SI atsakymas buvo vertintas trijose pagrindinėse kategorijose: (1) minčių įvardijimas, (2) patiriamos emocijos įvardijimas, (3) motyvo įvardijimas, priskiriant balą nuo 0 iki 3. Įvertinus respondento atsakymus, gaunami trijų skalių įverčiai: Minčių, Emocijų ir Motyvų. Aukštesnis įvertis rodo didesnę mentalizacijos aspektų tikslumą.

Šio tyrimo SI atsakymus kodavo darbo autorė ir keturios kitos vertintojos (trys klinikinės psichologijos magistro studentės ir viena psichologė). Vertintojai buvo apmokyti kodavimo sistemos, atliko dviejų etapų mokomuosius kodavimus. Po kiekvieno etapo kodavimo nesutapimai buvo aptariami asmeniškai ir grupėje, kol buvo pasiektas pakankamas kodavimo sistemos supratimas. Pagrindiniame kodavime kiekvienas vertintojas kodavo skirtingą protokolų skaičių, didžiausias protokolų skaičius vienam vertintojui buvo 220. Siekiant įvertinti vertintojų suderinamumą, 20 proc. protokolų nuo šio skaičiaus (t. y. 44 protokolai) buvo sukoduoti visų penkių vertintojų. Suskaičiuotos intraklasinės koreliacijos (ICC) tarp skirtingų vertintojų įverčių, kurios yra naudojamos kaip vertinimo suderinamumo rodiklis intervaliniams kodavimo įverčiams, kai yra daugiau nei vienas vertintojas (Pakalniškienė, 2012). Gautos aukštos intraklasinės koreliacijos (44 protokolų, 5 vertintojų): Minčių skalei ICC = 0,91, Emocijų skalei ICC = 0,98, Motyvų skalei ICC = 0,90.

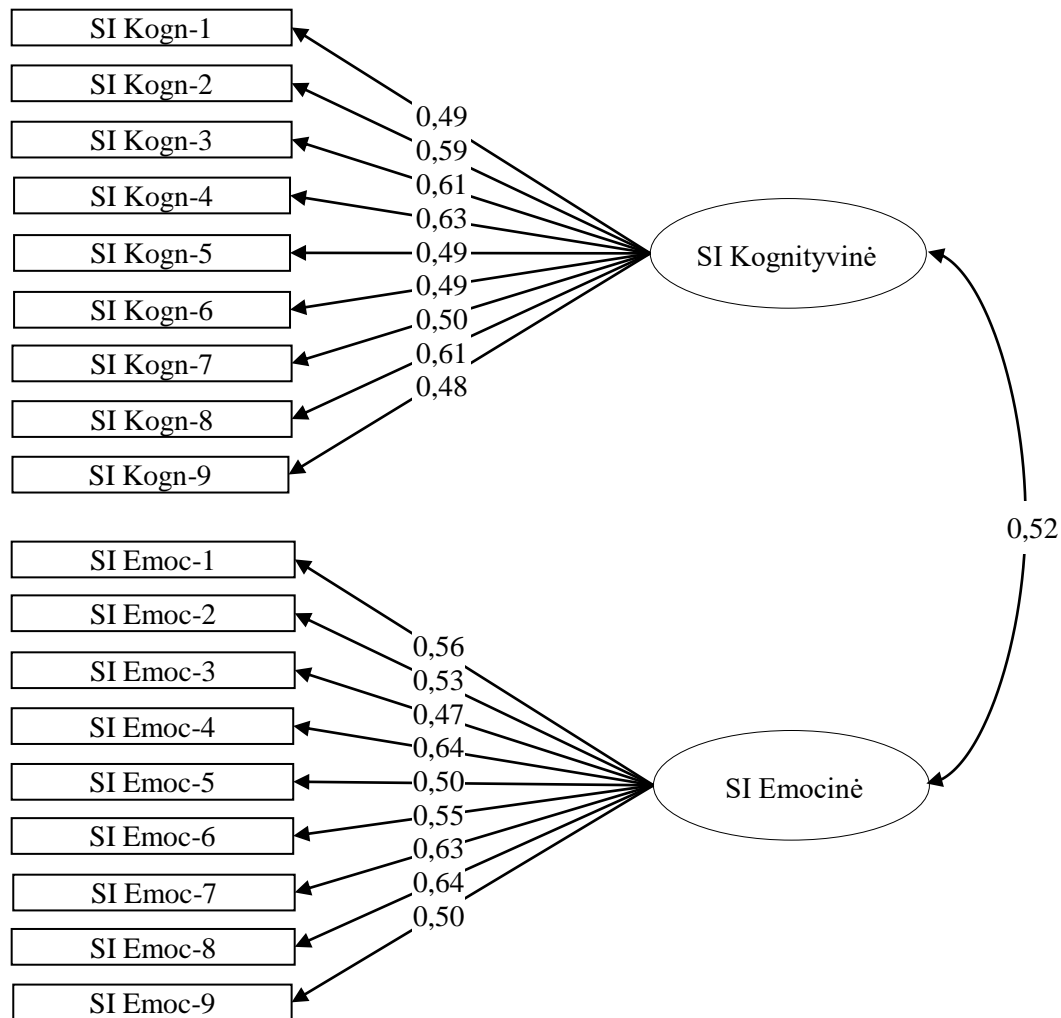
Siekiant įvertinti SI struktūrinį validumą, atlikta patvirtinančioji faktorinė analizė su trimis skalėmis. Gauti modelio tinkamumo rodikliai TLI = 0,721, CFI = 0,763, RMSEA = 0,056 rodė 3 faktorių modelį esant netinkamą

duomenims. Įvertinus skalių patikimumą gauta, kad Motyvų skalė pasižymi neaukštu patikimumu – Cronbach $\alpha = 0,48$, o kitos dvi pakankamai geru – Minčių skalės Cronbach $\alpha = 0,75$, Emocijų skalės Cronbach $\alpha = 0,80$.

Remiantis šiais rezultatais buvo nuspręsta koreguoti SI skales. Remiantis teorija ir kitais socialinio pažinimo tyrimais (Bialecka-Pikul et al., 2017; Dvash & Shamay-Tsoory, 2014; Valle et al., 2015) SI Minčių ir Motyvų skalės perkoduotos į vieną Kognityvinės mentalizacijos skalę, o Emocijų skalė palikta originali (patikslintas pavadinimas Emocinės mentalizacijos skalė). Naujas kiekvienos istorijos Kognityvinės mentalizacijos skalės įvertis gautas iš SI Minčių ir Motyvų skalių parenkant aukščiausią balą (pvz. jei SI Minčių skalės įvertis buvo 3, o SI Motyvų skalės įvertis buvo 2, tuomet Kognityvinės mentalizacijos skalės įvertis bus 3). Taigi, Kognityvinės mentalizacijos skalės įvertis kiekvienai istorijai svyruoja nuo 0 iki 3, o bendras SI Kognityvinės skalės įvertis nuo 0 iki 27.

Atlikta patvirtinančioji faktorinė analizė modeliui su dviem skalėmis (Kognityvinė mentalizacija ir Emocinė mentalizacija) parodė, kad 2 faktorių modelis duomenims tinka: TLI = 0,930, CFI = 0,946, RMSEA = 0,038. Modelis su faktorių svoriais pateikiamas 2.1. paveiksle. Įvertinus skalių patikimumą gauta, kad patikimumas yra pakankamai geras: SI Kognityvinės mentalizacijos skalės Cronbach $\alpha = 0,79$, SI Emocinės mentalizacijos skalės Cronbach $\alpha = 0,80$.

Taigi, šiame darbe naudojamos Situacinės istorijos su 2 skalėmis. Emocinės mentalizacijos skalė atspindi kaip tiksliai aiškindamas veikėjo elgesį paauglys nurodo už veikėjo elgesio slypinčias emocijas. Kognityvinės mentalizacijos skalė atspindi, kaip tiksliai aiškindamas veikėjo elgesį paauglys nurodo už veikėjo elgesio slypinčias mintis ir motyvus/ketinimus. Kiekvienos skalės įvertis svyruoja nuo 0 iki 27, o bendras skalės įvertis nuo 0 iki 54.

2.1. pav. Situacinių istorijų 2 faktorių patvirtinančiosios faktorinės analizės modelis

Emocijų išsąmoninimo lygių skalė vaikams (toliau tekste – *LEAS-C*) (angl. *Levels of Emotional Awareness Scale for Children*, Bajgar, Ciarrochi, Lane, & Deane, 2005). Ši skalė vertina gebėjimą skirti emocijas vieną nuo kitos, emocijų išsąmoninimo lygmenį ir emocijų supratimo sudėtingumą aiškinant tiek savo, tiek kito emocijų patyrimą. Paaugliams pateikiamas trumpas situacijos aprašymas ir prašoma atsakyti, kaip jis jaustųsi nurodytoje situacijoje ir kaip kitas žmogus jaustųsi toje situacijoje. Skalė susideda iš 12 tarpasmeninių istorijų. Respondentų pateikiami atsakymai koduojami pagal autorių kolektyvo parengtą bendrą skalės vadovą, kuriame pateikiami bendri kodavimo nurodymai ir platus sąrašas žodžių su jiems priskiriamu balu (Barchard et al., 2011) ir papildomos gaires vaikų versijos kodavimui (Bajgar

& Lane, n.d.). Kodavimo tikslas – įvertinti aprašytų emocijų diferenciacijos ir specifiškumo lygį ir nurodomų emocijų įvairovę (Bajgar et al., 2005). Lane & Schwartz (1987) modelyje, kuriuo remiasi skalė yra aprašomi 6 emocinio patyrimo lygmenys: (0) jokio įsisąmoninimo, (1) kūno pojūčiai, (2) veiksmų tendencijos, (3) pavienės, viendimensinės emocijos, (4) emocijų mišiniai ir (5) emocijų mišinių kombinacijos (gebėjimas įsisąmoninti, kad pats ir kitas žmogus gali patirti skirtingas sudėtingas emocijas) (Barchard et al., 2011).

Kiekviename atsakyme emocijų įsisąmoninimo lygis vertinamas 5 balų skalėje nuo 0 iki 4. Balai skiriami savo ir kito žmogaus emocijų aprašymams ir taip pat skiriamas bendras balas, kuris gali svyruoti nuo 0 iki 5 (5 balai skiriami, kai nurodomos skirtingos savo ir kito emocijos). Vertinimas priklauso nuo to, kiek specifiškos, diferencijuotos ir įvairios emocijos yra pateikiamos atsakymuose, tačiau nėra vertinama, ar nurodyta teisinga emocija. Savo ir kito emocijų sąmoningumo skalių įverčiai gali svyruoti nuo 0 iki 48, bendros skalės įvertis nuo 0 iki 60.

Originalios skalės kodavimo suderinamumas vertintas dviejų vertintojų kodavimo koreliacijų stiprumu. Autoriai nurodo, kad Savo emocijų skalės dviejų vertintojų įverčių koreliacijos $r = 0,93$, Kito emocijų $r = 0,86$, Bendrai skalei $r = 0,89$. Vidinis skalių suderinamumas autorių nurodomas toks: Savo emocijų skalės Cronbach $\alpha = 0,71$, Kito emocijų Cronbach $\alpha = 0,64$ ir Bendros skalės Cronbach $\alpha = 0,66$ (Bajgar et al., 2005). Belgiškos versijos Savo emocijų Cronbach $\alpha = 0,73$, Kito emocijų - taip pat $0,73$ ir Bendros skalės - $0,76$, šiame tyrime taip pat patvirtintas skalės konstrukto validumas, remiantis patvirtinančiąja faktorine analize (Veirman, Brouwers, & Fontaine, 2011).

Rengiant lietuvišką LEAS-C versiją buvo naudojama Julijos Grigulaitės magistro darbe naudota lietuviška LEAS-C versija (Grigulaitė, 2010). Ši versija tyrėjų grupėje pakoreguota, nepriklausomas vertėjas atliko atgalinį vertimą į anglų kalbą. Jis nusiųstas suderinti su autoriais, pagal jų komentarus atlikus keletą korekcijų, parengta galutinė lietuviška versija. Vadovo žodynas į lietuvių kalbą išverstas kvalifikuoto specialisto.

Šio tyrimo LEAS-C protokolus kodavo darbo autorė ir dvi kitos vertintojos (klinikinės psichologijos magistro studentės). Prieš pradėdant koduoti tyrime surinktus duomenis, darbo autorė, kuri jau turėjo LEAS-C vertinimo patirties, kitas vertintojas išsamiai supažindino su kodavimo vadovu ir kodavimo principais, organizavo mokomuosius kodavimus tam, kad būtų pasiektas vienodas kodavimo principų supratimas. Kiekviena vertintoja kodavo šiek tiek skirtingą skaičių protokolų (t. y. 256, 243, 243). Šio tyrimo LEAS-C protokolų kodavimo patikimumui užtikrinti 20 proc. kiekvienos vertintojos sukoduotų protokolų buvo sukoduota ir kitų dviejų vertintojų. Visos trys vertintojos sukodavo 135 tuos pačius protokolus. Kiekvienai skalei suskaičiuotos 3 vertintojų intraklasinės koreliacijos (ICC). Savo emocijų skalės intraklasinės koreliacijos koeficientas – 0,94, kito – 0,94, bendros skalės – 0,95. Tyrime gautas skalių patikimumas pakankamai geras: savo emocijų skalės Cronbach $\alpha = 0,72$, Kito emocijų – 0,87, Bendros skalės – 0,79.

Mentalizacijos vertinimo instrumentų apibendrinimas.

Mentalizacijos vertinimo instrumentai skiriasi tuo, kiek jie įvertina skirtingus mentalizacijos polius, kokios yra apimtys, kokius įverčius pateikia ir kiek atspindi santykius ir kitą kontekstą. 2.1 lentelėje pateikiama apibendrinta informacija apie naudotus instrumentus.

2.1 lentelė. *Mentalizacijos vertinimo instrumentai*

	<i>Mentalizacijos dimensijos</i>			<i>Kiti ypatumai</i>
	<i>Į save - į kitą</i>	<i>Emocinė - kognityvinė</i>	<i>Remiasi vidine - išorine informacija</i>	
Reflektyviosios funkcijos klausimynas jaunuoliams (RFQY)	S + K	E + K	V + (I)	Apibendrintas įvertis; mentalizacija santykiuose; savistaba; vertinamas lygis
Vidinių būsenų atpažinimo iš akių testas (RMET)	K	E + K	I	Nėra nuorodos į santykius ir kontekstą; vertinamas tikslumas
Situacinės istorijos v.4. (SI)	K	E – K	V + (I)	Psichikos būsenų sąsaja su elgesiu; su respondentu tiesiogiai nesusijęs kontekstas ir santykiai; vertinamas tikslumas
Emocijų įsisąmoninimo lygių skalė vaikams (LEAS-C)	S – K	E + (K)	V	Emocijų įsisąmoninimo lygis, kompleksiškas; nuorodos į su respondentu susijusį kontekstą ir santykius; vertinamas lygis

Pastaba. + nurodo abiejų polių bendrą vertinimą, - nurodo, kad galima atskirai įvertinti abu polius, () nurodo, kad taip žymimas mentalizacijos polius vertinamas tik iš dalies, netiesiogiai.

Vaikystės patirčių klausimynas (*toliau tekste – VPK*) (adaptuota Gervinskaitės-Paulaitienės ir Barkauskienės iš Nepalankių vaikystės patirčių klausimyno (angl. *Adverse Childhood Experiences Questionnaire* (Dube et al., 2001) ir ACE balo skaičiuotuvo (angl. *The ACE Score Calculator*, Anda, 2007)). Šis klausimynas skirtas įvertinti skirtingo smurto patyrimą. Nepalankių vaikystės patirčių klausimyno autoriai suteikia leidimą juo remtis ir modifikuoti klausimus mokslinių tyrimų tikslais be atskiro leidimo. ACE klausimynas apima daug skirtingų nepalankių vaikystės patirčių (Dube et al., 2001; Felitti et al., 1998), iš kurių į VPK buvo įtraukti klausimai apie skirtingo smurto patyrimą. Rengiant VPK pildymo instrukciją ir pritaikant klausimų

formuluotes paaugliams buvo konsultuotasi su dviem psichologais ekspertais, turinčiais tyrimų ir praktinę patirtį su smurta ir traumas patyrusiais paaugliais.

VPK sudaro 10 klausimų apie patirtą 5 rūšių smurtą (kiekvienai rūšiai 2 klausimai): emocinį smurtą, emocinį apleistumą, fizinį smurtą, fizinį apleistumą, seksualinį smurtą. Visais klausimais, išskyrus apie seksualinį smurtą, klausiama apie vieno iš tėvų ar kito suaugusio šeimoje, o klausiant apie seksualinį smurtą apie bet kurio suaugusio arba bent 5 metais vyresnio vaiko elgesį.

Vertinant *emocinį smurtą* klausiama apie įžeidimus, žeminimą, keiksmus vaiko atžvilgiu ir grėsmingą, baimę keliantį elgesį. *Emocinis apleistumas* vertinamas klausiant, ar vaikas jautė, kad niekas jo šeimoje nemylėjo ir nelaikė jo svarbiu, ar patyrė šeimos narių nesirūpinimą vieni kitais, emocinį nutolimą. Klausimais apie *fizinį smurtą* klausiama apie fizinius žala keliančius veiksmus, tokius, kaip vaiko mušimas, žalojimas, stumdymas, stiprus trenkimas vaikui. *Fizinis apleistumas* buvo vertinamas klausimais apie fizinių poreikių nepatenkinimą, tėvų nesirūpinimą vaiko saugumu ir sveikatos būkle. Klausimais apie *seksualinį smurtą* buvo klausiama, apie vertimą turėti lytinius santykius respondentui nenorit ir liesti kūną seksualiai. Į kiekvieną klausimą galimi atsakymai Taip/Ne. Skaičiuojamas atskiras įvertis kiekvienai smurto rūšiai (už atsakymą „Taip“ skiriant 1 balą, už „Ne“ skiriant 0 balų). Bendras smurto patyrimo įvertis skaičiuojamas sumuojant visus atsakymus (bendras įvertis svyruoja nuo 0 iki 10).

11–18 metų jaunuolio savęs vertinimo lapas (*toliau tekste – YSR/11-18*) (angl. *Youth Self-Report 11-18*, Achenbach & Rescorla, 2001). Šiame darbe naudojama adaptuota ir standartizuota lietuviška versija (Kajokienė ir Žukauskienė, 2007; Žukauskienė, Kajokienė ir Vaitkevičius, 2012). Klausimynas skirtas įvertinti vaiko eksternalius ir internalius sunkumus. Klausimynas susideda iš 112 teiginių, skirtų įvertinti vaiko sunkumus per pastaruosius 6 mėnesius. Kiekvienas teiginys vertinamas 3 balų skale: 0 – jei teiginys neteisingas, 1 – jei iš dalies ar kartais teisingas, 2 – jei dažnai ar labai dažnai teisingas. Pagal reprezentatyvias Lietuvos populiacijos normas,

remiantis pirminiais skalių balais, paauglius galima priskirti normos, rizikos arba nuokrypio zonoms pagal jų sunkumų išreikštumą.

Šiame darbe bus remiamasi į DSM klasifikaciją orientuotomis skalėmis, į kurias buvo įtraukti tik tie teiginiai, kurie ekspertų sutarimu labai atitinka konkrečią diagnostinę kategoriją (Žukauskienė et al., 2012). Afektyvių sunkumų skalės teiginiai artimi Distimijos ar Didžiosios depresijos sutrikimui pagal DSM-IV kriterijus, nerimastingumo skalės – generalizuoto nerimo sutrikimo, atsiskyrimo nerimo ir specifinės fobijos sutrikimų kriterijams, elgesio sutrikimo ir prieštaraujančio neklusnumo atitinkamoms DSM kategorijoms (Žukauskienė et al., 2012).

Lietuviškos versijos DSM orientuotų skalių patikimumas pakankamai geras: afektyvių sunkumų Cronbach $\alpha = 0,82$, Nerimastingumo $\alpha = 0,67$, Somatinių sunkumų $\alpha = 0,69$, prieštaraujančio neklusnumo $\alpha = 0,70$, elgesio sunkumų $\alpha = 0,80$.

Vaiko prierašumo interviu (*toliau tekste – CAI*) (angl. *Child Attachment Interview*, Shmueli-Goetz, Target, Fonagy & Datta, 2008). Tai pusiau struktūruotas interviu, apimantis 19 klausimų apie save ir apie prierašumo asmenis. CAI yra skirtas vaikų prierašumo santykių reprezentacijoms ir prierašumo tipui (saugus, vengiantis, nerimastingas, dezorganizuotas) įvertinti vidurinėje vaikystėje ir paauglystėje. Interviu suteikia galimybę įvertinti prierašumo tipą atskirai kiekvienam vaiko prierašumo asmeniui (dažniausiai tai būna mama ir tėtis arba kiti juos atstojantys žmonės). Lietuviška Vaiko prierašumo interviu versija parengta I. Grauslienės, L. Gervinskaitės-Paulaitienės, R. Barkauskienės, D. Čekuolienės, A. Adler). Prierašumo interviu su vaiku vidutiniškai trunka nuo 15 – 45 min., yra filmuojamas. Interviu yra koduojamas pagal CAI kodavimo vadovą remiantis transkribuotu interviu ir video medžiaga. Teisė ir reikiama kvalifikacija kodavimui įgyjama po sertifikuotų mokymų ir kodavimo patikimumo procedūros. Darbo autorė yra sertifikuota CAI koduotoja.

Interviu koduojamas pagal 9 skales, kurios nukreiptos į vaiko bendros dabartinės psichikos būsenos prierašumo atžvilgiu, atsispindintį naratyve ir

neverbaliniame elgesyje vertinimą (Shmueli-Goetz et al., 2008). Kiekvienoje jų skiriamas įvertinimas nuo 1 iki 9 balų. Abiem prieraišumo asmenims (PA) bendrai koduojamos šios skalės: Emocinio atvirumo, Teigiamų / neigiamų užuominų apie PA balanso, Pavyzdžių naudojimo, Konfliktų sprendimo su išsprendimu, Bendros darnos, o trys skalės koduojamos kiekvienam PA atskirai: Nerimastingo pykčio, Idealizavimo, Vengimo. Dezorganizacija yra vertinama dichotomiškai – yra ar nėra. Tuomet remiantis skalių įverčiais ir vaiko elgesiu interviu metu priskiriama prieraišumo kategorija/tipas atskirai su mama (globėja, močiute ir pan., t. y. motiniška prieraišumo figūra) ir su tėčiu (globėju, seneliu ir pan., t. y. tėviška prieraišumo figūra). Rezultatų analizėje gali būti naudojamos keturios prieraišumo kategorijos (saugus, vengiantis, nerimastingas, dezorganizuotas) arba prieraišumas gali būti skirstomas į saugų ir nesaugų (apimą vengiantį, nerimastingą ir dezorganizuotą kategorijas). Taip pat Darnos skalė gali būti naudojama kaip dimensinis prieraišumo saugumą nurodantis rodiklis, kur didesnis Darnos įvertis rodo didesnę prieraišumo saugumą (Shmueli-Goetz et al., 2008; Venta, Shmueli-Goetz, & Sharp, 2014).

Šiame darbe naudoti 82 vaikų Vaiko prieraišumo interviu yra dalis didesnės apimties tyrimo, kuriame buvo atlikta 146 interviu. Visi 146 interviu buvo sukoduoti vienos sertifikuotos koduotojos, iš jų 49 (33,6 %) interviu patikimumui sukoduoti ir antros sertifikuotos koduotojos (darbo autorės), t. y. 33,6 % visų interviu buvo sukoduoti dviejų koduotojų. Dviejų kategorijų (saugus – nesaugus) klasifikacijai koduotojų suderinamumas prieraišumo klasifikacijai su motiniška figūra buvo 91,8 %, Cohen kappa = 0,83, su tėviška figūra - 88,6 %, Cohen kappa = 0,78. Didžiosios dalies Prieraišumo interviu skalių ICC buvo aukštos (svyravo nuo 0,78 iki 0,96), tik Emocinio atvirumo skalės ICC buvo žemesnė (ICC = 0,34). Interviu, kurių skalių vertinimai žymiai išsiskyrė, buvo aptarti kartu abiejų koduotojų ir suderintas bendras įvertis.

2.3. Tyrimo eiga

Tyrimas apėmė du etapus. Pirmasis tyrimo etapas buvo Vilniaus universiteto Raidos psichopatologijos tyrimų grupės vykdyto projekto „Psichologinių sunkumų dinamika vaikystėje: asmenybės bruožų, prierašumo ir mentalizacijos vaidmuo“ (finansuotas Lietuvos mokslo tarybos, sutarties Nr. MIP-016/2012, vadovė doc. dr. R. Barkauskienė), dalis ir vyko, kai tyrimo dalyviai buvo 7 – 10 metų. Šio etapo metu per vieno rajono savivaldybės Švietimo, kultūros ir sporto skyrių buvo susisiekiama su visais rajono mokyklose besimokančių 1 – 3 klasių mokinių tėvais. Jie kviešti dalyvauti tyrime užpildant klausimynus ir klausta, ar sutiktų, kad jų sūnus/dukra susitiktų su tyrėjais platesniam interviu. Su vaikais ($N = 146$), kurių tėvai sutiko, atliktas Vaiko prierašumo interviu ugdymo įstaigose. Interviu atliko Vaiko prierašumo interviu administravimo apmokyti tyrėjai (viena jų – darbo autorė).

Antrasis tyrimo etapas vyko po ketverių metų po pirmo tyrimo etapo. Jo metu tyrimo dalyviai buvo 11 – 14 m. Tyrimui atlikti gautas Vilniaus universiteto Klinikinės ir organizacinės psichologijos katedros ir Bendrosios psichologijos katedros Psichologinių tyrimų etikos komiteto leidimas (2016-03-31 Nr. 5). Siekiant atsakyti į tyrimo klausimus apie prierašumo vidurinėje vaikystėje ir mentalizacijos bei emocinių ir elgesio sunkumų ankstyvoje paauglystėje ryšį, į antrą tyrimo etapą pakviesti vaikai, kurie dalyvavo pirmame tyrimo etape. Šie vaikai sudarė tęstinio tyrimo grupę ($n = 82$, platesnį tęstinio tyrimo dalyvių aprašymą žr. skyriuje 2.1. „Tyrimo dalyviai“). Siekiant atsakyti į tyrimo klausimus apie mentalizacijos sąsajas su smurto patyrimu ir emociniais bei elgesio sunkumais, tyrimo imtis papildyta ir tyrime dalyvauti pakviesta daugiau jaunesniųjų paauglių. Taip antrame tyrimo etape sudalyvavo dar 623 jaunesnieji paaugliai, nedalyvavę pirmame tyrimo etape.

Antrame etape tyrimo dalyviai pildė mentalizacijos, smurto patyrimo, internalių ir eksternalių sunkumų klausimynus. Vaikai buvo pasiekti per mokyklas, globos namus ir specialistus (psichologus, socialinius darbuotojus),

dėl to skiriasi kai kurios tyrimo eigos detalės. Didžioji dalis paauglių dalyvavo tyrime mokyklose. Visų pirma, mokyklose buvo gautas direktorių sutikimas dėl tyrimo vykdymo, tuomet moksleiviams pristatytas tyrimas, išdalinti vokai su informuotais sutikimais tėvams, atsakyta į mokinių klausimus dėl tyrimų. Globos namuose taip pat pirmiausia gauti direktorių leidimai atlikti tyrimą, direktoriai taip pat pasirašė informuotus sutikimus dėl paauglių dalyvavimo tyrime. Per specialistus pasiektiems paaugliams ir jų tėvams buvo pristatomas tyrimas, įteikiama informacija apie tyrimą, paaugliui ir tėvams sutikus, su jais susisiekdavo tyrėjai dėl tyrimo laiko suderinimo.

Tyrime dalyvavo tie paaugliai, kurie patys sutiko ir kurių tėvai (globėjai) sutiko dėl dalyvavo tyrime (pasirašė informuotą sutikimą). Tyrimas buvo atliekamas per du susitikimus skirtingomis dienomis arba tą pačią dieną su pertrauka poilsiui. Tyrimo paketas susidėjo iš klausimynų paketo, tyrimo dalyviams taip pat buvo duodamas Vidinių būsenų atpažinimo iš akių testo katalogas, reikalingas šio testo atlikimui. Viso tyrimų paketo klausimynų, kuris apėmė daugiau klausimynų, nei yra naudojama šiame darbe, pildymas užtrukdavo nuo 1 iki 2 val. Mokyklose tyrimas buvo atliekamas grupėse, globos namuose – individualiai arba itin mažose grupelėse, per specialistus pasiektoje grupėje, su kuria tyrimas atliktas arba universitete, arba toje įstaigoje, kurią jie lanko – individualiai arba su 2 paaugliais vienu metu. Visi klausimynai buvo koduojami siekiant išlaikyti konfidencialumą, paaugliai neturėjo nurodyti juos identifikuojančių asmeninių duomenų klausimynuose.

Tyrimą atliko darbo autorė (atliko dalį tyrimo su paaugliais ir koordinavo kitų tyrėjų darbą) ir apmokytos tyrėjos. Buvo parengti tyrimo atlikimo nurodymai, kuriais vadovavosi tyrėjos. Tyrimo administravimo mokymai vyko prieš pradėdant vykdyti tyrimą, tyrimo atlikimo metu vyko nuolatinis koordinavimas ir konsultacijos išskylančiais tyrimo atlikimo klausimais. Tyrimo atlikimo metu paaugliams buvo išdalinami informaciniai lapeliai su priminimu, kad gali prieiti prie suaugusio, kuris išdalino klausimynus arba kreiptis į mokyklos psichologą, socialinį darbuotoją (nurodant jų vardą, pavardę, darbo laiką, kabinetą), jei po tyrimo kilo minčių,

jausmų ar klausimų, apie kuriuos norėtų pasikalbėti. Informaciniame lapelyje taip pat nurodyti Vaikų linijos kontaktai. Globos namuose gyvenantiems ir per specialistus pasiektiems paaugliams buvo žodžiu priminta, kad gali kreiptis į tyrėją, pasikalbėti su savo/globos namų psichologu, taip pat įteiktos Vaikų linijos skrajutės.

2.4. Duomenų tvarkymas ir statistinės analizės metodai

Vaiko prieraišumo interviu (CAI), Situacinių istorijų (SI) ir Emocijų įsisąmoninimo lygių skalės vaikams (LEAS-C) atsakymai iš pradžių buvo sukoduojami pagal kodavimo vadovus (detalesnis aprašymas 2.2. skyrelyje), po to kodavimo rezultatai kiekybine išraiška suvedami į bendrą duomenų bazę. Kitų metodų duomenys iš karto suvesti į duomenų bazę.

Pradinis duomenų apdorojimas, dalis duomenų statistinės analizės atlikta naudojant duomenų analizės paketą IBM SPSS 24, mediaciniai modeliai tikrinti naudojant IBM SPSS PROCESS 2.16 (sukurtas Andrew P. Hayes, www.processmacro.org) įskiepi. Patvirtinančioji faktorinė analizė atlikta struktūrinių lygčių modeliavimo programa IBM SPSS AMOS 24.0.0, latentinė klasių analizė atlikta struktūrinių lygčių modeliavimo programa Mplus 7.4.

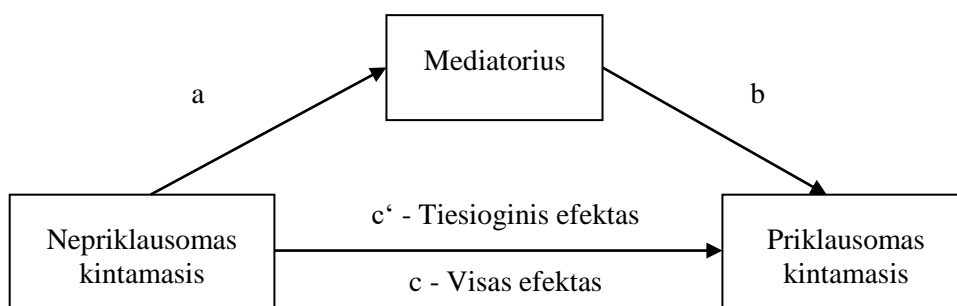
Atliekant rezultatų analizę SPSS programa atskirose analizėse buvo naudojami kiekvienai analizei visi turimi kintamojo matavimai, trūkstamos reikšmės neįtraukiamos tik toje analizėje (angl. *exclude cases pairwise*). Atliekant analizes AMOS ir Mplus programomis naudotas Pilnos informacijos didžiausiojo tikėtinumo metodas (angl. *Full information maximum likelihood (FIML)*).

Vertinant koreliacijos koeficientų dydžius buvo remiamasi Cohen (1988, 1992) pasiūlytomis gairėmis, pagal kurias $\pm 0,10$ dydžio koreliacija yra laikoma maža, $\pm 0,30$ rodo vidutinį ryšio stiprumą, o $\pm 0,50$ ir didesnė koreliacija laikoma stipria (cit. iš Field, 2013).

Patvirtinančiąja faktorių analize vertinant modelio tinkamumą, remtasi šiais rodikliais: vidutinės aproksimacijos paklaidos kvadratinės šaknies (angl.

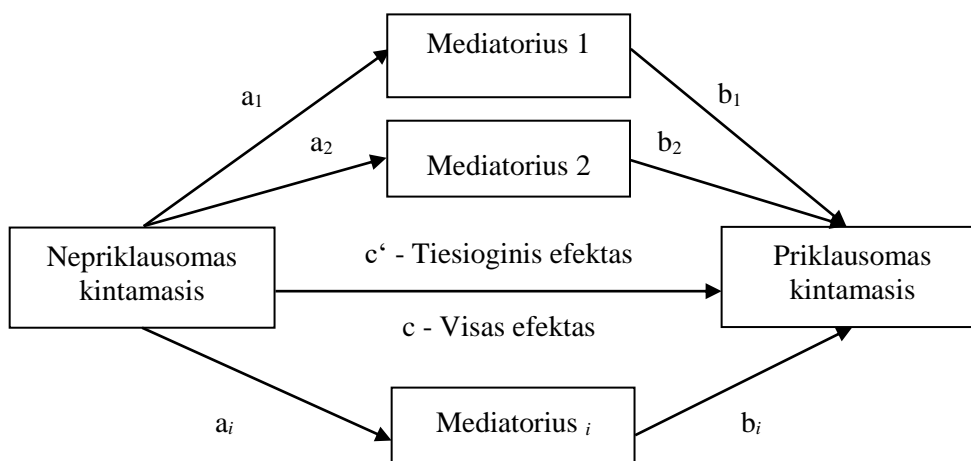
Root Mean Square Error of Approximation (RMSEA)), sąlyginio suderintumo kriterijaus (angl. *Comparative-fit index* (CFI)) ir Takerio ir Liuiso indekso (angl. *Tucker–Lewis index* (TLI)) rodikliais. CFI ir TLI reikšmės $> 0,90$, o RMSEA $\leq 0,06$ yra laikomos rodančiomis modelio tinkamumą (Hooper, Coughlan, & Mullen, 2008; Lei & Wu, 2007).

Tikrinant mediacinius modelius buvo remiamasi bendra mediacinio modelio schema, kuri pateikiama 2.2 paveiksle. Čia c kelias žymi visą efektą, o c' kelias žymi nepriklausomojo kintamojo tiesioginį efektą priklausomam kintamajam, atsižvelgiant į mediatoriaus poveikį. Netiesioginis efektas nurodo kelią nuo nepriklausomo kintamojo per mediatorių į priklausomą kintamąjį (ab).

2.2 pav. Mediacinis modelis

Mediaciniame modelyje su paraleliai veikiančiais mediatoriais vertinant kiekvieno atskirai mentalizacijos dėmens veikimą, t. y. specifinį netiesioginį efektą ($a_i b_i$) yra kontroliuojamas kitų mediatorių poveikis. 2.3 pav. pateikiama mediacinio modelio schema (pgl. Hayes, 2013).

2.3 pav. Mediacinio modelio su paraleliniais mediatoriais schema.

Kadangi skirtingi autoriai (Cerin & MacKinnon, 2009; Hayes, 2013; Rucker, Preacher, Tormala, & Petty, 2011; Shrout & Bolger, 2002) nurodo, kad tiesioginiai ryšiai tarp nepriklausomo ir priklausomojo kintamojo nėra būtina sąlyga mediacinių modelių tikrinimui ir rekomenduoja juos tikrinti nepaisant reikšmingų ryšių nebuvimo, mediaciniai modeliai buvo tikrinami neatsižvelgiant į tiesioginių ryšių tarp nepriklausomo ir priklausomo kintamojo reikšmingumą.

Vertinant tiesioginį efektą mediacinėse analizėse, efekto reikšmingumas vertintas remiantis efekto įverčio 95% pasikliautiniais intervalais. Netiesioginio efekto reikšmingumas vertintas pritaikant 5000 atsitiktinių kartotinių imčių saviranką (angl. *bootstrapping*). Pritaikius saviranką gaunami netiesioginio efekto reikšmės pasikliautiniai intervalai (angl. *bootstrapped confidence intervals*). Tie efektai, kurių reikšmių 95 % pasikliautiniai intervalai neapima 0, laikyti reikšmingais (Field, 2013; Hayes, 2013).

Vertinant metodų patikimumą laikyta, kad Cronbach $\alpha \geq 0,7$ rodo gerą patikimumą (Field, 2013), dichotominiams atsakymams Kuder-Richardson-20 kriterijaus rodiklis $\geq 0,7$ rodo gerą patikimumą. Vertintojų kodavimo suderinamumo rodikliai interpretuojami pagal Pakalniškienės (2012) aprašomas nuorodas. Kategoriniams vertinimams naudota Cohen kapa matas, kuri virš 0,6 laikomas pakankamu, o virš 0,81 – beveik idealiu. Metodų, kuriuose duomenys intervaliniai, vertintojų suderinamumui įvertinti naudotos intraklasinės koreliacijos (angl. *Intra-class correlation (ICC)*), laikoma, kad įverčiai tarp 0,40 – 0,60 rodo vidutinio lygio suderinamumą, 0,61 – 0,80 – pakankamą, o 0,81 – 1,00 – beveik idealų.

3. REZULTATAI

3.1. Mentalizacijos raiškos ankstyvoje paauglystėje analizė

3.1 lentelėje pateikiama mentalizacijos įverčių aprašomosios charakteristikos visoje tyrimo imtyje.

3.1 lentelė. *Aprašomoji mentalizacijos įverčių statistika visoje imtyje*

	<i>N</i>	Mažiausia reikšmė	Didžiausia reikšmė	<i>M</i>	<i>SD</i>
RFQY	625	5,30	10,09	8,45	0,71
RMET	588	4,00	28,00	18,41	4,21
SI. Kognityvinė	657	0,00	27,00	15,47	6,31
SI. Emocinė	657	0,00	27,00	17,45	6,98
SI. Bendras	657	0,00	54,00	32,92	11,19
LEAS-C Savo	637	3,00	44,00	27,07	6,66
LEAS-C Kito	637	0,00	44,00	20,08	10,17
LEAS-C Bendras	637	3,00	51,00	29,87	6,88

Pastaba. RFQY = Reflektyviosios funkcijos klausimynas jaunuoliams, RMET = Vidinių būsenų atpažinimo iš akių testas, SI = Situacinės istorijos, LEAS-C = Emocijų įsisąmoninimo lygių skalė vaikams.

Mentalizacijos dėmenų tarpusavio sąsajos. Siekiant įvertinti mentalizacijos įverčių tarpusavio sąsajas, mentalizacijos ir amžiaus sąsajas buvo apskaičiuotos Pearson koreliacijos. Gautos statistiškai reikšmingos, tačiau nestiprios teigiamos koreliacijos tarp vyresnio amžiaus ir geresnės reflektyviosios funkcijos ($r = 0,17, p < 0,001$), tikslesnio vidinių būsenų atpažinimo iš akių srities ($r = 0,16, p < 0,001$), kognityvinės mentalizacijos ($r = 0,13, p = 0,001$) ir SI Bendro įverčio ($r = 0,11, p = 0,004$) (žr. 3.2 lentelė).

3.2 lentelė. Koreliacijos tarp mentalizacijos įverčių ir amžiaus visoje imtyje

	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.
1. RFQY	-								
2. RMET	0,16***	-							
3. SI. Kognityvinė	0,18***	0,33***	-						
4. SI. Emocinė	0,18***	0,30***	0,42***	-					
5. SI. Bendras	0,22***	0,37***	0,82***	0,86***	-				
6. LEAS-C Savo	0,22***	0,29***	0,37***	0,44***	0,48***	-			
7. LEAS-C Kito	0,18***	0,27***	0,44***	0,46***	0,53***	0,59***	-		
8. LEAS-C Bendras	0,22***	0,30***	0,43***	0,49***	0,54**	0,91***	0,75***	-	
9. Amžius	0,17***	0,16***	0,13**	0,06	0,11**	0,05	0,06	0,05	-

Pastaba. RFQY = Reflektyviosios funkcijos klausimynas jaunuoliams, RMET = Vidinių būsenų atpažinimo iš akių testas, SI = Situacinės istorijos, LEAS-C = Emocijų įsisąmoninimo lygių skalė vaikams, * $p < 0,05$, ** $p < 0,01$, *** $p < 0,001$.

Skirtingų mentalizacijos įverčių koreliacijų analizė atskleidė, kad visi įverčiai statistiškai reikšmingai teigiamai koreliuoja tarpusavyje, tačiau koreliacijos yra skirtingo stiprumo (3.2 lentelė). Reikšmingos nestiprios koreliacijos, kurios svyruoja nuo $r = 0,16$ ($p < 0,001$) iki $r = 0,22$ ($p < 0,001$), gautos tarp savistaba vertintos, bendrą mentalizacijos lygį nurodančios reflektyviosios funkcijos (RFQY) ir atliktimi pagrįstos mentalizacijos įverčių (RMET, SI ir LEAS-C). Kaip matome iš 3.2 lentelės, gebėjimas atpažinti vidines būsenas iš akių, t. y. remiantis išorine, statiška kūno kalbos informacija, yra vidutiniškai stipriai susijęs su kognityvine mentalizacija ($r = 0,33$, $p < 0,001$), su emocine mentalizacija ($r = 0,30$, $p < 0,001$), su savo ($r = 0,29$, $p < 0,001$) ar kito emocijų ($r = 0,27$, $p < 0,001$) įsisąmoninimu.

Vidutinio stiprumo koreliacijos taip pat gautos tarp Situacinių istorijų ir LEAS-C įverčių. Tikslesnis kito žmogaus minčių supratimas aiškinant jo elgesį susijęs su geresniu kito žmogaus emocijų įsisąmoninimu ($r = 0,44$, $p < 0,001$) ir su savo emocijų įsisąmoninimu ($r = 0,37$, $p < 0,001$). Taip pat matome, kad

tikslesnis kito žmogaus emocijų supratimas aiškinant jo elgesį susijęs su tiek savo ($r = 0,44$, $p < 0,001$), tiek kito emocijų ($r = 0,46$, $p < 0,001$) įsisąmoninimu.

Analizuojant metodus sudarančių skalių tarpusavio koreliacijas pirmiausia matome, kad Situacinių istorijų Kognityvinė ir Emocinė skalės yra statistiškai reikšmingai vidutiniškai stipriai susijusios ($r = 0,42$, $p < 0,001$). LEAS-C Savo ir Kito skalės tarpusavyje yra stipriai susijusios, koreliacija siekia $r = 0,59$, $p < 0,001$.

Siekiant atskleisti *mentalizacijos raišką remiantis į asmenį orientuotos analizės principais*, buvo atlikta latentinė klasių analizė naudojantis Mplus programa. Į analizę įtraukti 6 mentalizacijos įverčiai (RFQY, RMET, SI Kognityvinė, SI Emocinė, LEAS-C Savo ir LEAS-C Kito), neįtraukiant SI Bendros ir LEAS-C Bendros skalių. Ieškant tinkamiausio latentinių klasių sprendimo, analizė kartota su 1 – 6 klasėmis. 1 – 5 klasių modelių rodikliai pateikiami 3.3 lentelėje, o bandant išskirti 6 latentines klases, geriausia Loglikelihood reikšmė nebuvo pakartota, kas rodo, jog šis modelis jau nėra tinkamas duomenims.

Kaip matyti iš 3.3 lentelės, entropijos įvertis taip pat yra didesnis 2 klasių modeliui (0,78) lyginant su 3 klasių modeliu (0,66) ir tai rodo, kad 2 klasių sprendimas geriau suskirsto tyrimo dalyvius į klases. Nors AIC, BIC ir SSABIC reikšmės 3 klasių modeliui yra mažesnės nei 2, kas rodytų tinkamesnį 3 klasių modelį, tačiau skirtumas yra nedidelis (ypač svarbiausio SSABIC kriterijaus – 2 klasių modelio SSABIC = 21783,60, o 3 klasių SSABIC = 21695,67) ir kiti aptarti rodikliai rodo esant tinkamesnį 2 klasių modelį. Lyginant 4 ir 5 klasių modelius rezultatai rodo, jog 4 klasių modelis tinka geriau nei 5 klasių (LMR-LRT testas 5 klasių modeliui nereikšmingas). Lyginant 2 ir 4 klasių modelius matome, kad 4 klasių pagal imties dydį koreguotas Bayeso informacijos kriterijus yra mažesnis (SSABIC = 1626,52), tačiau entropija ženkliai didesnė 2 klasių sprendime. Dėl šių priežasčių pasirinkome 2 klasių modelį.

3.3 lentelė. *Mentalizacijos latentinių klasių modelių įverčiai*

	1 klasė	2 klasės	3 klasės	4 klasės	5 klasės
Loglikelihood	-11193,70	-10859,67	-10803,88	-10757,46	-10730,61
AIC	22411,415	21757,35	21659,75	21580,93	21541,22
BIC	22466,095	21843,93	21778,23	21731,30	21723,47
SSABIC	22427,91	21783,60	21695,67	21626,52	21596,48
Entropija	-	0,78	0,66	0,69	0,71
LMR-LRT (p)	-	653,82 (p < 0,001)	109,21 (p = 0,423)	90,85 (p = 0,024)	52,57 (p = 0,690)
Klasės dydis (%)	100 %	K1 = 32,53 % K2 = 67,47 %	K1 = 23,30 % K2 = 48,15 % K3 = 28,55 %	K1 = 15,63 % K2 = 43,89 % K3 = 11,22 % K4 = 29,26 %	K1 = 10,23 % K2 = 13,35 % K3 = 8,81 % K4 = 20,88 % K5 = 46,73 %

Pastaba. AIC = Akaike informacijos kriterijus, BIC = Bayeso informacijos kriterijus, SSABIC = pagal imties dydį koreguotas Bayeso informacijos kriterijus, LMR-LRT = Lo-Mendell-Rubin.koreguotas LRT testas.

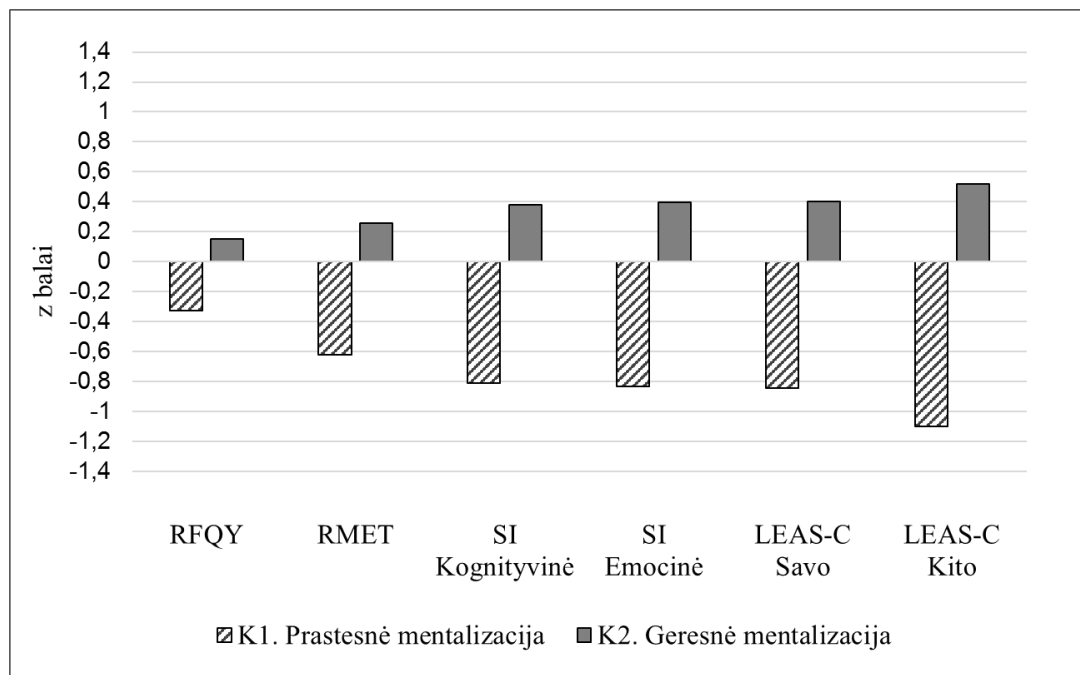
Analizuojant 2 klasių mentalizacijos įverčių pasiskirstymą išryškėjo, kad klasės skiriasi visų mentalizacijos įverčių lygiu. Atsižvelgiant į klasių mentalizacijos vidurkius vieną klasę galime įvardinti kaip prastesnės mentalizacijos klasę ($n = 229$), kitą – kaip geresnės mentalizacijos klasę ($n = 475$) (vidurkiai apskaičiuoti Mplus programa pateikiami Priede Nr. 2, o SPSS progama - 3.4 lentelėje, jie nežymiai skiriasi dėl Mplus taikomo FIML metodo trūkstumams reikšmėms vertinti). Dviejų klasių sprendime vidutinė 1 klasės (K1) nario patekimo tikimybė į 1 klasę yra 91,2%, o antros klasės (K2) į antrą 94,4 %. Analizuojant kiekvieno kintamojo reikšmę 2 latentinių klasių išskyrui gautos tokios entropijos reikšmės kiekvienam kintamajam (angl. *univariate entropy*): RFQY – 0,12, RMET – 0,20, SI. Kognityvinės – 0,34, SI. Emocinės – 0,38, LEAS-C Savo – 0,34, LEAS-C Kito – 0,60. Matome, kad kito emocijų įsisąmoninimas yra svarbiausias, o reflektivityoji funkcija – mažiausiai svarbus kintamasis išskiriant 2 latentines mentalizacijos klases.

3.4 lentelė. Prastesnės ir geresnės mentalizacijos klasių mentalizacijos įverčių vidurkiai

	Prastesnės mentalizacijos klasė		Geresnės mentalizacijos klasė	
	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>
RFQY	8,22	0,79	8,56	0,65
RMET	15,78	4,66	19,49	3,47
SI. Kognityvinė	10,35	5,89	17,88	4,91
SI. Emocinė	11,61	6,77	20,19	5,15
LEAS-C Savo	21,43	6,17	29,73	5,03
LEAS-C Kito	8,86	7,21	25,37	6,36

Pastaba. RFQY = Reflektyviosios funkcijos klausimynas jaunuoliams, RMET = Vidinių būsenų atpažinimo iš akių testas, SI = Situacinės istorijos, LEAS-C = Emocijų įsisąmoninimo lygių skalė vaikams.

Siekdami vaizdžiau atskleisti mentalizacijos klasių įverčių skirtumus, naudodami SPSS statistinį paketą mentalizacijos įverčius pavertėme į z-balus. Iš 3.1 paveikslo, galime matyti abiejų klasių vidutinių mentalizacijos z-balų grafinį vaizdą.

3.1 pav. Dviejų latentinių mentalizacijos klasių mentalizacijos įverčių z-balų vidurkių palyginimas

Tarpgrupiniai palyginimai. Siekiant palyginti mentalizacijos skirtumus tarp merginų ir vaikinų grupių, buvo pritaikytas Stjudento-t testas nepriklausomoms imtims. Iš 3.5 lentelėje pateiktų duomenų matome, kad visi merginų mentalizacijos įverčių vidurkiai yra statistiškai reikšmingai didesni už vaikinų.

3.5 lentelė. *Mentalizacijos palyginimas vaikinų ir merginų grupėse*

	Vaikinai		Merginos		<i>t</i>	<i>df</i>
	<i>n</i>	<i>M (SD)</i>	<i>n</i>	<i>M (SD)</i>		
RFQY	294	8,38 (0,75)	331	8,52 (0,67)	-2,53*	623,00
RMET	277	17,21 (4,60)	311	19,47 (3,49)	-6,65***	511,84
SI. Kognityvinė	317	14,13 (6,40)	340	16,73 (5,96)	-5,386***	655
SI. Emocinė	317	16,18 (7,52)	340	18,62 (6,21)	-4,52***	614,01
SI. Bendras	317	30,31 (11,48)	340	35,35 (10,35)	-5,91***	655
LEAS-C Savo	307	25,19 (6,84)	330	28,82 (5,99)	-7,11***	609,76
LEAS-C Kito	307	17,26 (10,76)	330	22,71 (8,83)	-6,96***	592,84
LEAS-C Bendras	307	27,53 (7,05)	330	32,04 (5,96)	-8,70***	601,12

Pastaba. RFQY = Reflektyviosios funkcijos klausimynas jaunuoliams, RMET = Vidinių būsenų atpažinimo iš akių testas, SI = Situacinės istorijos, LEAS-C = Emocijų įsisąmoninimo lygių skalė vaikams, * $p < 0,05$, *** $p < 0,001$.

Septyni paaugliai (1 proc.) neatsakė į klausimus apie smurto patyrimą. Toliau pateikiami procentai apskaičiuoti nuo visų atsakiusių į VPK tyrimo dalyvių skaičiaus. Virš ketvirtadalio jaunesniųjų paauglių nurodo patyrę bent vieną iš smurto rūšių ($n = 185$, 26,5 %), t. y. į bent vieną klausimą Vaikystės patirčių klausimyne atsakė teigiamai. Dažniausiai yra nurodomas emocinio apleistumo patyrimas ($n = 107$, 15,3 %), tuomet emocinio smurto ($n = 94$, 13,5 %), fizinio smurto ($n = 84$, 12,0 %), fizinio apleistumo ($n = 29$, 4,2 %) patyrimas, o rečiausiai – seksualinis smurtas ($n = 13$, 1,8 %).

Pirmiausia, siekėme palyginti paauglių, kurie nurodo patyrę smurtą (į bent vieną klausimą Vaikystės patirčių klausimyne atsakė teigiamai) ir kurie

nenurodo patyrę smurto, mentalizaciją. Pritaikius Stjudento t-testą nepriklausomoms imtims gauta, kad tarp šių grupių skiriasi tik reflektyviosios funkcijos lygis ($n_{\text{patyrusių}} = 163$, $M = 8,30$, $SD = 0,78$; $n_{\text{nepatyrusių}} = 457$, $M = 8,51$, $SD = 0,68$, $t = 3,35$, $p = 0,001$), kuris yra žemesnis patyrusių smurtą grupėje. Kitų mentalizacijos įverčių vidurkiai tarp grupių nesiskyrė (šie rezultatai pateikiami 3 priede).

Siekiant detaliau įvertinti, kaip mentalizacija susijusi su skirtingu smurto pobūdžiu (fizinio, emocinio, seksualinio) ir su kelių skirtingų rūšių patyrimu, išskyrėme paauglių grupes pagal tai, kokį smurto patyrimą paaugliai nurodo. Gautos tokios grupės: jokie smurto patyrimo nenurodantys (1 grupė, $n = 512$, 73,4 proc.), nurodantys tik fizinio smurto ar/ir apleistumo patyrimą (2 grupė, $n = 27$, 3,9 proc.), nurodantys tik emocinio smurto ar/ir apleistumo patyrimą (3 grupė, $n = 86$, 12,3 proc.), nurodantys skirtingų rūšių smurto patyrimą (4 grupė, $n = 73$, 10,5 proc.). Kadangi tik seksualinio smurto patyrimą nurodė tik 4 paaugliai, jie priskirti į skirtingo smurto patyrimo grupę. Tarpgrupiniam palyginimui taikytas Kruskal-Wallis testas nepriklausomoms imtims ir Bonferroni Post-hoc testas su p reikšmės Bonferroni korekcija keletui testų (angl. *Bonferroni correction for multiple tests*).

Kaip matyti iš 3.6 lentelėje pateiktų duomenų, RF lygis buvo reikšmingai aukštesnis tų paauglių, kurie nenurodė patyrę smurto lyginant su tais, kurie nurodė patyrę skirtingų rūšių smurtą. Nors bendras testo įvertis rodė, kad grupės skiriasi vidinių būsenų atpažinimo tikslumu, tačiau lyginant grupes tarpusavyje skirtumai nebuvo reikšmingi. Kito žmogaus minčių supratimo tikslumas, savo ir bendras emocijų įsisąmoninimas buvo geresni paauglių, kurie nurodė patyrę emocinį smurtą lyginant su tais, kurie nurodė nepatyrę smurto ir tais, kurie patyrė skirtingų rūšių smurtą (žr. 3.6 lentelė). Šių mentalizacijos komponentų lygiu nepatyrę ir patyrę skirtingą smurtą paaugliai nesiskyrė. Iš 3.6 lentelės taip pat matome, kad tarp grupių nesiskyrė emocijų supratimo tikslumas aiškinant kito žmogaus elgesį ir kito žmogaus emocijų įsisąmoninimo lygis.

3.6 lentelė. *Mentalizacijos palyginimas skirtingą smurto patyrimą nurodančių paauglių grupėse*

	Jokio smurto (1G)	Patyrę tik fizinį smurtą (2G)	Patyrę tik emocinį smurtą (3G)	Patyrę skirtingas smurto rūšis (4G)	<i>Kruskal- Wallis H</i>	Reikšmingi skirtumai tarp grupių
	<i>M (SD)</i>	<i>M (SD)</i>	<i>M (SD)</i>	<i>M (SD)</i>		
RFQY	8,51 (0,68)	8,53 (0,70)	8,40 (0,70)	8,08 (0,86)	16,44**	1G > 4G**
RMET	18,62 (4,12)	17,29 (3,45)	18,68 (3,92)	17,02 (4,95)	8,09*	-
SI. Kognityvinė	15,43 (6,32)	14,58 (5,90)	17,34 (5,82)	13,72 (6,57)	13,40**	1G < 3G*, 3G > 4G**
SI. Emocinė	17,49 (6,93)	18,31 (6,27)	18,38 (7,13)	16,00 (7,18)	4,76	-
SI. Bendras	32,93 (11,03)	32,88 (10,00)	35,72 (11,40)	29,72 (11,96)	10,82*	3G > 4G**
LEAS-C Savo	26,91 (6,64)	27,75 (5,65)	29,42 (6,15)	25,00 (7,15)	17,50**	1G < 3G*, 3G > 4G***
LEAS-C Kito	20,11 (10,18)	20,67 (10,12)	21,49 (9,47)	17,87 (11,00)	3,68	-
LEAS-C Bendras	29,60 (6,95)	30,75 (5,67)	32,19 (6,13)	28,42 (7,31)	13,74**	1G < 3G*, 3G > 4G**

Pastaba. RFQY = Reflektyviosios funkcijos klausimynas jaunuoliams, RMET = Vidinių būsenų atpažinimo iš akių testas, SI = Situacinės istorijos, LEAS-C = Emocijų įsisąmoninimo lygių skalė vaikams, * $p < 0,05$, ** $p < 0,01$, *** $p < 0,001$.

3.2. Prieraišumo vidurinėje vaikystėje ir mentalizacijos ankstyvoje paauglystėje sąsajų analizė

Šiame poskyryje pateikiami tęstinės tyrimo grupės, dalyvavusios tyrime vidurinėje vaikystėje ir ankstyvoje paauglystėje rezultatai. Pagal prieraišumo saugumą vidurinėje vaikystėje pasiskirstymas šioje grupėje buvo toks (žr. 3.7 lentelė): su mama (globėja) saugus 60%, nesaugus 40%. Su tėčiu (globėju) prieraišumo klasifikacija galėjo būti įvertinta 74 vaikams. Tarp šių vaikų pasiskirstymas buvo toks: saugus prieraišumas – 58 %, nesaugus – 42 %.

3.7 lentelė. Tęstinės tyrimo grupės vaikų pasiskirstymas pagal 4 prierašumo klasifikacijas

Pieraišumo klasifikacija	Su mama (globėja)		Su tėčiu (globėju)	
	n	%	n	%
Saugus	49	59,8	43	52,4
Nesaugus vengiantis	27	32,9	23	28,0
Nesaugus nerimastingas	1	1,2	3	3,7
Dezorganizuotas	5	6,1	5	6,1
Negalima klasifikuoti	-		2	2,4
Iš viso	82		76	

Siekdami palyginti saugaus ir nesaugaus pieraišumo (atskirai su mama ir su tėčiu) grupes pagal jų mentalizacijos lygį, pritaikėme Mann-Whitney *U* testą. Neparametrinis kriterijus naudojamas dėl mažų grupių dydžių.

3.8 lentelė. Mentalizacija saugaus ir nesaugaus pieraišumo su mama grupėse

	Saugus su mama		Nesaugus su mama		Mann-Whitney <i>U</i>	<i>p</i>
	<i>n</i>	<i>M (SD)</i>	<i>n</i>	<i>M (SD)</i>		
RFQY	43	8,48 (0,74)	32	8,43 (0,60)	634,50	0,566
RMET	44	19,34 (3,97)	26	17,62 (4,33)	436,00	0,096
SI. Kognityvinė	45	15,82 (6,17)	29	15,03 (4,91)	574,00	0,383
SI. Emocinė	45	19,11 (5,73)	29	17,62 (7,75)	615,00	0,677
SI. Bendras	45	34,93 (9,98)	29	32,66 (10,83)	572,00	0,372
LEAS-C Savo	46	29,39 (6,18)	32	26,56 (7,90)	563,50	0,079
LEAS-C Kito	46	23,43 (9,33)	32	18,59 (10,24)	517,50	0,026
LEAS-C Bendras	46	32,83 (6,46)	32	29,91 (6,90)	533,00	0,039

Pastaba. RFQY = Reflektyviosios funkcijos klausimynas jaunuoliams, RMET = Vidinių būsenų atpažinimo iš akių testas, SI = Situacinės istorijos, LEAS-C = Emocijų įsisąmoninimo lygių skalė vaikams.

Iš 3.8 lentelės matome, jog vaikai, kurie turėjo saugų ir nesaugų prierašumą su mama skyrėsi kito žmogaus ir bendru emocijų įsisąmoninimo lygiu. Saugų prierašumą su mama turintys vaikai pasižymėjo aukštesniais kito žmogaus (vidutiniai rangai turinčių saugų = 44,25, nesaugų = 32,67) ir bendru emocijų įsisąmoninimo lygiu (vidutiniai rangai turinčių saugų = 43,91, nesaugų = 33,16). Kitais mentalizacijos įverčiais grupės statistiškai reikšmingai nesiskyrė.

Saugų prierašumą prie tėčio turėjusių vaikų grupė lyginant su turinčiais nesaugų prierašumą taip pat pasižymėjo bendru aukštesniu emocijų įsisąmoninimo (vidutiniai rangai turinčių saugų = 39,91, nesaugų = 29,26) lygiu ir atskirai aukštesnio lygio kito žmogaus emocijų įsisąmoninimu lyginant su turinčiais nesaugų prierašumą prie tėčio (vidutiniai rangai turinčių saugų = 40,04, nesaugų = 29,09). Kitais mentalizacijos įverčiais grupės statistiškai reikšmingai nesiskyrė (žr. 3.9 lentelę).

3.9 lentelė. *Mentalizacija saugaus ir nesaugaus prierašumo su tėčiu grupėse*

	Saugus su tėčiu		Nesaugus su tėčiu		Mann-Whitney U	P
	n	M (SD)	n	M (SD)		
RFQY	37	8,51 (0,79)	30	8,42 (0,55)	479,00	0,338
RMET	39	19,08 (4,09)	25	18,2 (4,62)	446,00	0,566
SI. Kognityvinė	39	15,31 (6,20)	27	15,26 (5,12)	508,00	0,809
SI. Emocinė	39	18,92 (5,87)	27	19,00 (7,26)	478,50	0,530
SI. Bendras	39	34,23 (9,96)	27	34,26 (11,15)	518,00	0,912
LEAS-C Savo	41	29,32 (6,35)	29	26,69 (7,87)	462,50	0,115
LEAS-C Kito	41	23,54 (9,65)	29	18,00 (10,66)	408,50	0,026
LEAS-C Bendras	41	32,85 (6,65)	29	29,72 (6,99)	413,50	0,031

Pastaba. RFQY = Reflektyviosios funkcijos klausimynas jaunuoliams, RMET = Vidinių būsenų atpažinimo iš akių testas, SI = Situacinės istorijos, LEAS-C = Emocijų įsisąmoninimo lygių skalė vaikams.

Sąsajos tarp Vaiko priraišumo interviu skalių ir mentalizacijos įverčių apskaičiuotos pritaikius Pearson koreliacijos koeficientą. Darnos skalė, kuri gali būti laikoma dimensiniu saugumo rodikliu, yra statistiškai reikšmingai susijusi su LEAS-C skalėmis (3.10 lentelė). Didesnė darna siejasi tiek su aukštesniu bendru ($r = 0,28, p = 0,012$), tiek su savo ($r = 0,24, p = 0,035$) ir su kito žmogaus ($r = 0,24, p = 0,036$) emocijų įsisąmoninimo lygiu.

3.10 lentelė. *Prierašumo interviu skalių ir mentalizacijos sąsajos*

	RFQY a, b	RMET c, d	Situacinės istorijos ^{e, f}			LEAS-C ^{g, h}		
			Kognityv.	Emocinė	Bendras	Savo	Kito	Bendras
Emocinis atvirumas	0,08	0,24*	0,07	0,18	0,15	0,23*	0,21 [†]	0,27*
Balansas	0,03	0,20	0,10	0,20 [†]	0,18	0,20[†]	0,23*	0,23*
Pavyzdžiai	0,12	0,25*	0,09	0,19	0,17	0,24*	0,22 [†]	0,27*
Pyktis su mama	0,02	-0,02	-0,00	-0,06	-0,04	-0,07	-0,23*	-0,06
Pyktis su tėčiu	-0,01	0,07	0,10	-0,01	0,04	-0,07	-0,15	-0,09
Mamos idealizav.	-0,22 [†]	-0,01	-0,10	-0,32**	-0,26*	-0,16	-0,21 [†]	-0,15
Tėčio idealizav.	-0,07	-0,14	-0,14	-0,20	-0,20	-0,15	-0,20	-0,18
Mamos vengimas	0,09	-0,22 [†]	-0,10	-0,13	-0,14	-0,116	-0,03	-0,15
Tėčio vengimas	0,14	-0,18	-0,10	-0,05	-0,09	-0,04	-0,07	-0,11
Konfliktų sprendimas	0,08	0,21 [†]	0,13	0,19	0,19	0,19 [†]	0,21 [†]	0,24*
Darna	0,09	0,20	0,09	0,18	0,16	0,24*	0,24*	0,28*

Pastaba. RFQY = Reflekyviosios funkcijos klausimynas jaunuoliams, RMET = Vidinių būsenų atpažinimo iš akių testas, SI = Situacinės istorijos, LEAS-C = Emocijų įsisąmoninimo lygių skalė vaikams, imties dydžiai nurodyti prie metodų sutrumpinimų. Pirmą raidę atspindi imties dydį koreliacijose su bendromis skalėmis ir skalėse su mama, antra raidė – skalėse su tėčiu: a = 75, b = 67; c = 70, d = 63; e = 74, f = 66; g = 78, h = 70. [†] $p < 0,1$, * $p < 0,05$, ** $p < 0,01$, statistiškai reikšmingi rezultatai pažymėti paryškintu šriftu.

Analizuojant kitų Prieraišumo interviu skalių ir mentalizacijos įverčių koreliacijas matome, kad du mentalizacijos dėmenys, pačių paauglių vertinama reflektvyvioji funkcija ir kito žmogaus minčių ir motyvų supratimas, aiškinant jo elgesį (SI Kognityvinė mentalizacija), nėra reikšmingai susiję su jokiais CAI skalėmis.

Iš 3.10 lentelėje pateiktų duomenų taip pat matyti, kad didesnis Emocinis atvirumas ir gebėjimas pateikti tinkamų ir detalių pavyzdžių interviu metu (CAI Pavyzdžių skalė) buvo susijęs su paauglių geresniu vidinių būsenų atpažinimu ir didesniu savo ir bendru emocijų įsisąmoninimu. Galėjimas papasakoti apie užsibaigiančius, vienaip ar kitaip išsprendžiamus konfliktus vidurinėje vaikystėje (CAI Konfliktų sprendimas) siejosi su geresniu emocijų įsisąmoninimu. Be to, didesnė mamos idealizacija neigiamai siejosi su prastesniu emocijų, slypinčių už kito žmogaus elgesio, supratimu ir bendru SI įverčiu.

3.3. Mentalizacijos ir emocijų bei elgesio sunkumų sąsajų analizė

Siekiant įvertinti mentalizacijos dėmenų ir emocijų ir elgesio sunkumų sąsajas visoje imtyje, pritaikytas Pearson koreliacijos koeficientas. Kaip matyti iš 3.11 lentelės, mentalizacijos ir sunkumų sąsajos yra skirtingų krypčių. Tarp reflektvyviosios funkcijos ir skirtingų sunkumų yra neigiamas ryšys: reikšmingos koreliacijos yra su afektiniais ($r = -0,22, p < 0,001$), elgesio sunkumais ($r = -0,20, p < 0,001$), somatiniais sunkumais ($r = -0,13, p = 0,002$) ir opoziciniu neklusnumu ($r = -0,11, p = 0,009$). Ryšku tai, kad elgesio sunkumai neigiamai susiję su visais mentalizacijos dėmenimis, t. y. prastesnė skirtingais metodais vertinama mentalizacija siejasi su didesniais elgesio sunkumais. Nustatytos reikšmingos koreliacijos tarp elgesio sunkumų ir RF ($r = -0,20, p < 0,001$), emocinio sąmoningumo ($r = -0,18, p < 0,001$), kognityvinės ($r = -0,13, p = 0,001$) ir emocinės mentalizacijos ($r = -0,11, p = 0,008$).

3.11 lentelė. *Mentalizacijos ir sunkumų sąsajos visoje tyrimo imtyje*

	n	Afektiniai sunkumai	Nerimastingumas	Somatiniai sunkumai	Opozicinis neklusnumas	Elgesio sunkumai
RFQY	606	-0,22***	-0,08†	-0,13**	-0,11**	-0,20***
RMET	580	0,00	0,06	-0,06	0,04	-0,15***
SI. Kognityv.	637	0,01	0,04	-0,03	0,05	-0,13***
SI. Emocinė	637	0,06	0,11**	-0,01	0,12**	-0,11**
SI. Bendras	637	0,04	0,09*	-0,02	0,10*	-0,14**
LEAS-C Savo	626	0,02	0,13**	-0,01	0,02	-0,17**
LEAS-C Kito	626	0,01	0,11**	0,00	0,07	-0,17***
LEAS-C Bendras	626	0,06	0,17**	0,02	0,05	-0,18***

Pastaba. RFQY = Reflektyviosios funkcijos klausimynas jaunuoliams, RMET = Vidinių būsenų atpažinimo iš akių testas, SI = Situacinės istorijos, LEAS-C = Emocijų įsisaugojimo lygių skalė vaikams, † $p < 0,1$, * $p < 0,05$, ** $p < 0,01$, *** $p < 0,001$, statistiškai reikšmingi rezultatai pažymėti paryškintu šriftu.

Svarbu atkreipti dėmesį į tai, kad tarp nerimastingumo ir dalies mentalizacijos dėmenų randamos nors ir nestiprios, tačiau teigiamos sąsajos. Tai rodo, kad paaugliai nurodantys daugiau nerimo sunkumų tiksliau identifikuoja emocijas, slypinčias už kito žmogaus elgesio, pasižymi aukštesniu emociniu sąmoningumu.

Siekiant įvertinti, ar paaugliai, turintys stipriai išreikštų sunkumų, pasižymi prastesne mentalizacija buvo atlikti tarpgrupiniai palyginimai pritaikius Stjudento-t testą. Visų pirma, paaugliai pagal jų nurodytus sunkumus, buvo priskirti rizikos ir normos grupėms remiantis Lietuvos YSR11/18 normomis (Žukauskienė, Kajokienė ir Vaitkevičius, 2012). Rizikos grupei buvo priskirti paaugliai, kurių sunkumai patenka į rizikos ir nuokrypio zonas, šią grupę vadiname rizikos grupe arba tam tikrų sunkumų riziką turinčia grupe. Paauglių grupę, kurių sunkumai patenka į normos ribas, vadiname sunkumų neturinčiais arba tam tikrų sunkumų rizikos neturinčiais. Toliau

pateikiami statistiškai reikšmingų skirtumų įverčiai, o kiti rezultatai pateikti 4 priede.

Lyginant afektinių sunkumų riziką turinčius paauglius ($n = 76$, $M = 8,13$, $SD = 0,85$) su jų neturinčiais ($n = 530$, $M = 8,50$, $SD = 0,67$) gauta, jog paaugliai, kurių sunkumai patenka į rizikos zoną pasižymi prastesne reflektvyviaja funkcija nei sunkumų neturintys ($t = 3,73$, $df = 89,14$, $p < 0,001$). Kitais mentalizacijos įverčiais grupės nesiskyrė.

Paaugliai, kurių nerimo sunkumai patenka ir nepatenka į rizikos zoną, taip pat skyrėsi tik reflektvyviosios funkcijos lygiu: nerimo sunkumų riziką turintiems paaugliams buvo būdinga prastesnė RF ($n = 45$, $M = 8,49$, $SD = 0,69$) lyginant su jų neturinčiais ($n = 561$, $M = 8,07$, $SD = 0,19$; $t = 3,83$, $df = 604$, $p < 0,001$).

Paaugliai, turintys somatinių sunkumų riziką pasižymėjo prastesne RF ($n_{\text{turinčių}} = 58$, $n_{\text{neturinčių}} = 547$, $t = 3,40$, $df = 603$, $p = 0,001$) ir žemesniu kito žmogaus emocijų įsisąmoninimu (LEAS-C Kito skalė) nei jų neturintys ($n_{\text{turinčių}} = 58$, $M = 20,59$, $SD = 9,99$; $n_{\text{neturinčių}} = 567$, $M = 16,84$, $SD = 10,93$, $t = 2,70$, $df = 623$, $p = 0,007$). Kitais mentalizacijos įverčiais šios grupės nesiskyrė tarpusavyje.

Opozicinio elgesio sunkumų riziką pasižyminčių paauglių ir jos neturinčių palyginimas atskleidė, kad tarp šių grupių nėra statistiškai reikšmingų mentalizacijos vidurkių skirtumų. O kaip matyti iš 3.12 lentelės, elgesio sunkumų turintys ir neturintys paaugliai mentalizacijos įverčiais skiriasi ryškiausiai. Paaugliai su elgesio sunkumų rizika pasižymi prastesne reflektvyviaja funkcija, prasčiau nurodo kitų žmonių mintis, motyvus ir emocijas, aiškindami jų elgesį, pasižymi žemesniu emociniu sąmoningumu. Šios grupės nesiskiria tik gebėjimu atpažinti vidines būsenas iš akių srities.

3.12 lentelė. *Elgesio sunkumų riziką turinčių ir neturinčių jaunesniųjų paauglių mentalizacijos palyginimas*

	Neturintys elgesio rizikos sunkumų		Turintys elgesio riziką sunkumų		<i>t</i>	<i>df</i>	<i>p</i>
	<i>n</i>	<i>M (SD)</i>	<i>n</i>	<i>M (SD)</i>			
RFQY	555	8,49 (0,685)	51	8,06 (0,83)	3,64	56,46	0,001
RMET	532	18,59 (4,00)	48	17,33 (5,31)	1,59	51,93	0,117
SI. Kognityvinė	584	15,80 (6,12)	53	13,74 (6,88)	2,32	635	0,021
SI. Emocinė	584	17,80 (6,81)	53	14,72 (7,84)	3,12	635	0,002
SI. Bendras	584	33,60 (10,79)	53	28,45 (12,58)	3,28	635	0,001
LEAS-C Savo	572	27,54 (6,43)	54	23,02 (7,31)	4,88	624	< 0,001
LEAS-C Kito	572	20,72 (9,91)	54	15,19 (10,99)	3,88	624	< 0,001
LEAS-C Bendras	572	30,37 (6,60)	54	25,85 (7,78)	4,73	624	< 0,001

Pastaba. RFQY = Reflektyviosios funkcijos klausimynas jaunuoliams, RMET = Vidinių būsenų atpažinimo iš akių testas, SI = Situacinės istorijos, LEAS-C = Emocijų įsisąmoninimo lygių skalė vaikams.

Siekiant išskirti paauglių grupes, kurių sunkumų raiška skirtinga, buvo atlikta latentinė klasių analizė, naudojantis Mplus programa. Į analizę įtrauktos visos penkios sunkumų skalės: afektyvių sunkumų, nerimastingumo, somatinių sunkumų, opozicinio neklusnumo ir elgesio sunkumų skalės.

Analizė kartota su 1 – 7 klasėmis. 6 ir 7 klasių sprendimuose geriausia Loglikelihood reikšmė nebuvo pakartota, kas rodo šių klasių sprendimą esant netinkamą. 1 – 5 klasių sprendimų rodikliai pateikiami 3.13 lentelėje. Geriausias LCA modelis pasirenkamas analizuojant modelio tinkamumo rodiklius ir remiantis teoriniu pagrindimu (Berlin, Williams, & Parra, 2014; Nylund, Asparouhov, & Muthén, 2007). Kaip matome iš 3.14 lentelėje pateiktų duomenų, Loglikelihood, AIC, BIC, SSABIC reikšmės didėjant klasių skaičiui didėja ir yra mažiausios 5 klasių modelyje. Tai viena iš nuorodų rinktis 5 klasių modelį. LMR-LRT testas rodo, kad yra tinkami 2 ir 5 klasių sprendimai, o 3 klasių modelis yra mažiau tinkamas nei 2 klasių.

3.13 lentelė. *Emocinių ir elgesio sunkumų latentinių klasių modelių įverčiai*

	1 klasė	2 klasės	3 klasės	4 klasės	5 klasės
Loglikelihood	-8274,95	-7819,48	-7709,40	-	-7558,48
AIC	16569,89	15670,97	15462,80	-	15184,96
BIC	16615,10	15743,30	15562,25	-	15338,66
SSABIC	16583,35	15692,50	15492,40	-	15230,71
Entropija	-	0,91	0,82	-	0,85
LMR-LRT (p)	-	888,22 (p < 0,001)	214,68 (p = 0,064)	-	126,64 (p = 0,019)
Klasės dydis (%)	-	K1 = 80,27% K2 = 19,74 %	K1 = 60,68% K2 = 30,04% K3 = 9,28%	x	K1 = 56,26% K2 = 12,52% K3 = 20,47% K4 = 6,78% K5 = 3,98%

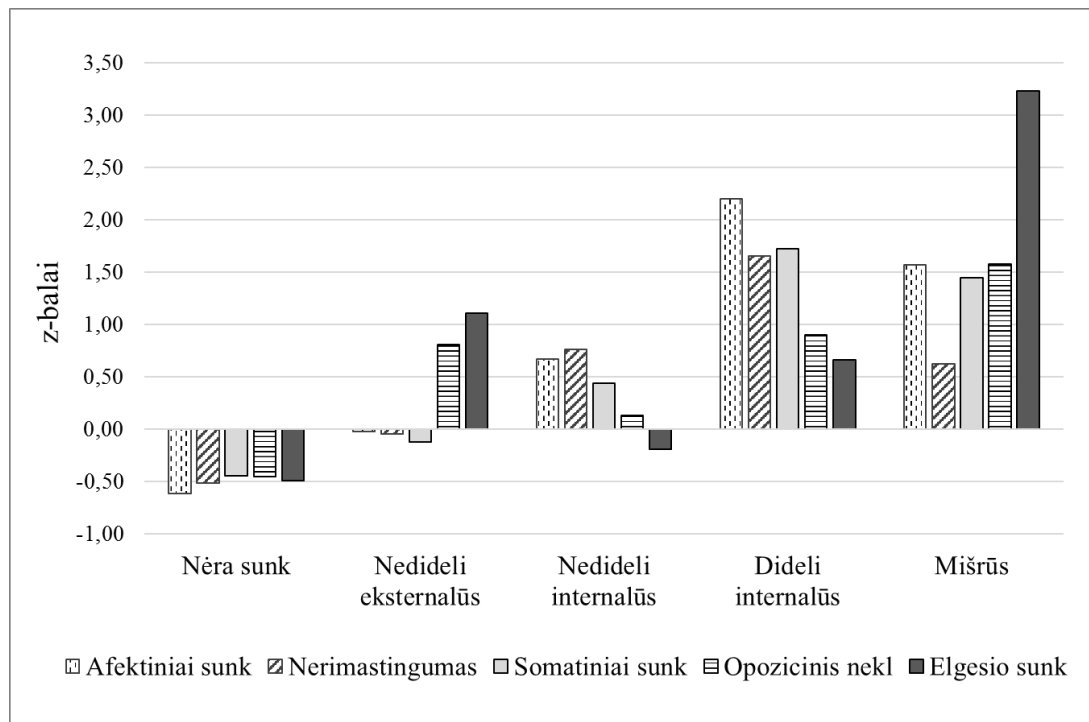
Pastaba. AIC = Akaike informacijos kriterijus, BIC = Bayeso informacijos kriterijus, SSABIC = pagal imties dydį koreguotas Bayeso informacijos kriterijus, LMR-LRT = Lo-Mendell-Rubin.koreguotas LRT testas, x = Geriausia loglikelihood reikšmė nebuvo pakartota.

Lygindami entropijos reikšmes matome, kad 2 klasių modeliui ji yra aukštesnė, tačiau ir 5 klasių modelyje ji yra pakankamai aukšta. Dviejų klasių modelyje išsiskiria dvi klasės, kurias, remiantis šių klasių sunkumų vidurkiais, galima apibūdinti kaip mažai sunkumų turinčią ir daugiau sunkumų turinčią klases. Tai teoriškai yra tinkama, tačiau galimai neatspindi sunkumų įvairovės ir neatskiria internalių – eksternalių sunkumų. 5 klasių modelyje išsiskiria grupės atspindinčios paauglių sunkumų įvairovę. Grupės yra tiek paaiškinamos teoriškai, kas, kaip jau minėta, yra svarbu renkantis modelį, ir gali būti prasmingai interpretuojamos. Dėl šių priežasčių pasirinkome 5 klasių modelį.

Remiantis klasėms būdingų sunkumų vidurkiais (vidurkiai pateikiami Priede Nr. 5) šias grupes galima įvardinti taip:

- K1 – neturintys sunkumų ($n = 382, 56,26\%$);
- K2 – turintys nedidelių opozicinio neklusnumo ir elgesio sunkumų, neturintys internalių sunkumų ($n = 85, 12,52\%$), šią grupę pavadiname turinčia nedidelių eksternalių sunkumų;
- K3 – turintys nedidelių afektinių, nerimo ir somatinių sunkumų, beveik neturintys opozicinio neklusnumo sunkumų, neturintys elgesio sunkumų ($n = 139, 20,47\%$), šią grupę pavadiname turinčia nedidelių internalių sunkumų;
- K4 – ši klasė ($n = 46, 6,78\%$) pasižymi aukštais afektinių sunkumų, nerimastingumo ir somatinių sunkumų įverčiais, taip pat turi nestipriai išreikštus opozicinio neklusnumo požymius ir žemus elgesio sunkumus. Šioje grupėje jau yra nuorodų į mišrius sunkumus, tačiau internalūs sunkumai yra stipriai išreikšti, dėl to šią grupę pavadiname turinčia didelių internalius sunkumus.
- K5 – ši klasė ($n = 27, 3,98\%$) pasižymi labai stipriai išreikštais elgesio sunkumais ir panašiai išreikštais opozicinio neklusnumo, afektiniais, somatiniais sunkumais ir nestipriai išreikštais nerimo sunkumais. Dėl šios grupės paauglių patiriamų sunkumų įvairovės šią grupę pavadiname mišrius internalius-eksternalius sunkumus patiriančia grupe.

Siekiant vaizdžiau atskleisti skirtingų sunkumų lygį klasėse, sunkumų įverčiai buvo paversti į standartinius z balus. Kiekvienos iš 5 klasių sunkumai pagal jų z balų vidurkius vaizduojami 3.3 pav.

3.3 pav. Emocinių ir elgesio sunkumų grupių, išskirtų latentine klasių analize, sunkumų z-balų vidurkiai

Siekiant įvertinti, ar latentinės sunkumų grupės statistiškai reikšmingai skiriasi pagal mentalizacijos įverčius, tarpgrupiniam palyginimui pritaikytas Kruskal-Wallis kriterijus ir Bonferroni Post-hoc testas su p reikšmės Bonferroni korekcija keletui testų (angl. *Bonferroni correction for multiple tests*). Kaip matyti iš 3.14 lentelės jaunesniųjų paauglių, kurie neturi sunkumų, reflektivityji funkcija yra statistiškai reikšmingai geresnė už tų, kurie turi nedidelius eksternalius sunkumus, taip pat už tų, paauglių, kurie turi didelius internalius bei mišrius sunkumus. Reikšmingų vidinių būsenų atpažinimo, atskirai kognityvinės ir emocinės mentalizacijos skirtumų tarp grupių neišryškėjo.

3.14 lentelė. *Emocinių ir elgesio sunkumų grupių, išskirtų latentine klasių analize, mentalizacijos įverčių palyginimai*

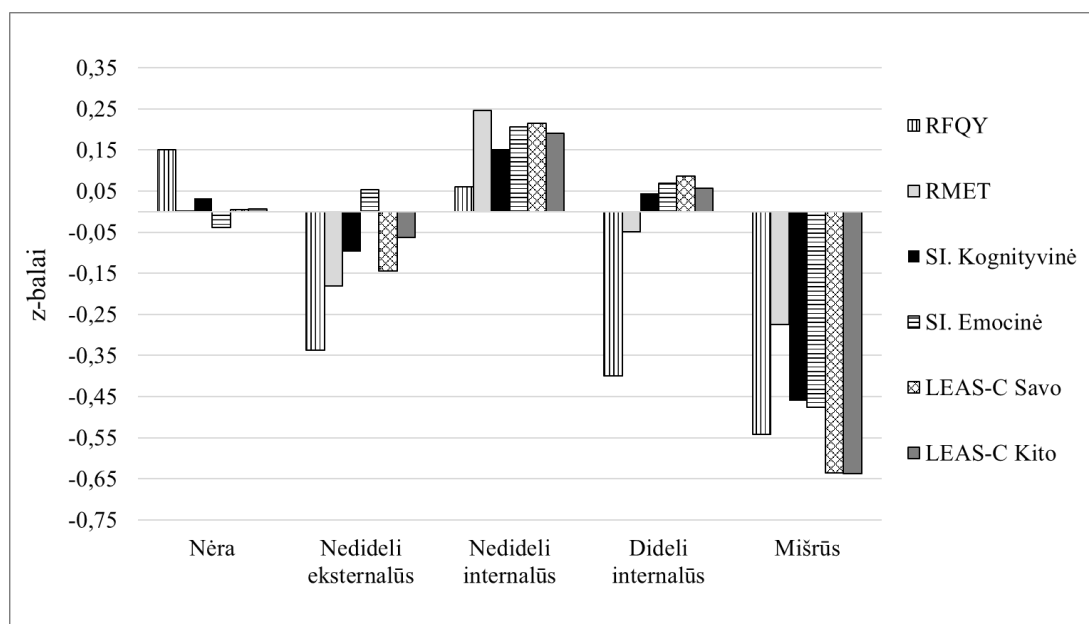
	<i>N</i>	<i>Kruskal-Wallis H</i>	Reikšmingi skirtumai tarp grupių
RFQY	606	30,84***	Nėra > Nedideli eks**, Nėra > Dideli int**, Nėra > Mišrūs*
RMET	580	8,46	-
SI. Kognityvinė	637	9,25	-
SI. Emocinė	637	9,86*	-
SI. Bendras	637	14,23**	Nedideli int > Mišrūs*
LEAS-C Savo	626	16,69**	Nedideli int > Mišrūs**
LEAS-C Kito	626	13,48**	Nėra > Mišrūs*, Nedideli int > Mišrūs**
LEAS-C Bendras	626	26,70***	Nėra < Nedideli int*, Nėra > Mišrūs*, Nedideli int > Nedideli eks*, Nedideli int > Mišrūs***, Dideli int > Mišrūs**

Pastaba. RFQY = Reflektyviosios funkcijos klausimynas jaunuoliams, RMET = Vidinių būsenų atpažinimo iš akių testas, SI = Situacinės istorijos, LEAS-C = Emocijų įsisąmoninimo lygių skalė vaikams, eks = eksternalūs sunkumai, int = internalūs sunkumai, * $p < 0,05$, ** $p < 0,01$, *** $p < 0,001$.

Grupė, turinti nedidelių internalių sunkumų, pasižymėjo tikslesne mentalizacija aiškinant kito žmogaus elgesį (SI Bendras) ir geresniu savo emocijų įsisąmoninimu lyginant su mišrių sunkumų turinčia grupe. Daug reikšmingų skirtumų tarp grupių atsiskleidė lyginant bendrą emocijų įsisąmoninimą. Gauta, kad paaugliai neturintys sunkumų geriau nei turintys mišrių sunkumų geba įsisąmoninti emocijas (bendras LEAS-C įvertis). Daugiausiai reikšmingų skirtumų atsiskleidė lyginant nedidelius internalius sunkumus turinčią grupę su kitomis. Išryškėjo, kad ji pasižymi geresniu bendru emocijų įsisąmoninimu lyginant su neturinčiais sunkumų, su turinčiais nedidelius eksternalius ir mišrius sunkumus. O didelius internalius sunkumus turintys pasižymėjo geresniu emocijų įsisąmoninimu nei turintys mišrius sunkumus.

3.4 paveiksle pavaizduoti 5 latentinių sunkumų klasių mentalizacijos įverčių z reikšmių vidurkiai. Kaip galima matyti iš 3.4 paveikslo, beveik

neturinčios sunkumų klasės mentalizacijos įverčiai grupuojasi aplink vidurkį, tik reflektyviosios funkcijos įverčiai yra šiek tiek pakilę virš vidurkio. Nedidelių eksternalių sunkumų turinčios klasės didžioji dalis mentalizacijos įverčių yra mažesni už vidurkį, ryškiausiai nuo visos imties vidurkio nutolusi šios klasės RFQY vidurkio reikšmė ir tik SI Emocinės mentalizacijos vidurkis nežymiai pakilęs virš imties vidurkio.

3.4 pav. Mentalizacijos įverčių z-balų vidurkių palyginimas emocinių ir elgesio sunkumų grupėse, išskirtose remiantis latentinių klasių analize

3.4. Mentalizacija, prierašumas ir emociniai bei elgesio sunkumai: mediacijos modelių analizė

Visų pirma, buvo įvertintos prierašumo saugumo vidurinėje vaikystėje ir sunkumų ankstyvoje paauglystėje Pearson koreliacijos (3.15 lentelė). Gauta, kad didesnis prierašumo saugumas, t. y. aukštesni įverčiai Darnos skalėje buvo susiję su aukštesniais opozicinio neklusnumo įverčiais ($r = 0,27$, $p = 0,017$). Somatinių sunkumų ir Darnos skalės koreliacija artėjo prie statistinio reikšmingumo lygmens ir taip pat buvo teigiama.

3.15 lentelė. Vaiko prieraišumo interviu skalių ir emocinių bei elgesio sunkumų ankstyvoje paauglystėje koreliacijos

	Afektiniai sunkumai	Nerimastingumas	Somatiniai sunkumai	Opozicinis neklusnumas	Elgesio sunkumai
Emocinis atvirumas	0,18	0,05	0,20 [†]	0,32^{**}	0,06
Balansas	0,15	0,11	0,16	0,27[*]	-0,03
Pavyzdžiai	0,13	0,10	0,13	0,24[*]	0,00
Pyktis su mama	-0,02	-0,07	-0,08	-0,12	-0,06
Pyktis su tėčiu	-0,03	-0,08	0,00	-0,15	-0,16
Mamos idealizavimas	-0,11	-0,11	-0,12	-0,14	-0,15
Tėčio idealizavimas	-0,06	-0,06	-0,23[*]	-0,10	0,00
Mamos vengimas	-0,07	0,07	-0,09	-0,18 [†]	0,06
Tėčio vengimas	-0,05	0,10	-0,16	-0,22 [†]	0,07
Konfliktų sprendimas	0,20	0,10	0,23[*]	0,28[*]	0,07
Darna	0,18	0,10	0,20 [†]	0,27[*]	0,00

Pastaba. N bendrosė ir mamos skalėse = 81, N skalėse su tėčiu = 72, [†] $p < 0,1$, ^{*} $p < 0,05$, ^{**} $p < 0,01$, statistiškai reikšmingi rezultatai pažymėti paryškintu šriftu.

Mentalizacijos ir emocinių bei elgesio sunkumų koreliacinė analizė tęstinio tyrimo grupėje atskleidė (3.16 lentelė), kad reflektvyvioji funkcija yra reikšmingai neigiamai susijusi su afektiniais ($r = -0,28$, $p = 0,015$) ir somatiniais sunkumais ($r = -0,30$, $p = 0,009$). Rezultatai taip pat rodo, kad prastesnis vidinių būsenų atpažinimas iš akių siejasi su didesniais elgesio sunkumais ($r = -0,26$, $p = 0,033$). Tarp nerimastingumo įverčių ir dalies mentalizacijos įverčių gautos teigiamos koreliacijos: geresnė kognityvinė ($r = 0,24$, $p = 0,042$) ir emocinė mentalizacija ($r = 0,29$, $p = 0,012$), geresnis savo emocijų išisąmoninimas ($r = 0,23$, $p = 0,006$) buvo reikšmingai susiję su didesniu nerimastingumu.

3.16 lentelė. *Mentalizacijos ir emocinių bei elgesio sunkumų koreliacijos tęstinio tyrimo grupėje*

	N	Afektiniai sunkumai	Nerimastin-gumas	Somatiniai sunkumai	Opozicinis neklusnumas	Elgesio sunkumai
RFQY	74	-0,28*	-0,12	-0,30**	-0,04	0,06
RMET	69	0,08	0,08	-0,07	-0,20	-0,26*
SI. Kognityvinė	74	0,04	0,24*	0,00	-0,12	-0,11
SI. Emocinė	74	0,23 [†]	0,29*	0,03	0,05	-0,05
SI. Bendras	74	0,16	0,32**	0,02	-0,03	-0,09
LEAS-C Savo	77	0,12	0,23*	0,05	-0,03	-0,08
LEAS-C Kito	77	0,03	0,13	0,00	0,06	-0,11
LEAS-C Bendras	77	0,09	0,21 [†]	0,00	-0,02	-0,05

Pastaba. RFQY = Reflektyviosios funkcijos klausimynas jaunuoliams, RMET = Vidinių būsenų atpažinimo iš akių testas, SI = Situacinės istorijos, LEAS-C = Emocijų įsisąmoninimo lygių skalė vaikams, [†] $p < 0,1$, * $p < 0,05$, ** $p < 0,01$, statistiškai reikšmingi rezultatai pažymėti paryškintu šriftu.

Siekdami patikrinti, ar mentalizacija veikia kaip mediatorius santykiyje tarp prieraišumo saugumo vidurinėje vaikystėje ir sunkumų ankstyvoje paauglystėje atlikome mediacines analizes. Tikrinome skirtingus mediacinius modelius, kuriuose nepriklausomas kintamasis buvo Darna, mediatorius – mentalizacijos rodiklis, priklausomas kintamasis – skirtingų sunkumų įvertis. Iš viso buvo įvertinta 30 modelių, 3.17 lentelėje pateikiame tiesioginio ir netiesioginio efekto įverčius kiekvienam mediacijos modeliui, o a ir b keliai ir viso efekto įverčiai pateikiami Priede Nr. 6. Kaip galima matyti iš 3.19 lentelės, pritaikius 5000 imčių kartotinę saviranką, netiesioginio efekto reikšmių 95 % pasikliautiniai intervalai (angl. *bootstraped confidence intervals*) apima 0 visuose modeliuose ir tai reiškia, kad nei vienas mentalizacijos dėmuo nėra mediatorius Darnos ir sunkumų ryšyje.

3.17 lentelė. Tiesioginiai ir netiesioginiai efektai mediaciniuose modeliuose, kur mentalizacija vertinama kaip mediatorius tarp prieraišumo saugumo (Darnos) ir emocijų bei elgesio sunkumų

Nepriklausomas kintamasis	Mediatorius	Priklausomas kintamasis	Tiesioginis efektas			Netiesioginis efektas		
			b	95 % PI		b	95 % PI po sav.	
				Min.	Maks.		Min.	Maks.
Darna	RFQY ^a	AfS	0,45*	0,07	0,83	-0,04	-0,23	0,07
		Ner	0,19	-0,07	0,46	-0,01	-0,12	0,02
		Som	0,25*	0,05	0,44	-0,03	-0,14	0,04
		ON	0,24*	0,06	0,43	0,00	-0,06	0,01
		ES	0,02	-0,28	0,32	0,01	-0,02	0,09
Darna	RMET ^b	AfS	0,32	-0,15	0,78	0,02	-0,04	0,14
		Ner	0,14	-0,13	0,42	0,01	-0,02	0,11
		Som	0,25*	0,04	0,47	-0,02	-0,09	0,01
		ON	0,20	0,00	0,40	-0,03	-0,14	0,01
		ES	0,14	-0,13	0,42	0,01	-0,02	0,11
Darna	SI Kognityv ^a	AfS	0,41	-0,04	0,85	0,00	-0,05	0,11
		Ner	0,12	-0,15	0,39	0,02	-0,03	0,14
		Som	0,21	-0,01	0,43	0,00	-0,05	0,03
		ON	0,27**	0,07	0,47	-0,01	-0,09	0,01
		ES	0,04	-0,30	0,38	-0,01	-0,10	0,02

3.17 lentelė. (tęsinys)

Nepriklausomas kintamasis	Mediatorius	Priklausomas kintamasis	Tiesioginis efektas			Netiesioginis efektas		
			b	95 % PI		b	95 % PI po sav.	
				Min.	Maks.		Min.	Maks.
Darna	SI Emocinė ^a	AfS	0,34	-0,10	0,79	0,06	-0,01	0,21
		Ner	0,08	-0,19	0,35	0,06	0,00	0,16
		Som	0,21	-0,01	0,43	0,00	-0,06	0,04
		ON	0,26*	0,06	0,46	0,00	-0,05	0,05
		ES	0,04	-0,31	0,39	-0,01	-0,10	0,03
Darna	LEAS-C Savo ^c	AfS	0,34	-0,09	0,77	0,03	-0,06	0,18
		Ner	0,08	-0,19	0,34	0,05	0,00	0,16
		Som	0,18	-0,04	0,39	0,00	-0,05	0,05
		ON	0,26*	0,06	0,46	-0,02	-0,09	0,02
		ES	0,02	-0,29	0,33	-0,03	-0,15	0,04
Darna	LEAS-C Kito ^c	AfS	0,38	-0,05	0,82	-0,01	-0,14	0,08
		Ner	0,10	-0,17	0,37	0,03	-0,02	0,14
		Som	0,19	-0,02	0,40	-0,01	-0,08	0,03
		ON	0,24*	0,04	0,44	0,00	-0,06	0,05
		ES	0,03	-0,28	0,34	-0,04	-0,15	0,02

Pastaba. RFQY = Reflektyviosios funkcijos klausimynas jaunuoliams, RMET = Vidinių būsenų atpažinimo iš akių testas, SI = Situacinės istorijos, LEAS-C = Emocijų įsisąmoninimo lygių skalė vaikams, AfS = afektiniai sunkumai, Ner = nerimastingumas, Som = somatiniai sunkumai, ON = opozicinis neklusnumas, ES = elgesio sunkumai; tiesioginio ir netiesioginio efekto b koeficientai nestandartizuoti; imties dydis a = 74, b = 69, c = 77; * $p < 0,05$, ** $p < 0,01$, PI = pasikliautiniai intervalai, PI po sav. = pasikliautiniai intervalai pritaikius savirankos metodą

3.5. Mentalizacija, smurto patyrimas ir emociniai bei elgesio sunkumai: mediacijos modelių analizė

Siekiant įvertinti nurodomo smurto patyrimo ir mentalizacijos sąsajas apskaičiuotos Pearson koreliacijos. Iš 3.18 lentelės matome, kad didesnis smurto patyrimas susijęs su prastesne reflektvyviaja funkcija ($r = -0,19, p < 0,001$) ir vidinių būsenų atpažinimo iš akių prastesniu tikslumu ($r = -0,10, p = 0,012$).

3.18 lentelė. *Smurto patyrimo ir mentalizacijos sąsajos*

	RFQY	RMET	SI. Kognityvinė	SI. Emocinė	SI. Bendras	LEAS-C Savo	LEAS-C Kito	LEAS-C Bendras
Suvoktas smurto patyrimas	-0,19***	-0,10*	-0,05	-0,03	-0,05	-0,05	-0,06	-0,02

Pastaba. RFQY = Reflektvyviosios funkcijos klausimynas jaunuoliams, RMET = Vidinių būsenų atpažinimo iš akių testas, SI = Situacinės istorijos, LEAS-C = Emocijų išsąmoninimo lygių skalė vaikams, * $p < 0,05$, *** $p < 0,001$.

Įvertinus smurto patyrimo ir sunkumų sąsajas Pearson koreliacijomis (3.19 lentelė) matome, kad didesnis nurodomo smurto patyrimas yra reikšmingai susijęs su visais didesniais sunkumais. Smurto patyrimo ir sunkumų koreliacijos svyruoja nuo nestiprių (su opoziciniu neklusnumu, $r = 0,17, p < 0,001$) iki vidutinio stiprumo (su afektiniais sunkumais, $r = 0,43, p < 0,001$).

3.19 lentelė. *Smurto patyrimo ir internalių bei eksternalių sunkumų sąsajos*

	Afektiniai sunkumai	Nerimastin-gumas	Somatiniai sunkumai	Opozicinis neklusnumas	Elgesio sunkumai
Smurto patyrimas	0,43***	0,30***	0,28***	0,17***	0,28***

Pastaba. *** $p < 0,001$.

Siekiant įvertinti, ar mentalizacija veikia kaip mediatorius smurto patyrimo ir eksternalių ir internalių sunkumų ryšyje buvo atlikta mediacinė analizė su 6 paraleliai veikiančiais mediatoriais – mentalizacijos įverčiais (RFQY, RMET, SI Kognityvinė, SI Emocinė, LEAS-C Savo ir LEAS-C Kito). Analizė atlikta SPSS programos įskiepiu PROCESS. Įvertinti 5 mediaciniai modeliai su skirtingų sunkumų įverčiais kaip priklausomais kintamaisiais. Visuose modeliuose buvo kontroliuojama lyties įtaka.

Kaip matyti iš 3.20 lentelės, reflektvyioji funkcija veikia kaip dalinis mediatorius tarp smurto patyrimo ir (1) afektinių sunkumų, (2) nerimastingumo, (3) opozicinio neklusnumo ir (4) elgesio sunkumų. Didesnis smurto patyrimas prognozuoja prastesnę mentalizaciją, o prastesnė mentalizacija prognozuoja didesnius sunkumus.

Šiuose modeliuose reikšmingas ir tiesioginis efektas, daugiau nurodomo patirto smurto prognozuoja didesnius sunkumus. Kadangi yra reikšmingas tiesioginis efektas, darome išvadą, kad reflektvyioji funkcija ne visiškai, tačiau dalinai medijuoja ryšį tarp smurto ir minėtų keturių sunkumų rūšių. Nei viename modelyje kiti mentalizacijos dėmenys nėra mediatoriai.

3.20 lentelė. Tiesioginiai ir netiesioginiai efektai mediaciniuose modeliuose, kur mentalizacijos komponentai vertinami kaip paraleliniai mediatoriai tarp smurto patyrimo ir emocijų bei elgesio sunkumų

Nepriklausomas kintamasis	Mediatorius	Priklausomas kintamasis	Tiesioginis efektas			Specifinis netiesioginis efektas		
			b	95 % PI		b	95 % PI po sav.	
				Min.	Maks.		Min.	Min.
Smurto patyrimas	RFQY					0,15	0,06	0,29
	RMET					-0,02	-0,08	0,01
	SI Kognityvinė	AfS	1,46	1,19	1,74	0,00	-0,04	0,01
	SI Emocinė					0,00	-0,04	0,03
	LEAS-C Savo					0,00	-0,03	0,01
	LEAS-C Kito					0,00	-0,04	0,01
	RFQY					0,05	0,01	0,11
	RMET					-0,01	-0,05	0,00
	SI Kognityvinė	Ner	0,53	0,36	0,69	0,00	-0,02	0,01
	SI Emocinė					0,00	-0,02	0,01
	LEAS-C Savo					0,00	-0,02	0,01
	LEAS-C Kito					-0,01	-0,04	0,01
RFQY					0,03	-0,01	0,09	
RMET					0,00	-0,02	0,03	
SI Kognityvinė	Som	0,44	0,28	0,59	0,00	-0,01	0,02	
SI Emocinė					0,00	-0,02	0,01	
LEAS-C Savo					0,00	-0,01	0,01	
LEAS-C Kito					0,00	-0,03	0,01	

3.20 lentelė. (tęsinys)

Nepriklausomas kintamasis	Mediatorius	Priklausomas kintamasis	Tiesioginis efektas			Specifinis netiesioginis efektas		
			<i>b</i>	95 % <i>PI</i>		<i>b</i>	95 % <i>PI po sav.</i>	
				<i>Min.</i>	<i>Maks.</i>		<i>Min.</i>	<i>Min.</i>
Smurto patyrimas	RFQY					0,05	0,01	0,12
	RMET					-0,01	-0,05	0,00
	SI Kognityvinė	ON	0,35	0,20	0,51	0,00	-0,02	0,01
	SI Emocinė					0,00	-0,03	0,03
	LEAS-C Savo					0,00	-0,01	0,03
	LEAS-C Kito					-0,01	-0,04	0,00
	RFQY					0,08	0,02	0,19
	RMET					0,01	-0,02	0,05
	SI Kognityvinė	ES	0,77	0,52	1,02	0,00	-0,01	0,02
	SI Emocinė					0,00	-0,02	0,04
	LEAS-C Savo					0,00	-0,01	0,03
	LEAS-C Kito					0,00	-0,01	0,05

Pastaba. N = 464, kontrolinis kintamasis – lytis, RFQY = Reflektyviosios funkcijos klausimynas jaunuoliams, RMET = Vidinių būsenų atpažinimo iš akių testas, SI = Situacinės istorijos, LEAS-C = Emocijų įsisąmoninimo lygių skalė vaikams, AfS = afektiniai sunkumai, Ner = nerimastingumas, Som = somatiniai sunkumai, ON = opozicinis neklusnumas, ES = elgesio sunkumai; tiesioginio ir netiesioginio efekto *b* koeficientai nestandartizuoti; *PI* = pasikliautiniai intervalai, *PI po sav.* = pasikliautiniai intervalai pritaikius savirankos metodą, statistiškai reikšmingi rezultatai pažymėti paryškintu šriftu.

4. REZULTATŲ APTARIMAS

Šiuo tyrimu siekta analizuoti mentalizacijos raišką ankstyvoje paauglystėje, atskleisti kaip prierašumo saugumas vidurinėje vaikystėje siejasi su mentalizacija ankstyvoje paauglystėje, o taip pat kaip ji susijusi su paauglių nurodomu smurto patyrimu. Tyrimu siekėme analizuoti mentalizacijos sąsajas su jaunesniųjų paauglių emociniais ir elgesio sunkumais, įvertinti galimą mentalizacijos kaip mediatoriaus vaidmenį prierašumo ir sunkumų bei smurto patyrimo ir sunkumų ryšyje. Siekiant atsakyti į tyrimo klausimus, tyrimas buvo vykdytas dviem etapais: tęstinio tyrimo grupės prierašumo saugumas įvertintas vidurinėje vaikystėje, o po ketverių metų, ankstyvoje paauglystėje, ženkliai praplėtus tyrimo dalyvių grupę vertinta paauglių mentalizacija, smurto patyrimas ir emociniai bei elgesio sunkumai. Prierašumo vidurinėje vaikystėje ir mentalizacijos paauglystėje sąsajos yra ne tik itin menkai empiriškai tyrinėtos, bet ir mažai aprašytos teoriškai. Todėl mūsų tyrimo rezultatai reikšmingai prisideda prie šios žinių spragos užpildymo. Be to, ilgą laiką pati mentalizacija paauglystėje sulaukė itin mažai dėmesio mokslinių tyrimų lauke ir tai dar viena žinių kryptis, kurią papildė atliktas tyrimas. Siekiant atskleisti mentalizacijos profilį, tyrime mentalizacija vertinta pasitelkiant keletą metodų, ir tai leido įvertinti įvairiapusių mentalizacijos komponentų ir emocinių bei elgesio sunkumų ryšius. Tyrimo rezultatai taip pat pateikia žinių apie mentalizaciją kaip vieną iš galimų ryšio tarp smurto patyrimo ir neadaptivaus funkcionavimo mediatorių. Šiame skyriuje detaliau aptarsime minimus rezultatus.

4.1. Mentalizacijos raiška ankstyvoje paauglystėje

Kadangi mentalizacija ankstyvoje paauglystėje yra mažai pažinta, siekėme analizuoti jos raišką keletu aspektu: įvertindami mentalizacijos dėmenų tarpusavio ryšius, analizuoti duomenyse išryškėjančias latentines

klases, palyginti merginų ir vaikinų, skirtingą smurto patyrimą nurodančių paauglių grupes.

Tyrimė analizuoti visi mentalizacijos dėmenys yra tarpusavyje reikšmingai teigiamai susiję. Visų pirma, gavome, kad reflektvyioji funkcija su visais kitais mentalizacijos dėmenimis (vidinių būsenų atpažinimas, kognityvinė ir emocinė mentalizacija aiškinant kito žmogaus elgesį, savo ir kito emocijų įsisąmoninimas) yra nestipriai susijusi. Vadinasi, geresnė mentalizacija skirtinguose santykiuose ir kontekstuose yra silpnai susijusi su siauresnėmis mentalizacijos gebėjimo dalimis ankstyvoje paauglystėje. Ha ir kolegų tyrimė (2013), kuriame dalyvavo skirtingo amžiaus klinikinės grupės paaugliai, gauti dvejopi rezultatai. Su mūsų rezultatais dera tai, kad ir aptariamame tyrimė (Ha et al., 2013) RF buvo silpnai susijusi su į kitus žmones nukreiptos mentalizacijos tikslumu socialinėse situacijose, o kitaip nei mūsų tyrimė – visiškai nesusijusi su vidinių būsenų atpažinimo iš akių tikslumu. Viena vertus, abiejų tyrimų rezultatai patvirtina, kad apibendrintas mentalizacijos santykių kontekste įvertis (RF) yra susijęs su siauresne mentalizacijos dalimi – į kitus nukreipta mentalizacija socialiniame kontekste. Kita vertus, tai, kad tik mūsų tyrimė neverbaline informacija besiremianti mentalizacija siejasi su RF, gali būti susiję su Ha ir kolegų (2013) tyrimo imtimi, kuri susidėjo tik iš klinikinės grupės paauglių. Gali būti, kad sąsaja pradingsta ryškių psichiatrinių sunkumų turinčių paauglių grupėje, tačiau yra fiksuojama, kai analizuojame įvairių paauglių imtį, kas skatintų svarstyti apie šioje imtyje atsiskleidžiančią didesnę mentalizacijos integraciją jau ankstyvosios paauglystės laikotarpiu.

Tyrimė taip pat gautos reikšmingos sąsajos tarp atskirų siauresnės apimties mentalizacijos dėmenų. Gebėjimas atpažinti vidines būsenas iš akių, remiantis išorine informacija, yra susijęs su kognityvine ir emocine mentalizacija, su savo ir kito emocijų įsisąmoninimu. Mūsų rezultatai darniai siejasi su kitais tyrimais, kur randama, kad vyresnių paauglių vidinių būsenų atpažinimo iš akių tikslumas silpnai (Vrouva & Fonagy, 2009) ar vidutiniškai (Rutherford et al., 2012) susijęs su kitų žmonių elgesio priežasčių paaiškinimo

tikslumu (kas artima mūsų SI vertintai emocinei ir kognityvinei mentalizacijai). Mūsų tyrime gauta, kad tikslesnis kito žmogaus minčių ir emocijų supratimas aiškinant jo elgesį susijęs su geresniu savo ir kito emocijų įsisąmoninimu. Šie rezultatai dera su Vrouva ir Fonagy (2009) studijos duomenimis, kur gauta, kad vyresnių paauglių elgesio paaiškinimo tikslumas siejantį jį su psichikos būsenomis vidutiniškai stipriai susijęs emocijų įsisąmoninimu. Mūsų tyrimo duomenys praplečia minėtų studijų rezultatus, atskleidžiami kad panašias mentalizacijos gebėjimo dėmenų sąsajas galime fiksuoti jau ir ankstyvoje paauglystėje.

Analizuodami tais pačiais metodais (SI ir LEAS-C) vertinamus mentalizacijos komponentus, matome, kad savo ir kito emocijų įsisąmoninimas yra reikšmingai susijęs, tačiau kartu ir nėra tapatūs. Tą patį matome kognityvinės ir emocinės mentalizacijos atveju: tikslesnis už kito žmogaus elgesio slypinčių emocijų supratimas yra susijęs su tikslesniu jo galimų minčių supratimu, tačiau šie aspektai nėra tapatūs. Rezultatai papildo kitų tyrimų duomenis, kur randama, kad į save ir į kitą nukreipta RF yra susijusios vidurinėje vaikystėje ir ankstyvoje paauglystėje (Ensink & Mayes, 2010), o kognityvinė ir afektinė PT siejasi paauglystėje (Białocka-Pikul et al., 2017).

Derindami į kintamuosius orientuotos analizės ir į asmenį orientuotos analizės principus siekėme atskleisti, kokios latentinės mentalizacijos klasės išsiskiria tyrimo dalyvių imtyje. Latentinių klasių analizė parodė, kad tinkamiausias yra dviejų klasių sprendimas, kuriame išskiriamos prastesnės ir geresnės mentalizacijos klasės. Vadinasi, kuomet bandome suprasti mentalizacijos raišką jaunesniojoje paauglystėje jos nesiedami su kitais raiškos veiksniais, ryškiausiai matome, kad mentalizacijos profiliai ankstyvoje paauglystėje skiriasi mentalizacijos dėmenų lygiu, o ne atskirų dėmenų netolygumu (t. y. ne profilio forma). Išskiriant latentines mentalizacijos klases RF buvo mažiausiai svarbi, o kito žmogaus emocijų įsisąmoninimas buvo svarbiausias. Tai reiškia, kad būtent kito žmogaus emocijų įsisąmoninimo lygis, t. y. gebėjimas įvardinti galimą įvairiapusį kito žmogaus emocijų patyrimą, nurodyti sudėtingas, ambivalentiškas kito žmogaus emocijas,

reikšmingiausiai veikia patekiamą į prastesnės ar geresnės mentalizacijos klasę. O RF, atspindinti bendrą mentalizacijos lygį santykių kontekste, yra itin mažai reikšminga išskiriant latentines klases. Tikėtina, kad ankstyvoje paauglystėje geresnis gebėjimas įsisąmoninti, kompleksiskai apibūdinti galimą kito žmogaus emocinį patyrimą fiksuoja reikšmingiausius mentalizacijos skirtumus tarp jaunų paauglių.

Aptartos mentalizacijos dėmenų tarpusavio koreliacijos patvirtina, kad platesnė, apibendrinta RF, siauresni, skirtingu lygiu mentalizaciją atspindintys jos dėmenys yra susiję tarpusavyje, tačiau skirtingu stiprumu. Be to, tyrimo duomenų pagrindu išskirtos dvi latentinės klasės skiriasi mentalizacijos lygiu. Visa tai rodo, kad ankstyvoje paauglystėje galime svarstyti apie tam tikro lygio mentalizacijos integraciją, kas ir yra Fonagy ir kolegų (2004) postuluojuama teoriškai ir kai kuriais tyrimais iš dalies patvirtinama empiriškai (Bialecka-Pikul et al., 2017; Rutherford et al., 2012; Vrouva & Fonagy, 2009). Be to, tai, kad mentalizacijos įverčių koreliacijų stiprumas yra skirtingas ir nėra itin aukštų tarpusavio koreliacijų rodo, kad yra svarbu analizuoti mentalizacijos profilį. Galime svarstyti, kad tarp vertintų komponentų nėra itin stiprios integracijos. Nors šiame tyrime daugiau tyrinėta emocinė mentalizacijos pusė, tačiau rezultatai rodo, kad siekiant pilnavertiško mentalizacijos vaizdo jaunesniojoje paauglystėje, negalime pasikliauti tik vienu jos rodikliu net ir tada kai mentalizacijos vertinimas yra asimetriškas, t. y. didesnis dėmesys skiriamas tik vienam jos polių.

Siekdami detaliau aprašyti mentalizacijos raišką ankstyvoje paauglystėje, atlikome tarpgrupinius palyginimus. Visų pirma, palyginus merginų ir vaikinų mentalizaciją, gauti vienareikšmiški rezultatai: merginos pasižymėjo aukštesniais visų mentalizacijos dėmenų įverčiais. Tai dera su Borelli ir kolegų (2014) tyrimu, kur merginos pasižymėjo geresne RF, taip pat su Bosacki ir Astington (2001) duomenimis, rodančiais, kad jaunesniosios paauglės geriau atlieka PT užduotis nei vaikinai. Bialecka-Pikul su bendraautoriais (2017) savo tyrime rado, kad reikšmingesni mentalizacijos

(afektinės ir kognityvinės PT) skirtumai tarp lyčių išryškėja vėlesnėje paauglystėje, o mūsų tyrimas pateikia duomenų, kad šiuos skirtumus galime fiksuoti ir ankstyvoje paauglystėje.

Svarstant apie patirtą smurtą, kaip galimą mentalizacijos raiškos veiksnį, teoriškai postuluoju, kad viena vertus mentalizacijos kokybė gali būti prastesnė žmonių, patyrusių smurtą (Fonagy et al., 2012). Kita vertus svarstoma ir apie galimą kompleksiską nepalankios patirties ir mentalizacijos sąveiką, kai sėkmingai įveiktos trauminės patirtys gali gerinti mentalizaciją (Greenberg et al., cit. iš Fonagy & Bateman, 2016). Šiame tyrime atsiskleidžiantys skirtingų smurto patyrimo grupių rezultatai prisideda prie kompleksiško mentalizacijos ir smurto patyrimo sąsajų vaizdo. Kuomet buvo palyginti paaugliai, nurodantys patyrę smurtą ir nenurodantys smurto patyrimo, gauta, kad skiriasi tik jų reflektvyioji funkcija, kuri yra žemesnė smurtą patyrusių paauglių grupėje. Tai skatina svarstyti apie smurto patyrimo reikšmę mentalizacijai (RF), kaip savasties organizacijos funkcijai. Galima kelti hipotezę, kad reflektvyvi funkcija lengviau, nei kiti mentalizacijos komponentai, yra sutrikdoma smurto patyrimo. Šie rezultatai praplečia Ensink ir kolegų (2016) tyrimo duomenis, patvirtindami, kad RF yra prastesnė paauglių, kurie yra patyrę ir kitoki, nei seksualinį smurtą. Mūsų duomenys iš dalies skirtingi nuo Luke ir Banerjee (2013) atliktos meta-analizės rezultatų, rodančių, kad smurto patyrimas yra susijęs su prastesniais įvairiais emocijų supratimo gebėjimais. Gali būti, kad skirtumų nerandame dėl skirtingų smurto vertinimo metodikų, taip pat mūsų pasirinktos žemos slenkstinės reikšmės (1 teigiamo atsakymo) priskyrimui į smurtą patyrusių grupę.

Atlikus detalesnius palyginimus skirtingo smurto patyrimo grupėse rasti ir tikėtini, o kartu šiek tiek stebinantys rezultatai. Matyti, kad paaugliams, kurie nurodo patyrę tik emocinį smurtą, būdinga tikslesnė kognityvinė mentalizacija aiškinant kito žmogaus elgesį, geresnis savo ir bendras emocijų įsisąmoninimas lyginant su tais, kurie nenurodė patyrę smurto ir su tais, kurie patyrė skirtingų rūšių smurtą. Tie paaugliai, kurie nurodė patyrę skirtingų rūšių smurtą, pasižymėjo prastesne reflektvyvia funkcija, lyginant su smurto patyrimo

nenurodančiais paaugliais. Šie rezultatai prisideda prie duomenų, gaunamų suaugusių imtyse, kurie nurodo, kad mentalizacija yra stipriau paveikiama patyrus skirtingo pobūdžio smurtą (Brüne et al., 2016; Chiesa & Fonagy, 2014). Emocijų supratimo tikslumas aiškinant kito žmogaus elgesį ir kito žmogaus emocijų įsisąmoninimo lygis tarp skirtingą smurto patyrimą nurodančių grupių nesiskyrė. Taigi, atrodo, kad tie paaugliai, kurie nurodo patyrę emocinį smurtą, tiek iš nepatyrusių smurto, tiek iš patyrusių įvairų smurtą, išsiskiria aukštesne kognityvine mentalizacija, geresniu savo ir bendru emocijų įsisąmoninimu. Šiuos rezultatus galima interpretuoti dviem kryptimis. Pirma, emocinis smurtas gali paskatinti svarstyti apie už kito žmogaus elgesio slypinčius motyvus ir mintis, tapti dėmesingesniam savo emociniam patyrimui, siekiant įveikti emocinio smurto patyrimo sukeliamas skausmingas emocijas ar siekiant išvengti paties emocinio smurto. Kita vertus, gali būti, kad geresnį kitų žmonių ketinimų ir minčių supratimą bei kompleksiškesnį savo emocijų įsisąmoninimą turintys paaugliai gali greičiau fiksuoti ir įvardinti emocinio smurto patyrimą. Šiuos rezultatus galime laikyti nuoroda, tendencija, kurios patvirtinimui būtų reikalingas longitudinalinis tyrimas. Suaugusių tyrimai taip pat atskleidžia įvairiapuses skirtingo smurto patyrimo ir mentalizacijos sąsajas (Chiesa & Fonagy, 2014; Weinstein et al., 2016) ir nors jos nėra tapačios išryškėjančioms mūsų tyrime, kartu tai rodo nevienareikšmį skirtingų smurto rūšių patyrimo ryšį su mentalizacijos raiška.

4.2. Prieraišumo vidurinėje vaikystėje ir mentalizacijos ankstyvoje paauglystėje sąsajos

Siekiant atskleisti iki šiol itin mažai aprašytas ir tyrinėtas prierašumo vidurinėje vaikystėje ir mentalizacijos ankstyvoje paauglystėje sąsajas, buvo lygintos saugaus – nesaugaus prierašumo grupės ir atliktos koreliacinės analizės naudojant Vaiko prierašumo interviu Darnos skalę kaip dimensinį prierašumo saugumo rodiklį. Gauta, kad tie jaunesnieji paaugliai, kurie vidurinėje vaikystėje turėjo saugų prierašumą su mama ir tie, kurie turėjo

saugų prierašumą su tėčiu, pasižymėjo aukštesniu kito žmogaus emocijų įsisąmoninimo lygmeniu ir bendru emocijų įsisąmoninimo lygmeniu lyginant su tais, kurie turėjo nesaugų prierašumą. Koreliacinė analizė patvirtino minimus rezultatus ir papildomai atskleidė teigiamą geresnio savo emocijų įsisąmoninimo ryšį su prierašumo saugumu. Kitų mentalizacijos dėmenų lygis nebuvo susijęs su prierašumo saugumu. Vadinasi, ankstesniame raidos etape saugų prierašumą su tėvais turintys vaikai, ankstyvoje paauglystėje yra sąmoningesni emocinio patyrimo atžvilgiu, geba įvardinti sudėtingesnes, skirtingas emocijas įsivaizduodami kito žmogaus ir savo emocinį patyrimą. Svarstant, kodėl nėra reikšmingų sąsajų su kognityvine ir emocine mentalizacija, vidinių būsenų atpažinimu, galima atkreipti dėmesį į tai, kad pastarieji metodai reikalauja teisingo atsakymo, o LEAS-C, vertinančiame emocijų įsisąmoninimą, emocijų atitikimas situacijai nėra vertinamas. Galima galvoti, kad prierašumo saugumas veikia emocijų įsisąmoninimo plotį, tačiau nebūtinai tikslumą.

Šie rezultatai iš dalies dera su skerspjūvio tyrimų duomenis, kur randami ryšiai tarp prierašumo saugumo ir geresnės mentalizacijos vaikystėje ir ankstyvoje paauglystėje (Brumariu et al., 2012; Humfress et al., 2002). Kartu iš dalies patvirtina teorines prielaidas apie skirtingais raidos etapais išliekančią prierašumo saugumo reikšmę mentalizacijai (Dykas & Cassidy, 2011; Luyten & Fonagy, 2015), atskleisdami, kad saugus prierašumas vidurinėje vaikystėje susijęs su geresniu emocijų (ypač kito žmogaus) įsisąmoninimu ankstyvoje paauglystėje.

Svarstant apie tai, kodėl negauta daugiau reikšmingų mentalizacijos skirtumų tarp saugaus ir nesaugaus prierašumo grupių, verta atkreipti dėmesį į tai, kad šiame tyrime dėl mažų skirtingo nesaugaus prierašumo grupių dydžio negalėjome jų palyginti tarpusavyje. Esami skerspjūvio tyrimai atskleidžia dezorganizuoto (Colle & Del Giudice, 2011; Venta & Sharp, 2015) arba nerimastingo (Hüenefeldt et al., 2013) prierašumo ryšį su ryškesniais mentalizacijos sutrikdymais ir gali būti, kad apjungus skirtingas nesaugaus prierašumo klasifikacijas į vieną grupę skirtumų nebegalime fiksuoti. Be to,

gali būti, kad ankstyvoje paauglystėje jau nebe santykių su tėvais reprezentacijos, o santykiai su bendraamžiais yra reikšmingiau susiję su individualiais mentalizacijos skirtumais (Hummfress et al., 2002) ir vien tik prieraišumo su tėvais vidurinėje vaikystėje saugumas nėra pakankamas paaiškinti mentalizacijos skirtumus.

Dėmesį ypatingai atkreipia tai, kad teoriškai glaudžiai siejami prieraišumo saugumas ir reflektvyioji funkcija nėra susijusi. Vienas iš svarbių paaiškinimų, kodėl ši sąsaja neatsiskleidžia mūsų tyrime, galėtų būti prieraišumo saugumo ir reflektvyios funkcijos vertinimo ypatumai. Prieraišumo saugumas vertintas eksperto, interviu situacijoje, kur prieraišumo sistema jau yra vienu ar kitu lygiu aktyvuojama ir prieraišumo klasifikacija vertinama remiantis ne tik vaiko sąmoningai pateikiama informacija, bet ir jo elgesiu, neverbaline kalba, naratyvo analize, kas leidžia daryti prielaidas ir apie implicitinius prieraišumo reprezentacijų aspektus. O reflektvyios funkcijos vertinimas mūsų tyrime rėmėsi jaunesniojo paauglio sąmoningai pateikta informacija, nedarant tikslingo poveikio prieraišumo sistemai. Galime svarstyti, kad stipresnės sąsajos atsiskleistų sužadinus prieraišumo sistemą, kuomet išryškėtų teoriškai postuluojamas prieraišumo nesaugumo poveikis (Luyten & Fonagy, 2015) paauglio mentalizacijos raiškai ir galėtume fiksuoti prastesnę nesaugų prieraišumą turinčių paauglių gebėjimą suprasti savo kito psichikos būsenas.

Tyrimo rezultatai taip pat rodo, kad prieraišumo saugumas nėra susijęs su kognityvinės ir emocinės į kitą nukreiptos mentalizacijos tikslumu, vidinių būsenų atpažinimo tikslumu. Gauti rezultatai skatina kelti tolesnes hipotezes apie kitus veiksnius, pvz. galimą kognityvinių, emocinių, neuro-raidos pokyčių reikšmę (Choudhury et al., 2006; Crone & Dahl, 2012; Dahl & Gunnar, 2009), kurie galbūt ir atskirai ar šalia prieraišumo saugumo veikia mentalizacijos raidą. O kartu rezultatai rodo, kad vidurinės vaikystės prieraišumas išlieka tam tikru lygiu reikšmingas mentalizacijos kokybei ankstyvoje paauglystėje.

4.3. Mentalizacijos ir elgesio bei emocinių sunkumų sąsajos ankstyvoje paauglystėje

Teoriškai postuluojuama, kad laikini ar ilgalaikiai mentalizacijos sutrikdymai (Luyten & Fonagy, 2015), netikslumai ar iškraipos yra būdingi beveik visoms psichopatologijos formoms (Fonagy et al., 2011). Šiame tyrime buvo analizuojamos sąsajos tarp mentalizacijos ir dviejų plačių sunkumų dimensijų – internalių ir eksternalių.

Analizuojant tyrimo duomenis buvo atliktos koreliacinės atskirų mentalizacijos komponentų ir atskirų sunkumų analizės, taip pat atliktas tarpgrupinis palyginimas paauglių, kurių sunkumai patenka į rizikos zoną ir tų, kurių sunkumai vertinami kaip patenkantys į normos grupes (neturintys sunkumų). Apibendrinant šias analizes matyti, kad išryškėjo kelios iš dalies persidengiančios rezultatų grupės.

Prastesnė reflektvyioji funkcija yra nuosekliai dimensiškai susijusi su skirtingais didesniais sunkumais: afektiniais, somatiniais, opozicinio neklusnumo ir elgesio sunkumais. Jos skirtumai taip pat atsiskleidžia, kai lyginame sunkumų riziką turinčių ir neturinčių jaunesnių paauglių grupes, matome, kad afektnių, nerimo, somatinių ir elgesio sunkumų riziką turintys pasižymi prastesne reflektvyvia funkcija.

Pirmiausia sustojant prie afektnių sunkumų sąsajų su mentalizacija, svarbu paminėti, kad šie sunkumai susiję tik su prastesne RF, o su kitais mentalizacijos dėmenimis susiję nebuvo. Dalis šių rezultatų dera su tyrimų duomenimis, kur patvirtinamas prastesnės RF (Ensink et al., 2016) ir savistaba vertintos bendros mentalizacijos (Murri et al., 2016) ryšys su depresijos simptomais. Tai, kad tyrime neradome afektnių sunkumų ir emocijų įsisąmoninimo, emocijų supratimo aiškinant kito žmogaus elgesį sąsajų, prieštarauja pakankamai nuosekliems kitų tyrimų rezultatams, kur patvirtinami emocinės mentalizacijos komponentų ir depresijos simptomų ryšiai (Eastabrook et al., 2014; Flynn & Rudolph, 2014; Kranzler et al., 2016; Rubenstein et al., 2015; Siener & Kerns, 2012). Minimi tyrimai emocinės

mentalizacijos komponentus vertino savistaba parentais metodais. Lyginant gautus rezultatus, galima svarstyti, kad paaugliai, kuriems būdingi stipriau išreikšti depresijos simptomai savo emocinę mentalizaciją vertina prasčiau, tačiau vertinant ją atlikties testų pagalba, kaip tai buvo daroma mūsų tyrime, atsiskleidžia, kad emocinė mentalizacija nėra susijusi su afektyvių sunkumų lygiu. Tą galima interpretuoti ir kaip depresijos simptomų raišką, t. y. nepagrįstai prastą savęs vertinimą. Mūsų tyrimo rezultatai taip pat rodo, kad vidinių būsenų atpažinimas iš akių nėra susijęs su depresijos simptomais. Tai nedera su vaikystėje atliktais tyrimais (Mellick & Sharp, 2016; Schenkel et al., 2014) ir su dalimi suaugusių tyrimų (Lee et al., 2005), kur randamos nors prieštaringos, tačiau reikšmingos sąsajos. Ir kartu mūsų rezultatai siejasi su vienu iš suaugusių tyrimų, kur nerasta skirtumų tarp sergančių ir nesergančių depresija vidinių būsenų atpažinimo (Wolkenstein et al., 2011). Taigi, ir ankstyvoje paauglystėje gebėjimas suprasti kito žmogaus psichiką remiantis neverbaline informacija nėra nei geresnis, nei blogesnis afektyvių sunkumų turinčių paauglių lyginant juos su jų neturinčiais.

Antra, tyrime gauta, kad somatinių sunkumų riziką turintys paaugliai pasižymėjo prastesne RF ir kito žmogaus emocijų įsisąmoninimu nei somatinių sunkumų neturintys, o vertinant somatinius sunkumus dimensiškai, rasta sąsaja tik su prastesne RF. Kituose tyrimuose randamas ryšys tarp somatinių sunkumų ir prastesnės emocinės mentalizacijos aspektų (Eastabrook et al., 2014; Kranzler et al., 2016; Lahaye et al., 2010; Rieffe et al., 2008) mūsų rezultatais yra patvirtinamas iš dalies. Įdomu tai, kad somatiniai sunkumai dažnai siejami su prastesniu savo emocijų supratimu, įsisąmoninimu, tačiau mūsų duomenys rodo, kad jie susiję ne su savo, o su prastesniu gebėjimu aprašyti galimą kito žmogaus emocinį patyrimą. Galima tai atsargiai interpretuoti svarstant, kad somatinės problemos atitraukia dėmesį nuo pastangų suprasti kito žmogaus, esančio situacijoje kartu su paaugliu, emocinį patyrimą, tačiau nepaveikia savo emocijų įsisąmoninimo.

Trečia, analizuojant nerimastingumo ryšį su mentalizacija, rezultatai atskleidė, kad žymių nerimo sunkumų turintys paaugliai pasižymi prastesne

RF, o dimensiškai šios sąsajos nėra fiksuojamos. Vertinant kitų mentalizacijos dėmenų ryšius su nerimastingumu gaunamos teigiamos sąsajos: didesnis nerimastingumas susijęs su didesniu emocijų įsisąmoninimu ir tikslesniu emocijų supratimu aiškinant kito žmogaus elgesį. Nors šie rezultatai iš dalies prieštarauja daliai tyrimų, nurodančių žemo emocinio sąmoningumo ir nerimo ryšius (Eastabrook et al., 2014; Kranzler et al., 2016; Rieffe et al., 2008; Sendzik et al., 2017), tačiau juos galima sugretinti su Novick-Kline ir kolegų (2005) suaugusių imtyje atliktu tyrimu, kuriame emocijų įsisąmoninimas vertintas tuo pačiu metodu kaip mūsų tyrime. Rezultatai taip pat dera ir su kito tyrimo duomenimis, kur randamos teigiamos bendro emocijų supratimo sąsajos su didesniais nerimastingumo/depresiškumo vidurinėje vaikystėje (Göbel et al., 2016). Gali būti, kad didesnis nerimas paauglių dėmesį nukreipia emocinio patyrimo tyrinėjimą, o taip pat galima ir atvirkštinė sąsaja, kur geresnis gebėjimas įsisąmoninti ir suprasti emocijas skatina stipriau išreikštą nerimą. Apie tai galima svarstyti ir atsižvelgiant Fonagy ir kolegų (2004) pasiūlytą prielaidą, kad dėl stiprėjančio kitų žmonių ir savo psichikos supratimo, pasaulis paaugliui tampa vis sudėtingesnis ir tai gali didinti streso patyrimą. Gali būti, kad ši sąsaja specifika ankstyvai paauglystei, kai daug naujų patirčių dar randasi chaotiškai, intensyviai, daug jų yra naujos vaikui pereinančiam į paauglystę. Taigi, nors stipriai išreikšto nerimo sunkumai yra susiję su prastesne bendra mentalizacija santykių kontekste, tačiau dimensiškai stiprėjant nerimo išreikštumui matome ir emocinės mentalizacijos stiprėjimą. Tai kelia klausimų, kiek nerimo ir emocinės mentalizacijos ryšys yra tiesinis, taip pat lieka neaišku, ar ši teigiama sąsaja vis dar nurodo normos ribose esantį svyravimą, o kiek pateikia nuorodą apie neadaptyvų, per stiprų įsitraukimą į mentalizavimą.

Ketvirta, nedaug tyrimų atskirai analizuoja opozicinio neklusnumo sunkumų sąsajas su mentalizacija ar mentalizacijai giminiais reiškiniais atskirdami juos nuo bendros eksternalių sunkumų dimensijos. Dėl to mūsų tyrime rastos nestiprios opozicinio neklusnumo sąsajos su prastesne RF ir kartu su geresniu emocijų supratimu aiškinant kito žmogaus elgesį praplečia turimas

tyrimų žinias. Opozicinio neklusnumo požymiai esantys normos ribose gali atspindėti normos ribose esantį nepaklusnumą, pasipriešinimą autoritetams, užsispyrimą, galimai susijusį su savęs įtvirtinimu paauglystėje (Gaivenytė, 2016), o tai savo ruožtu gali nuosekliai sietis su geresniu kito žmogaus emocijų supratimu. Geriau numatant ką kitas gali jausti, gali būti lengviau save įtvirtinti. Žinoma, galima ir kita interpretacija – kito žmogaus emocijų supratimas gali skatinti vertinti savo elgesį kaip labiau nepaklusnų, opozicišką žvelgiant kito akimis.

Kaip dar viena svarbi rezultatų grupė išskirtini tyrime gauti duomenys, nurodantys elgesio sunkumų ir mentalizacijos ryšį. Tiek dimensiškai analizuotos sąsajos, tiek tarpgrupiniai palyginimai atskleidė, kad elgesio sunkumai susiję su visais prastesniais mentalizacijos įverčiais. Daugiau elgesio sunkumų turintys jaunesnieji paaugliai pasižymėjo jau aptarta prastesne RF, taip pat mažesniu išorine informacija paremtos mentalizacijos tikslumu, prastesniu kito žmogaus elgesio aiškinimu remiantis jo psichikos būsenomis ir prastesniu emocijų įsisąmoninimu. Šie rezultatai dera su daugeliu kitų autorių tyrimų, kur randamos elgesio problemų sąsajos su mentalizacijos tendencingumu vaikystėje (Ha et al., 2011; Sharp et al., 2007), prastesne išorine informacija besiremiančia mentalizacija (Gervinskaitė-Paulaitienė ir Barkauskienė, 2014; Sharp, 2008), prastesne emocine mentalizacija (Bohnert et al., 2003; McLaughlin et al., 2011; Nader-Grosbois et al., 2013). Mūsų tyrimas praplečia reflektyvios funkcijos tyrimus dviem aspektais. Visų pirma – raidos požiūriu, nes patvirtina, kad vaikystėje (Ensink et al., 2016) ir vėlesnėje paauglystėje Taubner ir kolegų (2013, 2010, 2016) randamas ryšis tarp prastesnės RF ir elgesio sunkumų yra ir ankstyvoje paauglystėje. Antra, tyrimo duomenys taip pat rodo, kad ne tik interviu (Ensink et al., 2016; Taubner et al., 2013, 2016), bet ir savistaba vertinama RF siejasi su elgesio sunkumais.

Emocinių ir elgesio sunkumų grupės, išskirtos latentine klasių analize, ir jų mentalizacija. Kadangi tie patys jaunesnieji paaugliai gali turėti skirtingo pobūdžio sunkumus, remdamiesi į asmenį orientuota analize siekėme išskirti grupes paauglių, besiskiriančių ne tik sunkumų lygiu, bet ir sunkumų

konsteliacija. Šiam tikslui pasiekti buvo atlikta latentinė sunkumų klasių analizė, kurioje išsiskyrė 5 klasės: neturintys sunkumų, turintys nedidelių eksternalių sunkumų, turintys nedidelių internalių sunkumų, turintys didelių internalių sunkumų ir turintys mišrius sunkumus su ryškiai išreikštais elgesio sunkumais. Palyginus šias klases tarpusavyje išryškėjo, kad neturintys sunkumų paaugliai pasižymi geresne RF lyginant su turinčiais nedidelius eksternalius sunkumus, turinčiais didelius internalius ir turinčiais mišrius sunkumus. Tai dar kartą patvirtina reflektyviosios funkcijos ryšį su skirtingos psichopatologijos simptomais. Daug reikšmingų skirtumų tarp grupių atsiskleidė lyginant bendrą emocijų įsisąmoninimą. Kaip ir tikėtina, paaugliai neturintys sunkumų, geriau nei turintys mišrių sunkumų geba įsisąmoninti emocijas. Nedidelių internalių sunkumų grupė išsiskyrė geresniu bendru emocijų įsisąmoninimu lyginant su neturinčiais sunkumų, su turinčiais nedidelius eksternalius ir mišrius sunkumus. O didelius internalius sunkumus turintys pasižymėjo geresniu emocijų įsisąmoninimu nei turintys mišrius sunkumus. Reikšmingų vidinių būsenų atpažinimo, atskirai kognityvinės ir emocinės mentalizacijos skirtumų tarp grupių neišryškėjo.

Vidutiniai grupių mentalizacijos komponentų įverčiai leidžia kelti preliminarias prielaidas apie mentalizacijos profilį, būdinga grupėms, pasižyminčioms skirtinga emocijų ir elgesio sunkumų konsteliacija. Svarbu pažymėti, kad statistiškai kiekvienos grupės profilio negalime palyginti su kitų grupių profiliais, todėl toliau aptariami rezultatai turėtų būti vertinami kaip preliminarūs. Analizuojant mentalizacijos profilius matyti, kad neturinčių sunkumų jaunesniųjų paauglių mentalizacijos įverčiai pakankamai tolygiai grupuojasi aplink vidutinį imties mentalizacijos lygį. Abi internalių sunkumų grupės pasižymi šiek didesniais nei vidutiniai mentalizacijos įverčiais ir ryškiausiai jas atskiria reflektyvioji funkcija, kuri didelių internalių sunkumų atveju yra ženkliau žemesnė už vidurkį. Tai duoda nuorodą, kad būtent prastesnė RF, atspindinti integruotą, su santykiais ir savastimi susijusį mentalizacijos aspektą, yra reikšminga ženkliai išreikštų internalių sunkumų atveju, o ne siauresni mentalizacijos komponentai. Eksternalių sunkumų grupės

įverčiai yra šiek tiek žemiau už vidutinį lygį, tik RF ryškiau nutolusi nuo vidurkio. Jaunesniųjų paauglių, turinčių mišrių sunkumų, mentalizacijos įverčiai yra gerokai žemesni už vidurkį. Pastaruosius rezultatus patvirtina ir tarpgrupiniai vidutinių rangų palyginimai.

Be to, rezultatus galime palyginti su M. Gambin, T. Gambin ir Sharp (2015) klinikinės grupės paauglių tyrimo rezultatais. Tyrime, kuriame taip pat derintos į kintamuosius ir į asmenį orientuotos analizės, taip pat rasta, kad grupė paauglių, kuri turi vidutinio lygio internalius sunkumus pasižymi gera mentalizacija, geru vidinių būsenų atpažinimu ir pakankamai gera RF. Aukšto lygio internalius sunkumus turintys pasižymėjo mentalizacijos iškraipomis, adekvačiu vidinių būsenų atpažinimu, tačiau RF dar buvo vidutinio lygio (čia svarbu atkreipti dėmesį, kad visa tirta grupė paauglių turi klinikinio lygio sunkumų, dėl kurių kreipėsi pagalbos ir minimas vidutinis lygis yra apskaičiuojamas remiantis būtent šios grupės duomenimis). Ženkliai išreikštus eksternalius ir internalius sunkumus turintys, panašiai kaip ir mūsų tyrime, pasižymėjo prasčiausiais mentalizacijos įverčiais: prasta RF, mentalizacijos iškraipomis ir prastu vidinių būsenų iš akių atpažinimu.

Šis sunkumų ir mentalizacijos sąsajų pjūvis atkreipia dėmesį į mentalizacijos tyrinėjimo svarbą grupėse, pasižyminčiose skirtinga sunkumų konsteliacija. Prielaidos, keliamos remiantis tokių grupių mentalizacijos profilio aprašymu gali būti lengviau perkeliamos į klinikinę praktiką, kur klinicistai fiksuoja ne tik atskirų sunkumų lygį, bet ir sunkumų komorbidiškumą. Mūsų tyrimo rezultatai, papildydami klinikinės grupės tyrimo duomenis (Gambin et al., 2015), patvirtina, kad stipriai išreikštų mišrių sunkumų turintiems paaugliams iš ties būdingas žymus mentalizacijos sutrikdymas ir šiai grupėje skirtose intervencijose dėmesys turėtų būti skiriamas visų mentalizacijos komponentų stiprinimui.

4.4. Mentalizacija kaip jaunesniųjų paauglių emocinių ir elgesio sunkumų rizikos mechanizmas

Tyrimė siekta įvertinti sutrikdytą mentalizaciją kaip galimą rizikos mechanizmą (mediatorių), paaiškinantį ryšį tarp prierašumo saugumo (darnos) vidurinėje vaikystėje ir emocinių bei elgesio sunkumų bei smurto patyrimo ir emocinių bei elgesio sunkumų.

Medijuojantis mentalizacijos vaidmuo tarp prierašumo ir psichopatologijos simptomų raidos yra postuluojamas mentalizacijos teorijoje, tačiau kol kas buvo itin menkai tyrinėtas amžiuje nuo vaikystės iki ankstyvos paauglystės. Mūsų tyrimė mediacinės analizės parodė, kad nei vienas mentalizacijos dėmuo nėra mediatorius tarp Darnos ir emocinių bei elgesio sunkumų. Šiuo longitudiniu tyrimu nepatvirtinti skerspjūvio tyrimuose randami rezultatai. Gali būti, kad mentalizacijos dėmenys esti reikšmingesni prierašumo saugumo ir nerimo (Brumariu et al., 2012) ar agresyvumo (Fossati et al., 2009) ryšyje kuomet visi reiškiniai yra vertinami vieno raidos tarpsnio metu, tačiau ne tada, kai vertinimus skiria keletas metų. Taip pat gali būti, kad sutrikdyta mentalizacija veikia kaip mediatorius tik tarp dezorganizuoto prierašumo (Venta & Sharp, 2015), ko tyrimė negalėjome įvertinti, ir neadaptivaus funkcionavimo. Dar vienas paaiškinimas, kodėl nėra patvirtinimas netiesioginis ryšys per mentalizaciją, gali būti susijęs su psichopatologijos stiprumu, kadangi kitaip nei mūsų tyrimė, ryškia psichopatologiją turinčių skirtingo amžiaus paauglių grupėse prastesnė mentalizacija veikia kaip mediatorius tarp nesaugaus prierašumo ir psichopatologijos (Sharp et al., 2016). Tai, ką aptarėme komentuodami prierašumo ir mentalizacijos ryšį 4.2 skyriuje, (pvz. neaktyvuota prierašumo sistema mentalizacijos vertinimo metu, per mažai su prierašumu su tėvais susijęs mentalizacijos vertinimo metodų turinys) taip pat gali paaiškinti mediacinio ryšio nebuvimą. Apibendrinant, mūsų tyrimė keliamos teorinės prielaidos apie mentalizacijos, kaip mediatorių tarp prierašumo saugumo ir psichopatologijos (Fonagy et al., 2004; Sharp et al., 2016) nepasitvirtino.

Siekiant įvertinti, ar mentalizacija veikia kaip mediatorius tarp smurto patyrimo ir eksternalių bei internalių sunkumų, taip pat buvo atliktos mediacinės analizės. Rezultatai parodė, kad kontroliuojant lyties įtaką ir mentalizacijos dėmenis tikrinant kaip paralelinius mediatorius, reflektvyvioji funkcija yra dalinis mediatorius tarp smurto patyrimo ir (1) afektinių sunkumų, (2) nerimastingumo, (3) opozicinio neklusnumo ir (4) elgesio sunkumų. Rasta, kad didesnis nurodomo patirto smurto lygis prognozuoja prastesnę RF, o ji prognozuoja stipriau išreikštus sunkumus. Šiuose modeliuose reikšmingas ir tiesioginis efektas, didesnis nurodomo patirto smurto lygis prognozuoja didesnius sunkumus, kas ir rodo, kad RF veikia kaip dalinis mediatorius. Nei viename modelyje kiti mentalizacijos dėmenys neveikia kaip mediatoriai.

Greitinant šio tyrimo rezultatus su kitais tyrimais visų pirma išryškėja, kad mūsų tyrimo, kaip ir kitų tyrimų duomenimis (Ensink et al., 2016; Murri et al., 2016; Taubner & Curth, 2013; Taubner et al., 2016) mentalizacija veikia kaip dalinis mediatorius, o ne kaip kintamasis visiškai paaškinantis smurto ir psichopatologijos simptomų ryšį. Mūsų tyrimo rezultatai praplečia empirinius duomenis kelias atžvilgiais. Visų pirma, patvirtinta, kad RF veikia kaip mediatorius tarp smurto patyrimo ir nerimastingumo simptomų. Kituose tyrimuose atskirai patvirtinami smurto patyrimo ir mentalizacijos dėmenų (Luke & Banerjee, 2013), mentalizacijos dėmenų ir nerimo sunkumų (Mathews et al., 2016; Ostler et al., 2010; Sendzik et al., 2017) ryšiai, tačiau RF kaip mediatoriaus vaidmuo tarp patirto smurto ir nerimo sunkumų ankstyvoje paauglystėje, mūsų žiniomis, kituose tyrimuose dar nebuvo įvertintas.

Visų antra, mūsų rezultatai atskleidžia, kad savistaba vertinta mentalizacija tarpininkauja tarp smurto ir afektinių sunkumų ne tik klinikinėje imtyje (Murri et al., 2016) ir ne tik kai smurtas vertinamas specialistų (Murri et al., 2016) ar jo forma yra seksualinė prievarta (Ensink et al., 2016), o ir kai yra vertinamas pačių jaunesniųjų paauglių. Visų trečia, tyrimai, kuriuose buvo analizuojamas medijuojantis mentalizacijos vaidmuo tarp smurto ir eksternalaus spektro problemų, rėmėsi reflektvyvios funkcijos vertinimu

remiantis Vaiko prieraišumo interviu (Ensink et al., 2016) ar Suaugusio prieraišumo interviu (Taubner et al., 2016). Šie metodai siejasi su tam tikro lygio prieraišumo sistemos sužadiniu, kas gali paveikti mentalizacijos kokybę, be to RF lygį čia vertina ekspertas, o ne nurodo pats paauglys. Dėl to mūsų tyrimo rezultatai praplečia empirinius duomenis nurodydami, kad ir pačių paauglių vertinta RF atsiskleidžia kaip reikšmingas mediacinis veiksnys eksternalių sunkumų raiškoje.

Kaip minėta, tyrimo rezultatai rodo, kad yra ir reikšmingas tiesioginis efektas tarp smurto patyrimo ir didesnių internalių ir eksternalių sunkumų. Tai glaudžiai dera su svariais empiriniais duomenimis gautais analizuojant šiuos ryšius skirtingais raidos tarpsniais, įvairiose tiriamųjų imtyse, naudojant skirtingus vertinimo metodus (Holmes et al., 2015; Kessler et al., 2010; Norman et al., 2012; Vachon et al., 2015). Smurto patyrimas išties gali vesti į elgesio ir emocinius sunkumus ir per kitus veiksnius tokius, kaip kognityvinės iškraipos (Braithwaite, O'Connor, Degli-Esposti, Luke, & Bowes, 2017), neįautrus reagavimas į apdovanojimus (angl. *low reward sensitivity*) (Jaffee, 2017) ar disociaciją (Ensink et al., 2017). Taip pat tikėtina, kad ir tiesioginis smurto poveikis, žymintis nepalankią aplinką, sudėtingesnius tėvų ir vaikų santykius, didesnę skausmingų emocijų patyrimo tikimybę, emocijų reguliacijų strategių sutrikdymą, gali veikti psichopatologijos simptomų raidą ir raišką.

Taigi, tyrimo duomenys iš dalies patvirtina prielaidą apie mentalizaciją kaip mediatorių tarp nepalankių vaikystės patirčių ir sunkumų (Macintosh, 2013), nurodydami, kad ankstyvoje paauglystėje būtent su savastimi ir santykių kontekstu susijusi mentalizacija, t. y. reflektvyioji funkcija, yra rizikos mechanizmas iš dalies paaiškinantis smurto ir emocinių bei elgesio sunkumų ryšį.

Žvelgiant į gautus tyrimo rezultatus, išryškėja vienas svarbių momentų apie nevienodą reflektvyios funkcijos reikšmę. Gauname, kad ankstyvoje paauglystėje RF yra silpniausiai susijusi su kitais mentalizacijos dėmenimis,

mažiausiai reikšminga išskiriant latentines mentalizacijos klases, tačiau būtent ji atsiskleidžia kaip reikšmingas su emociniais ir elgesio sunkumais susijęs veiksnys ir kaip veiksnys galintis dalinai paaiškinti smurto patyrimo ir internalių bei eksternalių sunkumų ryšį. Vadinasi, nors RF lygis nėra itin svarbus atskiriant geresnę ir prastesnę mentalizaciją turinčius jaunesnius paauglius, RF būdama silpnai susijusi su kitais, siauresniais mentalizacijos komponentais, yra reikšmingai susijusi su psichikos sveikata ankstyvoje paauglystėje. Taip pagrindžiama būtinybė įvertinti bendrą mentalizacijos lygį skirtinguose santykiuose ir kontekstuose, nes kai psichopatologijos požymiai yra mažiau išreikšti, specifiskesni mentalizacijos gebėjimo dėmenys gali būti nesutrikdyti, o RF prastesnis lygis jau gali būti fiksuojamas. Apibendrinto mentalizacijos vertinimo, kuriame atsiskleistų ne tik siaura, specifiška jos dalis, svarbą grindžia ir bendro emocijų įsisąmoninimo lygio skirtumai tarp latentine klasių analize išskirtų sunkumų grupių. Bendras emocijų įsisąmoninimo įvertis apima ne tik atskirai savo ir kito emocijų patyrimo kompleksiskumą, bet ir supratimą, kad pats ir kitas žmogus toje pačioje situacijoje gali patirti visiškai skirtingas emocijas, ir tai atspindi platesnę mentalizacijos dalį. Kartu matome, kad elgesio arba žymių mišrių sunkumų turintiems jaunesniesiems paaugliams būdingas žemesnis emocijų įsisąmoninimas, mažesnis tikslumas atpažįstant vidines būsenas ir aiškinant kito elgesį, ir tai rodo, kad šiais atvejais mentalizacijos sutrikdymas yra platesnis, žymesnis, apimantis ir specifiskesnius mentalizacijos komponentus. Tai taip pat nurodo, kad negalima nuvertinti ir siauresnių mentalizacijos gebėjimų įvertinimo reikšmės eksternalių problemų atveju, kadangi jų atveju vien tik apibendrinto mentalizacijos įvertinimo nepakaktų atskleisti pilnaverčiam mentalizacijos sutrikdymo vaizdai.

4.5. Tyrimo ribotumai ir tolesnių tyrimų gairės

Šiuo tyrimu įvertinta mentalizacijos raiška ankstyvoje paauglystėje, jos ryšys su prieraišumu vidurinėje vaikystėje, sąsajos su emociniais ir elgesio

sunkumais, įvertintas mentalizacijos kaip mediatoriaus vaidmuo. Vis tik, svarbu apžvelgti tyrimo ribotumus ir gaires tolesniems tyrimams.

Vienas tyrimo ribotumų yra iš esmės susijęs su pačia mentalizacijos prigimtimi. Mentalizacija yra ir gebėjimas, ir procesas, glaudžiai susijęs su situacinių veiksnių poveikiu (J. G. Allen et al., 2008). Tyrime mentalizacija buvo vertinama daugiau kaip gebėjimas, turintis stabilios savybės bruožų, nefiksuojant jo dinamiškumo ir neįtraukiant konteksto veiksnių, tokių kaip prieraišumo sistemos aktyvacija, tyrimo dalyvio savijauta vertinimo metu, kas gali daryti įtaką mentalizacijos lygiui. Tyrimo rezultatų negalime vertinti kaip tiesiogiai rodančių, kokių lygiu jaunesniųjų paauglių mentalizacija atsiskleis kasdienybėje. Vertinimo situacijose gauti duomenys apie mentalizaciją vertintini kaip indikacija mentalizacijos potencialui (Fonagy et al., 2011), kuris gali būti realizuojamas priklausomai nuo konteksto, kuriame žmogus atsiduria. Tai reiškia, jog paauglys tyrimo metu pademonstravęs pakankamai gerą mentalizaciją, nebūtinai gerai mentalizuos skirtingose realybės situacijose. Kartu galima yra tikimybė, kad realiose gyvenimo situacijose paauglys gali būti ir labiau motyvuotas mentalizuoti, ypač kai tai susiję su jam svarbiais įvykiais ar žmonėmis, nei tyrimo situacijoje.

Aptartus tyrimo ribotumus ateities tyrimuose būtų galima spręsti renkantis skirtingus tyrimo metodus. Mentalizacijos vertinimas remiantis interviu medžiaga, pavyzdžiui Reflektyviosios funkcijos skale koduojama iš Vaiko prieraišumo interviu medžiagos (Ensink et al., 2015; Shmueli-Goetz et al., 2008), galėtų suteikti duomenų apie mentalizacijos lygį pasireiškiantį jau tam tikru lygiu aktyvavus prieraišumo sistemą. Kita vertus, interviu metodai yra itin brangūs dėl laiko sąnaudų, reikalingų interviu atlikti ir koduoti, o ir vertintojų mokymai reikalauja papildomų resursų. Planuojant ateities tyrimus gali būti svarbu daugiau dėmesio skirti situacinių, santykių veiksnių analizei pvz. tyrinėjant, ar skiriasi mentalizacija kai situacijų aprašymuose nurodomi tyrimo dalyviui artimi ir nepažįstami žmonės (Humfress et al., 2002), įtraukiant skirtingų emocijų sužadavimo komponentą prieš mentalizacijos metodų atlikimą (Bohnert et al., 2003).

Šiame tyrime buvo remtasi pačių paauglių emocinių ir elgesio sunkumų vertinimu. Yra žinoma, kad skiriasi kaip paauglių sunkumus vertina patys paaugliai, jų tėvai ar mokytojai (De Los Reyes, 2013). Gali būti, kad paaugliai ne taip tiksliai įvertina savo problemišką elgesį ir nurodo mažesnius eksternalius sunkumus nei jie atsiskleidžia klasėje ar namuose. Tolesniuose tyrimuose, paauglių sunkumų vertinimas integruojant jų pačių požiūrį, o taip pat ir jų tėvų arba mokytojų vertinimą, sudarytų sąlygas fiksuoti vertinimų sutapimą ir nesutapimą (De Los Reyes, 2013) ir tai įtraukti į mentalizacijos ir sunkumų sąsajų analizes. Tai taip pat leistų sumažinti galimą paauglių prastesnės mentalizacijos poveikį netiksliam sunkumų vertinimui.

Smurto patyrimą taip pat vertino patys paaugliai. Tai vienas veiksnys, galėjęs daryti įtaką tyrimo rezultatams, kadangi taip smurto patyrimas vertintas iš subjektyvios paauglio pozicijos. Gali būti, kad dalis paauglių, kurie ir yra patyrę smurtą vaikystėje, tos patirties nenorėjo nurodyti ar jos nepriskyrė prie smurtinės. Be to, smurtą vertinome pateikdami paaugliams tik dvireikšmius atsakymų variantus, kas galėjo paveikti atsakymų tikslumą. Tolesniuose tyrimuose būtų vertinga pateikti daugiau atsakymo pasirinkimo galimybių, kur galėtų plačiau atsiskleisti detalesnis ir tikslesnis smurto patyrimo vertinimas. Žinoma, čia verta paminėti ir objektyvų, specialistų įvertintą smurto patyrimo įtraukimą, kuris galėtų eliminuoti subjektyvios interpretacijos poveikį.

Nors vienas iš kriterijų, kuriuo remiantis paaugliai buvo kviečiami į tyrimą, buvo ženklų intelekto sutrikimų neturėjimas, intelektas tyrime nebuvo vertintas. O intelekto (ypač verbalinio) lygis kai kuriuose tyrimuose yra patvirtinimas kaip susijęs su mentalizacijos lygiu (Humfress et al., 2002; Vrouva & Fonagy, 2009), psichikos teorijos tikslumu (Vellante et al., 2012). Tolesniuose tyrimuose, siekiant dar specifiškiau įvertinti mentalizacijos vaidmenį emociniams ir elgesio sunkumams būtų svarbu įtraukti ir intelekto lygio įvertinimą.

Šiame darbe ankstyvos paauglystės laikotarpį apibrėžėme remdamiesi chronologinėmis amžiaus ribomis. Neturėjome galimybės įvertinti lytinio brendimo pradžios, kuri gali būti susijusi tiek su emociniais, kognityviniais,

tiesiogiai su socialiniais pokyčiais, o šie, savo ruožtu, veikti mentalizacijos gebėjimų raidą (Badoud et al., 2016). Kituose tyimuose būtų galima įtraukti ir lytinio brendimo pradžios fiksavimą.

Dar vienas iš galimų tyrimo ribotumų, galėjusių daryti įtaką tyrimo rezultatams – tyrimo klausimynų apimtis. Nors tyrimas buvo organizuojamas dviejų susitikimų metu arba atliekamas su pertrauka poilsiui, paaugliai taip pat galėjo pailsėti bet kuriuo tyrimo atlikimo metu, vis tik tyrimo apimtis galėjo paaugliams sukelti nuovargį. O jis savo ruožtu galėjo paveikti tiek motyvaciją mentalizuoti, tiek jos tikslumą. Dėl tyrimo atlikimo dviejų susitikimų metu, pasitaikė tyrimo dalyvių, kurie galėjo sudalyvauti tik vienoje tyrimo dalyje ir dėl su tyrimu nesusijusių priežasčių nesudalyvavo antroje tyrimo dalyje. Tai svarbi organizacinė nuoroda kitų tyrimų planavimui, nurodanti, kad būtų svarbu organizuoti tyrimą vieno susitikimo metu arba numatyti daug skirtingų galimybių sudalyvauti abiejose jo dalyse.

4.6. Praktinės rekomendacijos

Tyrimo rezultatai pateikia nuorodų ir svarbių žinių praktiniam psichologiniam, socialiniam ar edukaciniam darbui su jaunesniaisiais paaugliais.

Plačiausia prasme, mūsų tyrimo duomenys nurodo, kad mentalizacija gali būti vienas iš svarbių intervencijų fokusų ankstyvoje paauglystėje. Fonagy su bendraautorais (2012) pabrėžia, kad mentalizacija grįstos terapinės intervencijos turi būti pritaikytos pagal pagalbą gaunančiojo mentalizacijos gebėjimus ir psichopatologijos pobūdį, o tyrimų detalizuojančių mentalizacijos sutrikdymus skirtingų jaunų paauglių sunkumų atvejais kol kas trūksta. Todėl mūsų tyrimo rezultatai prisideda prie tikslingų pagalbos būdų, mentalizacijos stiprinimo metodų parinkimo ankstyvoje paauglystėje, atskleidami skirtingą mentalizacijos sutrikdymo profilį skirtingų sunkumų atvejais.

Jauniems paaugliams, kurie pasižymi elgesio sunkumais arba mišriais emociniais ir elgesio sunkumais, svarbu būtų parinkti dviejų lygių pagalbos

būdus. Pirma, tuos kurie stiprintų, lavintų atskiras, siauresnes mentalizacijos gebėjimo dalis (pvz. emocijų supratimą, galimų minčių, emocijų susiejimą su kitų žmonių elgesiu, neverbalinių išraiškų interpretavimo tikslumą). Taikant šiuos būdus būtų svarbu atkreipti dėmesį į jaunų paauglių skirtingų perspektyvų supratimo, galimų skirtumų tarp žmonių emocinio patyrimo tose pačiose situacijose, lavinimą.

Antra kryptis, aktuali ir nedidelių eksternalių sunkumų atvejais, turėtų būti reflektyvios funkcijos stiprinimas. Tai apima gebėjimo pasinaudoti visais aptartais smulkesniais gebėjimais santykiuose ir skirtinguose kontekstuose stiprinimą; bendro savęs ir kitų psichologinio pasaulio ir gebėjimo diferencijuoti savo ir kito patirtį ugdymą; stiprinimą supratimo apie psichikos būsenų prigimtį ir ypatumus (pvz. kad psichikos būsenos keičiasi kasdienybėje ir gyvenimo eigoje, kad jos yra veikiamos žmogaus patirties ir konteksto, kad jos ne visad yra aiškios ir lengvai suprantamos) (plačiau galima pasiskaityti pvz. J. G. Allen, Fonagy, & Bateman, 2008; Luyten, Fonagy, Lowyck, & Vermote, 2012).

Būtent reflektyvios funkcijos stiprinimas turėtų būti dėmesio fokusas siekiant padėti ir ryškių tik internalių (afektinių, nerimo, somatinių) sunkumų turintiems jaunesniesiems paaugliams. Mūsų tyrimo rezultatai rodo, kad emociniais sunkumais pasižymintys paaugliai nuo šių sunkumų neturinčių nesiskiria siauresnių mentalizacijos komponentų lygiu (vidinių būsenų atpažinimo iš akių tikslumu, emocijų įsisąmoninimu, emocijų ir minčių slypinčių už elgesio supratimu), t. y. tikėtina, kad minimi mentalizacijos komponentai pasižymi pakankamai gera kokybe. Dėl to vertėtų gerinti jų gebėjimą mentalizuoti artimuose santykiuose ir skirtinguose kontekstuose (RF). Tam itin svarbi ir saugi, priimanti, dėmesį vidiniam pasauliui skatinanti aplinka (Bleiberg, Rossouw, & Fonagy, 2012), todėl su paaugliais dirbantiems specialistams ir paauglių tėvams (kai tai įmanoma) būtų svarbu siekti kurti tokią aplinką ir skirti dėmesį savo pačių mentalizacijos kokybei. Reflektyvios funkcijos gerinimas taip pat gali būti svarbus intervencijos ir prevencijos

tikslas dirbant su smurtą patyrusiais jaunesniaisiais paaugliais, siekiant sumažinti galimų nepalankių smurto padarinių poveikį paauglio raidoje.

Tyrimo rezultatai atskleidžiantys mentalizacijos ypatumus ir jos reikšmę psichosocialiniam funkcionavimui gali padėti tinkamai taikyti, patobulinti įvairias paaugliams skirtas, jau dabar vykdomas psichologinės pagalbos, prevencines ir psichoedukacines programas. Rezultatai skatina atkreipti dėmesį, kad yra svarbu stiprinti ne tik atskirus mentalizacijos dėmenis arba šiuo metu vaikų, paauglių ugdymo ir pagalbos srityse labiau pažįstamus gebėjimus, kaip emocijų supratimas, empatija, emocinis intelektas, ir ne tik tikslumą suprantant save ir kitą, bet ir to supratimo lygį, plotį, su santykiais siejamą gebėjimą suprasti savo ir kito elgesį, psichikos būsenų prasnę.

Žinutė praktikams, kurie svarsto apie mentalizacijos, ar net ir platesnio socialinio pažinimo vertinimą terapiniais tikslais, būtų ta, kad svarbu ieškoti būdų vertinti mentalizacijos profilį, derinti vertinimo metodus, kurie skiria dėmesį tikslumui (pvz. psichikos teorijos užduotys, dalis emocijų atpažinimo, supratimo užduočių, elgesio priežasčių aiškinimo) ir metodus, kurie vertina supratimo lygmenį, kokybę, apimtį (mūsų tyrime tai Reflektyvios funkcijos skalė jaunuoliams, Emocijų įsisąmoninimo lygių skalė vaikams, kituose tyrimuose interviu pagrįsti metodai).

IŠVADOS

1. Mentalizacijos kaip daugiadimensio gebėjimo raiškos ankstyvojoje paauglystėje analizė parodė, kad vertinti mentalizacijos komponentai – reflekyvi funkcija, kito žmogaus vidinių būsenų atpažinimo tikslumas, kito žmogaus elgesio aiškinimo remiantis psichikos būsenomis tikslumas bei savo ir kito emocijų įsisąmoninimo lygis – yra reikšmingai susiję tarpusavyje. Reflekyvi funkcija silpniausiai susijusi su kitais mentalizacijos komponentais.
2. Analizuotoje jaunesniųjų paauglių imtyje, remiantis latentinių klasių analize, išskirtos geresnius ir prastesnius mentalizacijos gebėjimus turinčių paauglių grupės, kurios tarpusavyje labiausiai skiriasi kito žmogaus emocijų įsisąmoninimo lygiu, o mažiausiai – reflekyvia funkcija.
3. Tyrimas atskleidė, kad ankstyvoje paauglystėje merginos pasižymi geresne mentalizacija lyginant su vaikiniais: merginos išsiskiria stipresne reflekyvia funkcija, didesniu kito žmogaus vidinių būsenų atpažinimo bei kito žmogaus elgesio aiškinimo remiantis psichikos būsenomis tikslumu ir aukštesniu emocijų įsisąmoninimo lygiu.
4. Nustatyta, kad jaunesnieji paaugliai, kurie nurodo patyrę įvairaus pobūdžio smurtą vaikystėje, lyginant juos su smurto nepatyrusiais ar patyrusiais tik emocinį smurtą paaugliais, pasižymi silpnesne reflekyvia funkcija, žemesniu emocijų įsisąmoninimo lygiu ir prasčiau paaiškina kito žmogaus mintis ir ketinimus, slypinčius už elgesio. Jaunesnieji paaugliai, kurie nurodo patyrę tik emocinį smurtą, išsiskiria tikslesniu kito žmogaus elgesio paaiškinimu remiantis jo mintimis ir geresniu emocijų įsisąmoninimu.
5. Tyrimas atskleidė, kad prieraišumo saugumas viduriniojoje vaikystėje yra susijęs su savo ir kito emocijų įsisąmoninimo lygiu ankstyvoje paauglystėje, tačiau nėra susijęs su reflekyvia funkcija, kito žmogaus vidinių būsenų atpažinimo tikslumu, kito žmogaus elgesio aiškinimo remiantis psichikos būsenomis tikslumu.

6. Tyrimo rezultatai leidžia teigti, kad mentalizacija yra reikšmingas elgesio ir emocinių sunkumų ankstyvoje paauglystėje veiksnys, tačiau ši sąsaja nėra vienareikšmė. Tyrimo duomenų analizė keletu pūvių parodė, kad:
 - a. Elgesio sunkumų riziką turintys jaunesnieji paaugliai išsiskiria prastesniais mentalizacijos įverčiais lyginant su šios rizikos neturinčiais: jų reflektvyioji funkcija yra silpnesnė, jie pasižymi mažesniu kito žmogaus elgesio aiškinimo remiantis psichikos būsenomis tikslumu bei žemesniu savo ir kito emocijų įsisąmoninimo lygiu. Opozicinio neklusnumo riziką turinčių paauglių mentalizacija nesiskiria nuo šios rizikos neturinčių.
 - b. Emocinių sunkumų – nerimo ir afektinių – riziką turintys jaunesnieji paaugliai pasižymi silpnesne reflektvyvia funkcija lyginant su paaugliais, kurie neturi šios rizikos. Kitais mentalizacijos aspektais šios grupės nesiskiria. Tačiau nerimo sunkumus analizuojant dimensiskai, nustatyta, kad didesnis nerimastingumas yra susijęs ir su tikslesniu kito žmogaus elgesio aiškinimu remiantis jo emocijomis bei aukštesniu savo ir kito emocijų įsisąmoninimo lygiu.
 - c. Į asmenį orientuota analizė parodė, kad jaunesnieji paaugliai, kurie patenka į mišrių elgesio ir emocinių sunkumų turinčiųjų grupę, pasižymi žemiausiais mentalizacijos įverčiais lyginant su paaugliais, neturinčiais sunkumų, turinčiais tik elgesio arba tik emocinius sunkumus.
7. Mentalizacijos kaip mediatoriaus analizės rezultatai parodė, kad mentalizacija nėra prieraišumo vidurinėje vaikystėje ir emocinių bei elgesio sunkumų ryšio ankstyvoje paauglystėje mediatorius, tačiau reflektvyioji funkcija dalinai medijuoja smurto patyrimo ir atskirai afektinių, nerimo, opozicinio neklusnumo ir elgesio sunkumų ryšį, t. y. didesnis smurto patyrimas prognozuoja prastesnę reflektvyvią funkciją, o ji prognozuoja didesnius sunkumus.

LITERATŪRA

- Achenbach, T. M., Ivanova, M. Y., & Rescorla, L. A. (2017). Empirically based assessment and taxonomy of psychopathology for ages 1½–90+ years: Developmental, multi-informant, and multicultural findings. *Comprehensive Psychiatry*. doi:10.1016/j.comppsy.2017.03.006
- Allen, J. G., Fonagy, P., & Bateman, A. (2008). *Mentalizing in clinical practice*. American Psychiatric Pub.
- Allen, J. P. (2008). The attachment system in adolescence. In J. Cassidy & P. R. Shaver (Eds.), *Handbook of Attachment: Theory, Research, and Clinical Applications* (2nd ed., pp. 419–435). New York: Guilford Press.
- American Psychiatric Association. (2013). *Diagnostic and statistical manual of mental disorders, 5th edition (DSM-5)*. Washington, DC.
- Anda, R. (2007). Finding Your ACE Score. Retrieved September 11, 2015, from <http://acestudy.org/uploads/3/4/9/6/34961588/10-qacecalc.pdf>
- Astington, J. W., Pelletier, J., & Homer, B. (2002). Theory of mind and epistemological development: the relation between children's second-order false-belief understanding and their ability to reason about evidence. *New Ideas in Psychology*, 20(2–3), 131–144. doi:10.1016/S0732-118X(02)00005-3
- Badoud, D., Luyten, P., Fonseca-Pedrero, E., Eliez, S., Fonagy, P., & Debbané, M. (2015). The French version of the reflective functioning questionnaire: Validity data for adolescents and adults and its association with non-suicidal self-injury. *PLoS ONE*, 10(12), e0145892. doi:10.1371/journal.pone.0145892
- Badoud, D., Prada, P., Nicastro, R., Germond, C., Luyten, P., Perroud, N., & Debbané, M. (2017). Attachment and Reflective Functioning in Women With Borderline Personality Disorder. *Journal of Personality Disorders*, 31, 1–14. doi:10.1521/pedi_2017_31_283
- Badoud, D., Speranza, M., & Debbané, M. (2016). Vers un modèle du

- développement des dimensions de la mentalisation à l'adolescence. *Revue Québécoise de Psychologie*, 37(3), 49. doi:10.7202/1040160ar
- Bajgar, J., Ciarrochi, J., Lane, R. D., & Deane, F. P. (2005). Development of the Levels of Emotional Awareness Scale for Children (LEAS-C). *The British Journal of Developmental Psychology*, 23(4), 569–586. doi:10.1348/026151005X35417
- Bajgar, J., & Lane, R. (n.d.). The Levels of Emotional Awareness Scale for Children (Leas-C). A supplement to the Levels of Emotional Awareness (LEAS) scoring manual. Retrieved from <https://smah.uow.edu.au/content/groups/public/@web/@health/@iimh/documents/doc/uow025451.pdf>
- Barchard, K. A., Brehman, D. K., Watson, B., Grob, K. E., Rojas, S. L., Lane, R. D., ... Nielsen, D. (2011). Levels of Emotional Awareness Scale user's manual (2nd ed.). Available from Richard Lane, University of Arizona.
- Baron-Cohen, S., Leslie, A. M., & Frith, U. (1985). Does the autistic child have a “theory of mind”? *Cognition*, 21(1), 37–46. doi:10.1016/0010-0277(85)90022-8
- Baron-Cohen, S., Wheelwright, S., Spong, A., Scahill, V., & Lawson, J. (2001). Are intuitive physics and intuitive psychology independent? A test with children with Asperger Syndrome. *Journal of Developmental and Learning Disorders*, 5, 47–78.
- Barreto, A. L., Fearon, R. M. P., Osorio, A., Meins, E., & Martins, C. (2016). Are adult mentalizing abilities associated with mind-mindedness? *International Journal of Behavioral Development*, 40(4), 296–301. doi:10.1177/0165025415616200
- Beesdo, K., Knappe, S., & Pine, D. S. (2009). Anxiety and Anxiety Disorders in Children and Adolescents: Developmental Issues and Implications for DSM-V. *Psychiatric Clinics of North America*, 32(3), 483–524. doi:10.1016/j.psc.2009.06.002
- Benarous, X., Guilé, J.-M., Consoli, A., & Cohen, D. (2015). A Systematic Review of the Evidence for Impaired Cognitive Theory of Mind in

- Maltreated Children. *Frontiers in Psychiatry*, 6, 108. doi:10.3389/fpsy.2015.00108
- Berlin, K. S., Williams, N. A., & Parra, G. R. (2014). An Introduction to Latent Variable Mixture Modeling (Part 1): Overview and Cross-Sectional Latent Class and Latent Profile Analyses. *Journal of Pediatric Psychology*, 39(2), 174–187. doi:10.1093/jpepsy/jst084
- Białocka-Pikul, M., Kołodziejczyk, A., & Bosacki, S. (2017). Advanced theory of mind in adolescence: Do age, gender and friendship style play a role? *Journal of Adolescence*, 56, 145–156. doi:10.1016/j.adolescence.2017.02.009
- Blakemore, S.-J. (2008). The social brain in adolescence. *Nature Reviews Neuroscience*, 9(4), 267–277. doi:10.1038/nrn2353
- Blakemore, S.-J., & Mills, K. L. (2014). Is adolescence a sensitive period for sociocultural processing? *Annual Review of Psychology*, 65, 187–207. doi:10.1146/annurev-psych-010213-115202
- Bleiberg, E., Rossouw, T., & Fonagy, P. (2012). Adolescent breakdown and emerging borderline personality disorder. In P. Fonagy & A. Bateman (Eds.), *Handbook of mentalizing in mental health practice* (pp. 463 – 510). Washington DC: American Psychiatric Publishing.
- Blum, R. W., Bastos, F. I., Kabiru, C. W., & Le, L. C. (2012). Adolescent health in the 21st century. *The Lancet*, 379(9826), 1567–1568. doi:10.1016/S0140-6736(12)60407-3
- Bo, S., & Kongerslev, M. (2017). Self-reported patterns of impairments in mentalization, attachment, and psychopathology among clinically referred adolescents with and without borderline personality pathology. *Borderline Personality Disorder and Emotion Dysregulation*, 4(4), 1–10. doi:10.1186/s40479-017-0055-7
- Bohnert, A. M., Crnic, K. a, & Lim, K. G. (2003). Emotional Competence and Aggressive Behavior in School-Age Children. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 31(1), 79–91. doi:10.1023/A:1021725400321
- Borelli, J. L., Compare, A., Snavely, J. E., & Decio, V. (2014). Reflective

- functioning moderates the association between perceptions of parental neglect and attachment in adolescence. *Psychoanalytic Psychology*, 32(1), 23–35. doi:10.1037/a0037858
- Bosacki, S., & Astington, J. W. (2001). Theory of Mind in Preadolescence: Relations Between Social Understanding and Social Competence. *Social Development*, 8(2), 237–255. doi:10.1111/1467-9507.00093
- Bosco, F. M., Gabbatore, I., & Tirassa, M. (2014). A broad assessment of theory of mind in adolescence: The complexity of mindreading. *Consciousness and Cognition*, 24, 84–97. doi:10.1016/j.concog.2014.01.003
- Bosmans, G., & Kerns, K. A. (2015). Attachment in Middle Childhood: Progress and Prospects. In G. Bosmans & K. A. Kerns (Eds.), *Attachment in middle childhood: Theoretical advances and new directions in an emerging field. New Directions for Child and Adolescent Development*, 148, 1-14. doi:10.1002/cad.20100
- Braithwaite, E. C., O'Connor, R. M., Degli-Esposti, M., Luke, N., & Bowes, L. (2017). Modifiable predictors of depression following childhood maltreatment: a systematic review and meta-analysis. *Translational Psychiatry*, 7, e1162. doi:10.1038/tp.2017.140
- Bretherton, I., & Beeghly, M. (1982). Talking about internal states: The acquisition of an explicit theory of mind. *Developmental Psychology*, 18(6), 906–921. doi:10.1037/0012-1649.18.6.906
- Brizio, A., Gabbatore, I., Tirassa, M., & Bosco, F. M. (2015). “No more a child, not yet an adult”: Studying social cognition in adolescence. *Frontiers in Psychology*, 6, 1–10. doi:10.3389/fpsyg.2015.01011
- Brumariu, L. E., & Kerns, K. A. (2010). Parent–child attachment and internalizing symptoms in childhood and adolescence: A review of empirical findings and future directions. *Development and Psychopathology*, 22, 177–203. doi:10.1017/S0954579409990344
- Brumariu, L. E., Kerns, K. a., & Seibert, A. (2012). Mother-child attachment, emotion regulation, and anxiety symptoms in middle childhood. *Personal*

- Relationships*, 19(3), 569–585. doi:10.1111/j.1475-6811.2011.01379.x
- Brüne, M., Walden, S., Edell, M. A., & Dimaggio, G. (2016). Mentalization of complex emotions in borderline personality disorder: The impact of parenting and exposure to trauma on the performance in a novel cartoon-based task. *Comprehensive Psychiatry*, 64, 29–37. doi:10.1016/j.comppsy.2015.08.003
- Buist, K. L., Deković, M., Meeus, W., & van Aken, M. A. G. (2004). The reciprocal relationship between early adolescent attachment and internalizing and externalizing problem behaviour. *Journal of Adolescence*, 27(3), 251–266. doi:10.1016/j.adolescence.2003.11.012
- Cecil, C. A. M., Viding, E., Fearon, P., Glaser, D., & McCrory, E. J. (2017). Disentangling the mental health impact of childhood abuse and neglect. *Child Abuse & Neglect*, 63, 106–119. doi:10.1016/j.chiabu.2016.11.024
- Cerin, E., & MacKinnon, D. P. (2009). A commentary on current practice in mediating variable analyses in behavioural nutrition and physical activity. *Public Health Nutrition*, 12(8), 1182. doi:10.1017/S1368980008003649
- Chiesa, M., & Fonagy, P. (2014). Reflective function as a mediator between childhood adversity, personality disorder and symptom distress. *Personality and Mental Health*, 8(1), 52–66. doi:10.1002/pmh.1245
- Choi-Kain, L. W., & Gunderson, J. G. (2008). Mentalization: ontogeny, assessment, and application in the treatment of borderline personality disorder. *Am J Psychiatry*, 165(9), 1127–1135. doi:10.1176/appi.ajp.2008.07081360
- Choudhury, S., Blakemore, S. J., & Charman, T. (2006). Social cognitive development during adolescence. *Social Cognitive and Affective Neuroscience*, 1(3), 165–174. doi:10.1093/scan/nsi024
- Cicchetti, D. (2006). Development and Psychopathology. In D. Cicchetti & D. J. Cohen (Eds.), *Developmental psychopathology: Vol. 1. Theory and method* (pp. 1–23). New York: Wiley.
- Cicchetti, D., & Toth, S. L. (2005). Child Maltreatment. *Annual Review of Clinical Psychology*, 1(1), 409–438.

doi:10.1146/annurev.clinpsy.1.102803.144029

- Colle, L., & Del Giudice, M. (2011). Patterns of Attachment and Emotional Competence in Middle Childhood. *Social Development, 20*(1), 51–72. doi:10.1111/j.1467-9507.2010.00576.x
- Crone, E. A., & Dahl, R. E. (2012). Understanding adolescence as a period of social–affective engagement and goal flexibility. *Nature Reviews Neuroscience, 13*(9), 636–650. doi:10.1038/nrn3313
- Cusi, A. M., Nazarov, A., MacQueen, G. M., & McKinnon, M. C. (2013). Theory of mind deficits in patients with mild symptoms of major depressive disorder. *Psychiatry Research, 210*(2), 672–674. doi:10.1016/j.psychres.2013.06.018
- Dahl, R. E., & Gunnar, M. R. (2009). Heightened stress responsiveness and emotional reactivity during pubertal maturation: Implications for psychopathology. *Development and Psychopathology, 21*, 1–6. doi:10.1017/S0954579409000017
- Davidson, A. S., & Fosgerau, C. F. (2015). Grasping the process of implicit mentalization. *Theory & Psychology, 25*(4), 434–454. doi:10.1177/0959354315580605
- De Los Reyes, A. (2013). Strategic objectives for improving understanding of informant discrepancies in developmental psychopathology research. *Development and Psychopathology, 25*(3), 669–682. doi:10.1017/S0954579413000096
- Del Giudice, M. (2015). Attachment in Middle Childhood: An Evolutionary-Developmental Perspective. In G. Bosmans & K. A. Kerns (Eds.), *Attachment in middle childhood: Theoretical advances and new directions in an emerging field. New Directions for Child and Adolescent Development, 148*, 15–30. doi:10.1002/cad.20101
- Dinolfo, C., & Malti, T. (2013). Interpretive Understanding, Sympathy, and Moral Emotion Attribution in Oppositional Defiant Disorder Symptomatology. *Child Psychiatry & Human Development, 44*(5), 633–645. doi:10.1007/s10578-013-0357-y

- Dube, S. R., Anda, R. F., Felitti, V. J., Chapman, D. P., Williamson, D. F., & Giles, W. H. (2001). Childhood Abuse, Household Dysfunction, and the Risk of Attempted Suicide Throughout the Life Span. *JAMA*, *286*(24), 3089–3096. doi:10.1001/jama.286.24.3089
- Dufton, L. M., Dunn, M. J., & Compas, B. E. (2008). Anxiety and Somatic Complaints in Children with Recurrent Abdominal Pain and Anxiety Disorders. *Journal of Pediatric Psychology*, *34*(2), 176–186. doi:10.1093/jpepsy/jsn064
- Dvash, J., & Shamay-Tsoory, S. G. (2014). Theory of Mind and Empathy as Multidimensional Constructs. *Topics in Language Disorders*, *34*(4), 282–295. doi:10.1097/TLD.0000000000000040
- Dwyer, K. M. (2005). The Meaning and Measurement of Attachment in Middle and Late Childhood. *Human Development*, *48*(3), 155–182. doi:10.1159/000085519
- Dykas, M. J., & Cassidy, J. (2007). Attachment and the processing of social information in adolescence. *New Directions for Child and Adolescent Development*, *2007*(117), 41–56. doi:10.1002/cd.193
- Dykas, M. J., & Cassidy, J. (2011). Attachment and the processing of social information across the life span: Theory and evidence. *Psychological Bulletin*, *137*(1), 19–46. doi:10.1037/a0021367
- Dziobek, I., Fleck, S., Kalbe, E., Rogers, K., Hassenstab, J., Brand, M., ... Convit, A. (2006). Introducing MASC: A Movie for the Assessment of Social Cognition. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, *36*(5), 623–636. doi:10.1007/s10803-006-0107-0
- Eastabrook, J. M., Flynn, J. J., & Hollenstein, T. (2014). Internalizing Symptoms in Female Adolescents: Associations with Emotional Awareness and Emotion Regulation. *Journal of Child and Family Studies*, *23*(3), 487–496. doi:10.1007/s10826-012-9705-y
- Ensink, K. (2004). *Assessing theory of mind, affective understanding and reflective functioning in primary school-aged children*. University College London.

- Ensink, K., Bégin, M., Normandin, L., & Fonagy, P. (2016). Maternal and child reflective functioning in the context of child sexual abuse: pathways to depression and externalising difficulties. *European Journal of Psychotraumatology*, *7*, 30611. doi:10.3402/ejpt.v7.30611
- Ensink, K., Bégin, M., Normandin, L., Godbout, N., & Fonagy, P. (2017). Mentalization and dissociation in the context of trauma: Implications for child psychopathology. *Journal of Trauma & Dissociation*, *18*(1), 11–30. doi:10.1080/15299732.2016.1172536
- Ensink, K., & Mayes, L. C. (2010). The Development of Mentalisation in Children From a Theory of Mind Perspective. *Psychoanalytic Inquiry*, *30*(4), 301–337. doi:10.1080/07351690903206504
- Ensink, K., Normandin, L., Target, M., Fonagy, P., Sabourin, S., & Berthelot, N. (2015). Mentalization in children and mothers in the context of trauma: An initial study of the validity of the Child Reflective Functioning Scale. *British Journal of Developmental Psychology*, *33*(2), 203–217. doi:10.1111/bjdp.12074
- Esbjørn, B. H., Bender, P. K., Reinholdt-Dunne, M. L., Munck, L. A., & Ollendick, T. H. (2012). The Development of Anxiety Disorders: Considering the Contributions of Attachment and Emotion Regulation. *Clinical Child and Family Psychology Review*, *15*(2), 129–143. doi:10.1007/s10567-011-0105-4
- Fearon, R. P., Bakermans-Kranenburg, M. J., van IJzendoorn, M. H., Lapsley, A.-M., & Roisman, G. I. (2010). The Significance of Insecure Attachment and Disorganization in the Development of Children's Externalizing Behavior: A Meta-Analytic Study. *Child Development*, *81*(2), 435–456. doi:10.1111/j.1467-8624.2009.01405.x
- Felitti, V. J., Anda, R. F., Nordenberg, D., Williamson, D. F., Spitz, A. M., Edwards, V., ... Marks, J. S. (1998). Relationship of childhood abuse and household dysfunction to many of the leading causes of death in adults. The Adverse Childhood Experiences (ACE) Study. *American Journal of Preventive Medicine*, *14*(4), 245–258.

doi:http://dx.doi.org/10.1016/S0749-3797(98)00017-8

- Field, A. P. (2013). *Discovering Statistics Using IBM SPSS Statistics: And sex and drugs and rock "n" roll* (4th ed.). Los Angeles [etc.]: SAGE.
- Flynn, M., & Rudolph, K. D. (2014). A Prospective Examination of Emotional Clarity, Stress Responses, and Depressive Symptoms During Early Adolescence. *The Journal of Early Adolescence*, *34*(7), 923–939. doi:10.1177/0272431613513959
- Fonagy, P., Bateman, A. A., & Bateman, A. A. (2011). The widening scope of mentalizing: A discussion. *Psychology and Psychotherapy: Theory, Research and Practice*, *84*(1), 98–110. doi:10.1111/j.2044-8341.2010.02005.x
- Fonagy, P., & Bateman, A. W. (2007). Mentalizing and borderline personality disorder. *Journal of Mental Health*, *16*(1), 83–101. doi:10.1080/09638230601182045
- Fonagy, P., & Bateman, A. W. (2016). Adversity, attachment, and mentalizing. *Comprehensive Psychiatry*, *64*, 59–66. doi:10.1016/j.comppsy.2015.11.006
- Fonagy, P., Bateman, A. W., & Luyten, P. (2012). Introduction and Overview. In A. W. Bateman & P. Fonagy (Eds.), *Handbook of Mentalizing in Mental Health Practice* (pp. 3–43). American Psychiatric Publishing.
- Fonagy, P., Gergely, G., Jurist, E. L., & Target, M. (2004). *Affect regulation, mentalization, and the development of the self*. New York: Other Press.
- Fonagy, P., Gergely, G., & Target, M. (2007). The parent-infant dyad and the construction of the subjective self. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, *48*(3–4), 288–328. doi:10.1111/j.1469-7610.2007.01727.x
- Fonagy, P., & Luyten, P. (2009). A developmental, mentalization-based approach to the understanding and treatment of borderline personality disorder. *Development and Psychopathology*, *21*, 1355–1381. doi:10.1017/S0954579409990198
- Fonagy, P., Redfern, S., & Charman, T. (1997). The relationship between belief-desire reasoning and a projective measure of attachment security

- (SAT). *British Journal of Developmental Psychology*, 15(1), 51–61. doi:10.1111/j.2044-835X.1997.tb00724.x
- Fonagy, P., Steele, M., Steele, H., Moran, G. S., & Higgitt, A. C. (1991). The capacity for understanding mental states: The reflective self in parent and child and its significance for security of attachment. *Infant Mental Health Journal*, 12(3), 201–218. doi:10.1002/1097-0355(199123)12:3<201::AID-IMHJ2280120307>3.0.CO;2-7
- Fonagy, P., & Target, M. (1997). Attachment and reflective function: Their role in self-organization. *Development and Psychopathology*, 9(4), 679–700. doi:10.1017/S0954579497001399
- Fonagy, P., Target, M., Steele, H., & Steele, M. (1998). *Reflective-functioning manual, version 5.0, for application to Adult attachment interviews*. London.
- Fossati, A., Acquarini, E., Feeney, J. A., Borroni, S., Grazioli, F., Giarolli, L. E., ... Maffei, C. (2009). Alexithymia and attachment insecurities in impulsive aggression. *Attachment & Human Development*, 11(2), 165–182. doi:10.1080/14616730802625235
- Gaivenytė, M. M. (2016). *Paauglių emocijų pažinimo, elgesio sunkumų ir neigiamų vaikystės patirčių sąsajos*. (Magistro darbas). Vilnius: Vilniaus universitetas.
- Gambin, M., Gambin, T., & Sharp, C. (2015). Social cognition, psychopathological symptoms, and family functioning in a sample of inpatient adolescents using variable-centered and person-centered approaches. *Journal of Adolescence*, 45, 31–43. doi:10.1016/j.adolescence.2015.08.010
- Gambin, M., & Sharp, C. (2016). The Differential Relations Between Empathy and Internalizing and Externalizing Symptoms in Inpatient Adolescents. *Child Psychiatry and Human Development*, 47(6), 966–974. doi:10.1007/s10578-016-0625-8
- Gavazzi, I. G., Ornaghi, V., & Antoniotti, C. (2011). Children's and adolescents' narratives of guilt: Antecedents and mentalization. *European*

- Journal of Developmental Psychology*, 8(3), 311–330.
doi:10.1080/17405629.2010.491303
- Gervinskaitė-Paulaitienė, L. (2014). Vaikų mentalizacijos vertinimas: galimybės ir iššūkiai. *Jaunųjų Mokslininkų Psichologų Darbai*, (3), 1–6.
- Gervinskaitė-Paulaitienė, L. (2015). Internalūs sunkumai ir mentalizacija paauglystėje: žvalgomasis tyrimas. *Jaunųjų Mokslininkų Psichologų Darbai*, 4(1), 10–15. doi:10.15388/JMPD.2015.4.05
- Gervinskaitė-Paulaitienė, L. (2016). Klausimo formuluotės svarba vertinant jaunesniųjų paauglių mentalizaciją: situacinių istorijų kūrimas. *XIII-Oji Jaunųjų Mokslininkų Psichologų Konferencija. Recenzuotas Konferencijos Pranešimų Santraukų Leidinys*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- Gervinskaitė-Paulaitienė, L., & Barkauskienė, R. (2014). Elgesio sunkumų turinčių paauglių mentalizacijos ypatumai. *International Journal of Psychology: A Biopsychosocial Approach*, 15, 47–68. doi:10.7220/2345-024X.15.3
- Gervinskaitė-Paulaitienė, L., & Barkauskienė, R. (2016a). Mentalizacijos raidos veiksniai vaikystėje ir paauglystėje apžvalga. *Psichologija*, (54), 7–23. doi:10.15388/Psichol.2016.54.10343
- Gervinskaitė-Paulaitienė, L., & Barkauskienė, R. (2016b). Situacinių istorijų kodavimo vadovas (v.1.3.). Nepublikuotas.
- Gervinskaitė, L. (2011). *Paauglių, turinčių elgesio sunkumų, mentalizacijos ypatumai*. (Magistro darbas). Vilnius: Vilniaus universitetas.
- Göbel, A., Henning, A., Möller, C., & Aschersleben, G. (2016). The Relationship between Emotion Comprehension and Internalizing and Externalizing Behavior in 7- to 10-Year-Old Children. *Frontiers in Psychology*, 7, 1917. doi:10.3389/fpsyg.2016.01917
- Gordon, A. C. L., & Olson, D. R. (1998). The relation between acquisition of a theory of mind and the capacity to hold in mind. *Journal of Experimental Child Psychology*, 68(1), 70–83. doi:10.1006/jecp.1997.2423
- Grigulaitė, J. (2010). *Vaiko gebėjimo pažinti savo ir kitų emocijas ryšys su jo*

- psichologine gerove*. (Magistro darbas). Vilnius: Vilniaus universitetas.
- Groh, A. M., Roisman, G. I., van IJzendoorn, M. H., Bakermans-Kranenburg, M. J., & Fearon, R. P. (2012). The Significance of Insecure and Disorganized Attachment for Children's Internalizing Symptoms: A Meta-Analytic Study. *Child Development*, 83(2), 591–610. doi:10.1111/j.1467-8624.2011.01711.x
- Groh, A. M., Roisman, G. I., van IJzendoorn, M. H., Bakermans-Kranenburg, M. J., & Fearon, R. P. (2012). The Significance of Insecure and Disorganized Attachment for Children's Internalizing Symptoms: A Meta-Analytic Study. *Child Development*, 83(2), 591–610. doi:10.1111/j.1467-8624.2011.01711.x
- Ha, C., Sharp, C., Ensink, K., Fonagy, P., & Cirino, P. (2013). The measurement of reflective function in adolescents with and without borderline traits. *Journal of Adolescence*, 36(6), 1215–1223. doi:10.1016/j.adolescence.2013.09.008
- Ha, C., Sharp, C., & Goodyer, I. (2011). The role of child and parental mentalizing for the development of conduct problems over time. *European Child and Adolescent Psychiatry*, 20(6), 291–300. doi:10.1007/s00787-011-0174-4
- Harari, H., Shamay-Tsoory, S. G., Ravid, M., & Levkovitz, Y. (2010). Double dissociation between cognitive and affective empathy in borderline personality disorder. *Psychiatry Research*, 175(3), 277–279. doi:10.1016/j.psychres.2009.03.002
- Harkness, K. L., Jacobson, J. A., Duong, D., & Sabbagh, M. A. (2010). Mental state decoding in past major depression: Effect of sad versus happy mood induction. *Cognition & Emotion*, 24(3), 497–513. doi:10.1080/02699930902750249
- Harkness, K. L., Sabbagh, M., Jacobson, J., Chowdrey, N., & Chen, T. (2005). Enhanced accuracy of mental state decoding in dysphoric college students. *Cognition & Emotion*, 19(7), 999–1025. doi:10.1080/02699930541000110
- Hayes, A. F. (2013). *Introduction to Moderation, Mediation, and Conditional*

- Process Analysis. A Regression-Based Approach*. New York, US: The Guilford Press.
- Hezel, D. M., & McNally, R. J. (2014). Theory of Mind Impairments in Social Anxiety Disorder. *Behavior Therapy*, 45(4), 530–540. doi:10.1016/j.beth.2014.02.010
- Hill, C., Waite, P., & Creswell, C. (2016). Anxiety disorders in children and adolescents. *Paediatrics and Child Health*, 26(12), 548–553. doi:10.1016/j.paed.2016.08.007
- Holmes, M., Yoon, S., Voith, L., Kobulsky, J., & Steigerwald, S. (2015). Resilience in Physically Abused Children: Protective Factors for Aggression. *Behavioral Sciences*, 5(2), 176–189. doi:10.3390/bs5020176
- Hooper, D., Coughlan, J., & Mullen, M. R. (2008). Structural Equation Modelling: Guidelines for Determining Model Fit. *The Electronic Journal of Business Research Methods*, 6(1), 53–60.
- Hovens, J. G. F. M., Giltay, E. J., Wiersma, J. E., Spinhoven, P., Penninx, B. W. J. H., & Zitman, F. G. (2012). Impact of childhood life events and trauma on the course of depressive and anxiety disorders. *Acta Psychiatrica Scandinavica*, 126(3), 198–207. doi:10.1111/j.1600-0447.2011.01828.x
- Hughes, C., & Leekam, S. (2004). What are the links between theory of mind and social relations? Review, reflections and new directions for studies of typical and atypical development. *Social Development*, 13(4), 590–619. doi:10.1111/j.1467-9507.2004.00285.x
- Hughes, E. K., & Gullone, E. (2008). Internalizing symptoms and disorders in families of adolescents: A review of family systems literature. *Clinical Psychology Review*, 28(1), 92–117. doi:10.1016/j.cpr.2007.04.002
- Huh, H. J., Kim, K. H., Lee, H.-K., & Chae, J.-H. (2017). The relationship between childhood trauma and the severity of adulthood depression and anxiety symptoms in a clinical sample: The mediating role of cognitive emotion regulation strategies. *Journal of Affective Disorders*, 213, 44–50. doi:10.1016/j.jad.2017.02.009

- Humfress, H., O'Connor, T. G., Slaughter, J., Target, M., & Fonagy, P. (2002). General and relationship-specific models of social cognition: explaining the overlap and discrepancies. *Journal of Child Psychology and Psychiatry, and Allied Disciplines*, *43*(7), 873–83. doi:10.1111/1469-7610.0013_7
- Ivarsson, T., Granqvist, P., Gillberg, C., & Broberg, A. G. (2010). Attachment states of mind in adolescents with Obsessive–Compulsive Disorder and/or depressive disorders: a controlled study. *European Child & Adolescent Psychiatry*, *19*(11), 845–853. doi:10.1007/s00787-010-0120-x
- Jaffee, S. R. (2017). Child Maltreatment and Risk for Psychopathology in Childhood and Adulthood. *Annual Review of Clinical Psychology*, *13*(1), 525–551. doi:10.1146/annurev-clinpsy-032816-045005
- Jewell, T., Collyer, H., Gardner, T., Tchanturia, K., Simic, M., Fonagy, P., & Eisler, I. (2016). Attachment and mentalization and their association with child and adolescent eating pathology: A systematic review. *International Journal of Eating Disorders*, *49*(4), 354–373. doi:10.1002/eat.22473
- Jones, A. P., Forster, A. S., & Skuse, D. (2007). What do you think you're looking at? Investigating social cognition in young offenders. *Criminal Behaviour and Mental Health*, *17*(2), 101–106. doi:10.1002/cbm.641
- Kajokienė, I., & Žukauskienė, R. (2007). 6–18 m. Vaikų reprezentacinės ir klinikinės imčių emocinių ir elgesio sunkumų sąsajų palyginimas su šeimos socialiniais, ekonominiais ir demografiniais veiksniais. *Psichologija*, (36), 22–43.
- Katznelson, H. (2014). Reflective functioning: A review. *Clinical Psychology Review*, *34*(2), 107–117. doi:10.1016/j.cpr.2013.12.003
- Kessler, R. C., McLaughlin, K. A., Green, J. G., Gruber, M. J., Sampson, N. A., Zaslavsky, A. M., ... Williams, D. R. (2010). Childhood adversities and adult psychopathology in the WHO World Mental Health Surveys. *The British Journal of Psychiatry*, *197*(5), 378–385. doi:10.1192/bjp.bp.110.080499
- Keulers, E. H. H., Evers, E. a. T., Stiers, P., & Jolles, J. (2010). Age, sex, and

- pubertal phase influence mentalizing about emotions and actions in adolescents. *Developmental Neuropsychology*, 35(5), 555–569. doi:10.1080/87565641.2010.494920
- Kranzler, A., Young, J. F., Hankin, B. L., Abela, J. R. Z., Elias, M. J., & Selby, E. A. (2016). Emotional Awareness: A Transdiagnostic Predictor of Depression and Anxiety for Children and Adolescents. *Journal of Clinical Child & Adolescent Psychology*, 45(3), 262–269. doi:10.1080/15374416.2014.987379
- Kriss, A., Steele, H., & Steele, M. (2012). Measuring attachment and reflective functioning in early adolescence: An introduction to the friends and family interview. *Research in Psychotherapy: Psychopathology, Process and Outcome*, 15(2), 87–95. doi:10.7411/RP.2012.009
- Kuipers, G. S., van Loenhout, Z., van der Ark, L. A., & Bekker, M. H. J. (2016). Attachment insecurity, mentalization and their relation to symptoms in eating disorder patients. *Attachment & Human Development*, 18(3), 250–272. doi:10.1080/14616734.2015.1136660
- Lahaye, M., Luminet, O., Van Broeck, N., Bodart, E., & Mikolajczak, M. (2010). Psychometric Properties of the Emotion Awareness Questionnaire for Children in a French-Speaking Population. *Journal of Personality Assessment*, 92(4), 317–326. doi:10.1080/00223891.2010.482003
- Lecours, S., & Bouchard, M.-A. (2011). Verbal elaboration of distinct affect categories and BPD symptoms. *Psychology and Psychotherapy: Theory, Research and Practice*, 84(1), 26–41. doi:10.1111/j.2044-8341.2010.02006.x
- Lee, L., Harkness, K. L., Sabbagh, M. A., & Jacobson, J. A. (2005). Mental state decoding abilities in clinical depression. *Journal of Affective Disorders*, 86(2–3), 247–258. doi:10.1016/j.jad.2005.02.007
- Lei, P.-W., & Wu, Q. (2007). Introduction to Structural Equation Modeling: Issues and Practical Considerations. *Educational Measurement: Issues and Practice*, 26(3), 33–43. doi:10.1111/j.1745-3992.2007.00099.x
- Libikaitė, A. (2016). *Paauglių, turinčių emocinių sunkumų, emocijų*

- supratimas ir reguliacija*. (Magistro darbas). Vilnius: Vilniaus universitetas.
- Lieberman, M. D. (2007). Social Cognitive Neuroscience: A Review of Core Processes. *Annual Review of Psychology*, 58(1), 259–289. doi:10.1146/annurev.psych.58.110405.085654
- Lindhiem, O., Bennett, C. B., Hipwell, A. E., & Pardini, D. A. (2015). Beyond Symptom Counts for Diagnosing Oppositional Defiant Disorder and Conduct Disorder? *Journal of Abnormal Child Psychology*, 43(7), 1379–1387. doi:10.1007/s10802-015-0007-x
- Liu, J. (2004). Childhood Externalizing Behavior: Theory and Implications. *Journal of Child and Adolescent Psychiatric Nursing*, 17(3), 93–103. doi:10.1111/j.1744-6171.2004.tb00003.x15535385
- Lombardo, M. V., Chakrabarti, B., Bullmore, E. T., Wheelwright, S. J., Sadek, S. A., Suckling, J., & Baron-Cohen, S. (2010). Shared neural circuits for mentalizing about the self and others. *Journal of Cognitive Neuroscience*, 22(7), 1623–1635. doi:10.1162/jocn.2009.21287
- Luke, N., & Banerjee, R. (2013). Differentiated associations between childhood maltreatment experiences and social understanding: A meta-analysis and systematic review. *Developmental Review*, 33(1), 1–28. doi:10.1016/j.dr.2012.10.001
- Luyten, P., & Fonagy, P. (2015). The neurobiology of mentalizing. *Personality Disorders: Theory, Research, and Treatment*, 6(4), 366–379. doi:10.1037/per0000117
- Luyten, P., Fonagy, P., Lowyck, B., & Vermote, R. (2012). Assessment of Mentalization. In A. Bateman & P. Fonagy (Eds.), *Handbook of Mentalizing in Mental Health Practice* (pp. 43–65). American Psychiatric Publishing.
- Macintosh, H. (2013). Mentalizing and its role as a mediator in the relationship between childhood experiences and adult functioning: Exploring the empirical evidence. *Psihologija*, 46(2), 193–212. doi:10.2298/PSI1302193M

- MacMillan, H. L., Fleming, J. E., Streiner, D. L., Lin, E., Boyle, M. H., Jamieson, E., ... Beardslee, W. R. (2001). Childhood Abuse and Lifetime Psychopathology in a Community Sample. *Am J Psychiatry*, *158*(11), 1878–1883.
- Masi, G., Favilla, L., Millepiedi, S., Mucci, M., MASI, G., & Millepiedi, S. (2000). Somatic Symptoms in Children and Adolescents Referred for Emotional and Behavioral Disorders. *Psychiatry*, *63*(2), 140–149. doi:10.1080/00332747.2000.11024905
- Mathews, B. L., Koehn, A. J., Abtahi, M. M., & Kerns, K. A. (2016). Emotional Competence and Anxiety in Childhood and Adolescence: A Meta-Analytic Review. *Clinical Child and Family Psychology Review*, *19*(2), 162–184. doi:10.1007/s10567-016-0204-3
- Mayseless, O. (2005). Ontogeny of attachment in middle childhood: Conceptualization of normative changes. In K. A. Kerns & R. A. Richardson (Eds.), *Attachment in Middle Childhood* (pp. 1–30). New York: Guilford Press.
- McLaughlin, K. a., Hatzenbuehler, M. L., Mennin, D. S., & Nolen-Hoeksema, S. (2011). Emotion dysregulation and adolescent psychopathology: A prospective study. *Behaviour Research and Therapy*, *49*(9), 544–554. doi:10.1016/j.brat.2011.06.003
- Meins, E., Fernyhough, C., Russell, J., & Clark-Carter, D. (1998). Security of Attachment as a Predictor of Symbolic and Mentalising Abilities: A Longitudinal Study. *Social Development*, *7*, 1–24. doi:10.1111/1467-9507.00047
- Mellick, W., & Sharp, C. (2016). Mental State Decoding in Adolescent Boys with Major Depressive Disorder versus Sex-Matched Healthy Controls. *Psychopathology*, *49*(1), 53–59. doi:10.1159/000443989
- Moss, E., & Lecompte, V. (2015). Attachment and Socioemotional Problems in Middle Childhood. *New Directions for Child and Adolescent Development*, *2015*(148), 63–76. doi:10.1002/cad.20095
- Muris, P., Meesters, C., & van den Berg, S. (2003). Internalizing and

- Externalizing Problems as Correlates of Self-Reported Attachment Style and Perceived Parental Rearing in Normal Adolescents. *Journal of Child and Family Studies*, 12(2), 171–183. doi:10.1023/A:1022858715598
- Murri, M. B., Ferrigno, G., Penati, S., Muzio, C., Piccinini, G., Innamorati, M., ... Amore, M. (2016). Mentalization and depressive symptoms in a clinical sample of adolescents and young adults. *Child and Adolescent Mental Health*, 22(2), 69–76. doi:10.1111/camh.12195
- Nader-Grosbois, N., Houssa, M., & Mazzone, S. (2013). How could Theory of Mind contribute to the differentiation of social adjustment profiles of children with externalizing behavior disorders and children with intellectual disabilities? *Research in Developmental Disabilities*, 34(9), 2642–2660. doi:10.1016/j.ridd.2013.05.010
- Natarajan, G. (2013). Differences in Internalizing and Externalizing Problems Among Early Adolescent Subtypes Based on Attachment Security. *Psychological Studies*, 58(2), 122–132. doi:10.1007/s12646-013-0179-9
- Norman, R. E., Byambaa, M., De, R., Butchart, A., Scott, J., & Vos, T. (2012). The Long-Term Health Consequences of Child Physical Abuse, Emotional Abuse, and Neglect: A Systematic Review and Meta-Analysis. *PLoS Medicine*, 9(11), e1001349. doi:10.1371/journal.pmed.1001349
- Novick-Kline, P., Turk, C. L., Mennin, D. S., Hoyt, E. A., & Gallagher, C. L. (2005). Level of emotional awareness as a differentiating variable between individuals with and without generalized anxiety disorder. *Journal of Anxiety Disorders*, 19(5), 557–572. doi:10.1016/j.janxdis.2004.06.001
- Nylund, K. L., Asparouhov, T., & Muthén, B. O. (2007). Deciding on the Number of Classes in Latent Class Analysis and Growth Mixture Modeling: A Monte Carlo Simulation Study. *Structural Equation Modeling: A Multidisciplinary Journal*, 14(4), 535–569. doi:10.1080/10705510701575396
- O'Connor, T., & Hirsch, N. (1999). Intra-Individual Differences and Relationship-Specificity of Mentalising in Early Adolescence. *Social Development*, 8(2), 256–274. doi:10.1111/1467-9507.00094

- O'Reilly, J., & Peterson, C. C. (2015). Maltreatment and Advanced Theory of Mind Development in School-aged Children. *Journal of Family Violence*, 30(1), 93–102. doi:10.1007/s10896-014-9647-9
- Ostler, T., Bahar, O. S., & Jessee, A. (2010). Mentalization in children exposed to parental methamphetamine abuse: relations to children's mental health and behavioral outcomes. *Attachment & Human Development*, 12(3), 193–207. doi:10.1080/14616731003759666
- Pace, U., & Zappulla, C. (2011). Problem Behaviors in Adolescence: The Opposite Role Played by Insecure Attachment and Commitment Strength. *Journal of Child and Family Studies*, 20(6), 854–862. doi:10.1007/s10826-011-9453-4
- Pakalniškienė, V. (2012). *Tyrimo ir įvertinimo priemonių patikimumo ir validumo nustatymas (metodinė priemonė)*. Vilnius: Vilniaus universitetas, Vilniaus universiteto leidykla.
- Parrigon, K. S., Kerns, K. A., Abtahi, M. M., & Koehn, A. (2015). Attachment and Emotion in Middle Childhood and Adolescence. *Psychological Topics*, 24(1), 27–50.
- Pasaulio sveikatos organizacija. (2011). *Tarptautinės statistinės ligų ir sveikatos sutrikimų klasifikacijos, dešimtas pataisytas ir papildytas leidimas (TLK-10-AM), Australijos modifikacija. Sisteminių ligų sąrašas*. Vilnius: Vaistų žinios.
- Premack, D., & Woodruff, G. (1978). Does the chimpanzee have a theory of mind? *The Behavioral and Brain Sciences*, 4, 515–526. doi:10.1017/S0140525X00076512
- Rieffe, C., & De Rooij, M. (2012). The longitudinal relationship between emotion awareness and internalising symptoms during late childhood. *European Child & Adolescent Psychiatry*, 21(6), 349–356. doi:10.1007/s00787-012-0267-8
- Rieffe, C., Oosterveld, P., Miers, A. C., Meerum Terwogt, M., & Ly, V. (2008). Emotion awareness and internalising symptoms in children and adolescents: The Emotion Awareness Questionnaire revised. *Personality*

- and Individual Differences*, 45(8), 756–761.
doi:10.1016/j.paid.2008.08.001
- Rieffe, C., Terwogt, M. M., & Bosch, J. D. (2004). Emotion understanding in children with frequent somatic complaints. *European Journal of Developmental Psychology*, 1(1), 31–47.
doi:10.1080/17405620344000013
- Rubenstein, L. M., Hamilton, J. L., Stange, J. P., Flynn, M., Abramson, L. Y., & Alloy, L. B. (2015). The cyclical nature of depressed mood and future risk: Depression, rumination, and deficits in emotional clarity in adolescent girls. *Journal of Adolescence*, 42, 68–76.
doi:10.1016/j.adolescence.2015.03.015
- Rucker, D. D., Preacher, K. J., Tormala, Z. L., & Petty, R. E. (2011). Mediation Analysis in Social Psychology: Current Practices and New Recommendations. *Social and Personality Psychology Compass*, 5(6), 359–371. doi:10.1111/j.1751-9004.2011.00355.x
- Ruffman, T. (2014). To belief or not belief: Children’s theory of mind. *Developmental Review*, 34(3), 265–293. doi:10.1016/j.dr.2014.04.001
- Rutherford, H. J. V., Wareham, J. D., Vrouva, I., Mayes, L. C., Fonagy, P., & Potenza, M. N. (2012). Sex differences moderate the relationship between adolescent language and mentalization. *Personality Disorders: Theory, Research, and Treatment*, 3(4), 393–405. doi:10.1037/a0028938
- Savage, J. (2014). The association between attachment, parental bonds and physically aggressive and violent behavior: A comprehensive review. *Aggression and Violent Behavior*, 19(2), 164–178.
doi:10.1016/j.avb.2014.02.004
- Sawyer, S. M., Afifi, R. A., Bearinger, L. H., Blakemore, S.-J., Dick, B., Ezeh, A. C., & Patton, G. C. (2012). Adolescence: a foundation for future health. *The Lancet*, 379(9826), 1630–1640. doi:10.1016/S0140-6736(12)60072-5
- Schenkel, L. S., Chamberlain, T. F., & Towner, T. L. (2014). Impaired Theory of Mind and psychosocial functioning among pediatric patients with Type I versus Type II bipolar disorder. *Psychiatry Research*, 215(3), 740–746.

doi:10.1016/j.psychres.2013.10.025

- Schiborr, J., Lotzin, A., Romer, G., Schulte-Markwort, M., & Ramsauer, B. (2013). Child-focused maternal mentalization: A systematic review of measurement tools from birth to three. *Measurement, 46*(8), 2492–2509. doi:10.1016/j.measurement.2013.05.007
- Schwerdtfeger Gallus, K. L., Shreffler, K. M., Merten, M. J., & Cox, R. B. (2015). Interpersonal Trauma and Depressive Symptoms in Early Adolescents. *The Journal of Early Adolescence, 35*(7), 990–1013. doi:10.1177/0272431614548067
- Scopesi, A. M., Rosso, A. M., Viterbori, P., & Panchieri, E. (2015). Mentalizing abilities in preadolescents' and their mothers' autobiographical narratives. *The Journal of Early Adolescence, 35*(4), 467–483. doi:10.1177/0272431614535091
- Scott, S., Briskman, J., Woolgar, M., Humayun, S., & O'Connor, T. G. (2011). Attachment in adolescence: overlap with parenting and unique prediction of behavioural adjustment. *Journal of Child Psychology and Psychiatry, 52*(10), 1052–1062. doi:10.1111/j.1469-7610.2011.02453.x
- Sebastian, C. L., Fontaine, N. M. G., Bird, G., Blakemore, S.-J., De Brito, S. A., McCrory, E. J. P., & Viding, E. (2012). Neural processing associated with cognitive and affective Theory of Mind in adolescents and adults. *Social Cognitive and Affective Neuroscience, 7*(1), 53–63. doi:10.1093/scan/nsr023
- Seibert, A. C., & Kerns, K. A. (2009). Attachment figures in middle childhood. *International Journal of Behavioral Development, 33*(4), 347–355. doi:10.1177/0165025409103872
- Sendzik, L., Schäfer, J. Ö., Samson, A. C., Naumann, E., & Tuschen-Caffier, B. (2017). Emotional Awareness in Depressive and Anxiety Symptoms in Youth: A Meta-Analytic Review. *Journal of Youth and Adolescence, 46*(4), 687–700. doi:10.1007/s10964-017-0629-0
- Sesar, K., Šimić, N., & Barišić, M. (2010). Multi-type Childhood Abuse, Strategies of Coping, and Psychological Adaptations in Young Adults.

- Izloženost Većem Broju Tipova Zlostavljanja U Djetinjstvu, Strategije Nošenja I Psihološka Prilagodba U Mlađih Odraslih Ljudi.*, 51(5), 406–416. doi:10.3325/cmj.2010.51.406
- Shamay-Tsoory, S. G., Harari, H., Aharon-Peretz, J., & Levkovitz, Y. (2010). The role of the orbitofrontal cortex in affective theory of mind deficits in criminal offenders with psychopathic tendencies. *Cortex*, 46(5), 668–677. doi:10.1016/j.cortex.2009.04.008
- Sharp, C. (2008). Theory of Mind and conduct problems in children: Deficits in reading the “emotions of the eyes.” *Cognition & Emotion*, 22(6), 1149–1158. doi:10.1080/02699930701667586
- Sharp, C., Croudace, T. J., & Goodyer, I. M. (2007). Biased mentalizing in children aged seven to 11: Latent class confirmation of response styles to social scenarios and associations with psychopathology. *Social Development*, 16, 181–202. doi:http://dx.doi.org/10.1111/j.1467-9507.2007.00378.x
- Sharp, C., & Fonagy, P. (2008). The Parent’s Capacity to Treat the Child as a Psychological Agent: Constructs, Measures and Implications for Developmental Psychopathology. *Social Development*, 17(3), 737–754. doi:10.1111/j.1467-9507.2007.00457.x
- Sharp, C., & Vanwoerden, S. (2015). Hypermentalizing in Borderline Personality Disorder: A Model and Data. *Journal of Infant, Child, and Adolescent Psychotherapy*, 14(1), 33–45. doi:10.1080/15289168.2015.1004890
- Sharp, C., & Venta, A. (2012). Mentalizing problems in children and adolescents. In N. Midgley & I. Vrouva (Eds.), *Minding the Child: Mentalization-Based Interventions with Children, Young People and Their Families* (pp. 35–53). Routledge/Taylor & Francis Group.
- Sharp, C., Venta, A., Vanwoerden, S., Schramm, A., Ha, C., Newlin, E., ... Fonagy, P. (2016). First empirical evaluation of the link between attachment, social cognition and borderline features in adolescents. *Comprehensive Psychiatry*, 64, 4–11.

doi:10.1016/j.comppsy.2015.07.008

- Sharp, C., Williams, L. L., Ha, C., Baumgardner, J., Michonski, J., Seals, R., ... Fonagy, P. (2009). The development of a mentalization-based outcomes and research protocol for an adolescent inpatient unit. *Bulletin of the Menninger Clinic*, 73(4), 311–338. doi:10.1521/bumc.2009.73.4.311
- Shmueli-Goetz, Y., Target, M., Fonagy, P., & Datta, A. (2008). The Child Attachment Interview: a psychometric study of reliability and discriminant validity. *Developmental Psychology*, 44(4), 939–956. doi:10.1037/0012-1649.44.4.939
- Shrout, P. E., & Bolger, N. (2002). Mediation in experimental and nonexperimental studies: New procedures and recommendations. *Psychological Methods*, 7(4), 422–445. doi:10.1037//1082-989X.7.4.422
- Siener, S., & Kerns, K. A. (2012). Emotion regulation and depressive symptoms in preadolescence. *Child Psychiatry and Human Development*, 43(3), 414–430. doi:10.1007/s10578-011-0274-x
- Skabeikytė, G. (2017). *Paauglių socialinio nerimo sąsajos su mentalizacija ir traumine patirtimi*. (Magistro darbas). Vilniaus universitetas.
- Springer, K. W., Sheridan, J., Kuo, D., & Carnes, M. (2007). Long-term physical and mental health consequences of childhood physical abuse: Results from a large population-based sample of men and women. *Child Abuse & Neglect*, 31(5), 517–530. doi:10.1016/j.chiabu.2007.01.003
- Steele, H., Steele, M., & Croft, C. (2008). Early attachment predicts emotion recognition at 6 and 11 years old. *Attachment & Human Development*, 10(4), 379–393. doi:10.1080/14616730802461409
- Steele, H., Steele, M., Croft, C., & Fonagy, P. (1999). Infant-mother attachment at one year predicts children's understanding of mixed emotions at six years. *Social Development*, 8(2), 161–178. doi:10.1111/1467-9507.00089
- Stoddard, J., Stringaris, A., Brotman, M. A., Montville, D., Pine, D. S., & Leibenluft, E. (2014). Irritability in child and adolescent anxiety disorders.

- Depression and Anxiety*, 31(7), 566–573. doi:10.1002/da.22151
- Suveg, C., Hoffman, B., Zeman, J. L., & Thomassin, K. (2009). Common and Specific Emotion-related Predictors of Anxious and Depressive Symptoms in Youth. *Child Psychiatry and Human Development*, 40(2), 223–239. doi:10.1007/s10578-008-0121-x
- Taubner, S., & Curth, C. (2013). Mentalization mediates the relation between early traumatic experiences and aggressive behavior in adolescence. *Psihologija*, 46(2), 177–192. doi:10.2298/PSI1302177T
- Taubner, S., Kessler, H., Buchheim, A., Kächele, H., & Staun, L. (2011). The role of mentalization in the psychoanalytic treatment of chronic depression. *Psychiatry*, 74(1), 49–57. doi:10.1521/psyc.2011.74.1.49
- Taubner, S., White, L. O., Zimmermann, J., Fonagy, P., & Nolte, T. (2013). Attachment-related mentalization moderates the relationship between psychopathic traits and proactive aggression in adolescence. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 41(6), 929–938. doi:10.1007/s10802-013-9736-x
- Taubner, S., Wiswede, D., Nolte, T., & Roth, G. (2010). Mentalisierung und externalisierende Verhaltensstörungen in der Adoleszenz. *Psychotherapeut*, 55(4), 312–320. doi:10.1007/s00278-010-0753-8
- Taubner, S., Zimmermann, L., Ramberg, A., & Schröder, P. (2016). Mentalization Mediates the Relationship between Early Maltreatment and Potential for Violence in Adolescence. *Psychopathology*, 49(4), 236–246. doi:10.1159/000448053
- Thapar, A., Collishaw, S., Pine, D. S., & Thapar, A. K. (2012). Depression in adolescence. *The Lancet*, 379(9820), 1056–1067. doi:10.1016/S0140-6736(11)60871-4
- Twenge, J. M., & Park, H. (2017). The Decline in Adult Activities Among U.S. Adolescents, 1976-2016. *Child Development*, 0(0), 1–17. doi:10.1111/cdev.12930
- Vachon, D. D., Krueger, R. F., Rogosch, F. A., & Cicchetti, D. (2015). Assessment of the Harmful Psychiatric and Behavioral Effects of

- Different Forms of Child Maltreatment. *JAMA Psychiatry*, 72(11), 1135–1142. doi:10.1001/jamapsychiatry.2015.1792
- Valle, A., Massaro, D., Castelli, I., & Marchetti, A. (2015). Theory of Mind Development in Adolescence and Early Adulthood: The Growing Complexity of Recursive Thinking Ability. *Europe's Journal of Psychology*, 11(1), 112–124. doi:10.5964/ejop.v11i1.829
- van der Veek, S. M. C., Nobel, R. a., & Derkx, H. H. F. (2012). The relationship between emotion awareness and somatic complaints in children and adolescents: Investigating the mediating role of anxiety and depression. *Psychology & Health*, 27(11), 1359–1374. doi:10.1080/08870446.2012.685738
- Vanwoerden, S., Kalpakci, A. H., & Sharp, C. (2015). Experiential avoidance mediates the link between maternal attachment style and theory of mind. *Comprehensive Psychiatry*, 57, 117–124. doi:10.1016/j.comppsy.2014.11.015
- Veirman, E., Brouwers, S. a., & Fontaine, J. R. J. (2011). The Assessment of Emotional Awareness in Children. *European Journal of Psychological Assessment*, 27(4), 265–273. doi:10.1027/1015-5759/a000073
- Vellante, M., Baron-Cohen, S., Melis, M., Marrone, M., Petretto, D. R., Masala, C., & Preti, A. (2012). The “Reading the Mind in the Eyes” test: Systematic review of psychometric properties and a validation study in Italy. *Cognitive Neuropsychiatry*, 18, 1–29. doi:10.1080/13546805.2012.721728
- Venta, A., & Sharp, C. (2015). Mentalizing Mediates the Relation Between Attachment and Peer Problems Among Inpatient Adolescents. *Journal of Infant, Child, and Adolescent Psychotherapy*, 14(3), 323–340. doi:10.1080/15289168.2015.1071997
- Venta, A., Shmueli-Goetz, Y., & Sharp, C. (2014). Assessing attachment in adolescence: a psychometric study of the Child Attachment Interview. *Psychological Assessment*, 26(1), 238–55. doi:10.1037/a0034712
- Vetter, N. C., Altgassen, M., Phillips, L., Mahy, C. E. V., & Kliegel, M. (2013).

- Development of Affective Theory of Mind Across Adolescence: Disentangling the Role of Executive Functions. *Developmental Neuropsychology*, 38(2), 114–125. doi:10.1080/87565641.2012.733786
- Vrouva, I., & Fonagy, P. (2009). Development of the mentalizing stories for adolescents (MSA). *Journal of the American Psychoanalytic Association*, (57), 1174–1179.
- Weinstein, S. R., Meehan, K. B., Cain, N. M., Ripoll, L. H., Boussi, A. R., Papouchis, N., ... New, A. S. (2016). Mental state identification, borderline pathology, and the neglected role of childhood trauma. *Personality Disorders: Theory, Research, and Treatment*, 7(1), 61–71. doi:10.1037/per0000139
- Wellman, H. M., Cross, D., & Watson, J. (2001). Meta-analysis of theory-of-mind development: the truth about false belief. *Child Development*, 72(3), 655–684. doi:10.1111/1467-8624.00304
- Wimmer, H., & Perner, J. (1983). Beliefs about beliefs: Representation and constraining function of wrong beliefs in young children's understanding of deception. *Cognition*, 13, 103–128. doi:10.1016/0010-0277(83)90004-5
- Wolkenstein, L., Schönenberg, M., Schirm, E., & Hautzinger, M. (2011). I can see what you feel, but i can't deal with it: Impaired theory of mind in depression. *Journal of Affective Disorders*, 132(1–2), 104–111. doi:10.1016/j.jad.2011.02.010
- Ziv, Y., Oppenheim, D., & Sagi-Schwartz, A. (2004). Social information processing in middle childhood: relations to infant-mother attachment. *Attachment & Human Development*, 6(3), 327–348. doi:10.1080/14616730412331281511
- Zolog, T. C., Jane-Ballabriga, M. C., Canals-Sans, J., Hernandez-Martinez, C., Acosta, K. R., & Domenech-Llaberia, E. (2011). Somatic complaints and symptoms of anxiety and depression in a school-based sample of preadolescents and early adolescents. Functional impairment and implications for treatment. *Journal of Cognitive and Behavioral Psychotherapies*, 11(2), 191–208.

Žukauskienė, R., Kajokienė, I., & Vaitkevičius, R. (2012). *Mokyklinio amžiaus vaikų ASEBA klausimynų (CBCL/18, TRF6/18, YSR11/18) vadovas*. Vilnius.

PRIEDAI

Pagrindinės mentalizacijos sąvokos

Šiame skyrelyje pateikiamos šiame darbe vartojamos mentalizacijos sąvokos ir jų apibūdinimai. Teoriniuose darbuose ir empiriniuose mentalizacijos tyrimuose šiuo metu nėra vieno bendro, aiškiai deklaruoto sutarimo dėl visos mentalizacijos terminijos ir trūksta detalaus kai kurių mentalizaciją žyminčių sąvokų apibrėžimo. Toliau aprašomas sąvokų vartojimas atspindi mentalizacijos terminiją šio darbo rėmuose.

Mentalizacijos gebėjimas arba mentalizacija (angl. *mentalization capacity / ability or mentalization*) – savo ir kitų žmonių elgesio supratimas siejant jį su intencionaliomis psichikos būsenomis, tokiomis kaip norai, poreikiai, emocijos, įsitikinimai, tikslai, mintys (J. G. Allen et al., 2008). Sąvokos „mentalizacijos gebėjimas“ ar „mentalizacija“ darbe žymi mentalizaciją plačiausia prasme arba yra vartojamos tada, kai nesiekama patikslinti apie kurią mentalizacijos dalį kalbama. Jei darbe prie „mentalizacijos“ ar „mentalizacijos gebėjimo“ yra vartojamas patikslinantis jos ypatumą žodis, pvz. „kognityvinė mentalizacija“, „į kitą nukreipta mentalizacija“ ir pan., tai specifiškai žymi tam tikrą mentalizacijos dalį.

Mentalizacijos dimensija (angl. *dimension of mentalization*) – tai viena iš keturių dvipusių ašių, kuriomis remiantis detalizuojamas kompleksiškas mentalizacijos gebėjimas. Šiuo metu yra išskiriamos šios dvipolės dimensijos: nukreipta (1) į save – į kitą, (2) besiremianti išorine – vidine informacija apie psichikos būsenas, (3) kontroliuojama – automatinė ir (4) kognityvinė – emocinė (Choi-Kain & Gunderson, 2008; Fonagy et al., 2011; Luyten & Fonagy, 2015).

Mentalizacijos dėmuo / dalis / komponentas / aspektas (angl. *component / aspect of mentalization*) – šios sinonimiškai vartojamos sąvokos žymi tam tikrą mentalizacijos gebėjimo dalį, tačiau ne visą mentalizaciją. Mentalizacijos

dėmuo / dalis / komponentas gali skirtingu lygiu atspindėti visą daugiadimensę mentalizaciją, t. y. gali būti siauresnis arba platesnis, skirtis tuo, kiek apima vieną ar kitą mentalizacijos dimensiją ar dimensijos polių.

Mentalizacijos profilis (angl. *mentalization profile*) – tai detalizuotas mentalizacijos gebėjimo vaizdas, kuriame atsiskleidžia mentalizacijos kokybė pagal kiekvieną dvipusę mentalizacijos dimensiją. Literatūroje apie mentalizacijos profilį dažniausiai rašoma analizuojant mentalizacijos ir psichopatologijos sąsajas ir keliant prielaidas, kad skirtingos psichopatologijos formos pasižymės besiskiriančias mentalizacijos profiliais (Luyten et al., cit. iš Fonagy et al., 2011; Luyten & Fonagy, 2015).

2 PRIEDAS

1 lentelė. Dviejų latentinių mentalizacijos klasių vidurkiai apskaičiuoti Mplus programa

	Prastesnės mentalizacijos klasė		Geresnės mentalizacijos klasė	
	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>
RFQY	8,23	0,69	8,56	0,69
RMET	15,97	3,89	19,44	3,89
SI. Kognityvinė	10,56	5,32	17,80	5,32
SI. Emocinė	11,76	5,77	20,15	5,77
LEAS-C Savo	21,51	5,47	29,67	5,47
LEAS-C Kito	9,21	6,89	25,23	6,89

Pastaba. RFQY = Reflektyviosios funkcijos klausimynas jaunuoliams, RMET = Vidinių būsenų atpažinimo iš akių testas, SI = Situacinės istorijos, LEAS-C = Emocijų įsisąmoninimo lygių skalė vaikams.

3 PRIEDAS

2 lentelė. *Smurtą patyrusių ir nepatyrusių jaunesniųjų paauglių mentalizacijos palyginimas*

	Nenurodė patyrę smurto		Nurodė patyrę smurtą		<i>t</i>	<i>df</i>
	<i>n</i>	<i>M (SD)</i>	<i>n</i>	<i>M (SD)</i>		
RFQY	457	8,51 (0,68)	163	8,30 (0,78)	3,35**	618
RMET	426	18,62 (4,12)	156	17,91 (4,31)	1,81	580
SI. Kognityvinė	481	15,43 (6,32)	171	15,60 (6,33)	-0,30	650
SI. Emocinė	481	17,49 (6,93)	171	17,56 (7,03)	-0,11	650
SI. Bendras	481	32,93 (11,03)	171	33,16 (11,63)	-0,24	650
LEAS-C Savo	455	26,91 (6,64)	174	27,54 (6,76)	-1,05	627
LEAS-C Kito	455	20,11 (10,18)	174	20,03 (10,26)	0,08	627
LEAS-C Bendras	455	29,60 (6,95)	174	30,60 (6,72)	-1,63	627

Pastaba. RFQY = Reflektyviosios funkcijos klausimynas jaunuoliams, RMET = Vidinių būsenų atpažinimo iš akių testas, SI = Situacinės istorijos, LEAS-C = Emocijų įsisąmoninimo lygių skalė vaikams, ** $p < 0,01$.

4 PRIEDAS

3 lentelė. *Turinčių ir neturinčių afektinių sunkumų paauglių mentalizacijos palyginimas*

	Neturintys afektinių sunkumų			Turintys afektinių sunkumų			<i>t</i>	<i>df</i>
	<i>n</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>n</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>		
RFQY	530	8,50	0,67	76	8,13	0,85	3,73***	89,14
RMET	510	18,60	4,01	70	17,66	4,93	1,53	81,96
SI. Kognityvinė	558	15,78	6,01	79	14,53	7,39	1,44	93,17
SI. Emocinė	558	17,56	6,88	79	17,49	7,42	0,07	635
SI. Bendras	558	33,34	10,69	79	32,03	13,25	0,84	92,92
LEAS-C Savo	546	27,19	6,31	80	26,91	8,52	0,28	92,11
LEAS-C Kito	546	20,45	9,98	80	18,83	10,95	1,34	624
LEAS-C Bendras	546	29,99	6,49	80	29,90	8,78	0,09	92,10

Pastaba. RFQY = Reflektyviosios funkcijos klausimynas jaunuoliams, RMET = Vidinių būsenų atpažinimo iš akių testas, SI = Situacinės istorijos, LEAS-C = Emocijų įsisąmoninimo lygių skalė vaikams, *** $p < 0,001$.

4 lentelė. *Turinčių ir neturinčių nerimo sunkumų paauglių mentalizacijos palyginimas*

	Neturintys nerimo sunkumų			Turintys nerimo sunkumų			<i>t</i>	<i>df</i>
	<i>n</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>n</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>		
RFQY	561	8,49	0,69	45	8,07	0,79	3,83***	604
RMET	537	18,51	4,09	43	18,14	4,70	0,57	578
SI. Kognityvinė	590	15,71	6,14	47	14,60	6,99	1,18	635
SI. Emocinė	590	17,57	6,88	47	17,21	7,73	0,34	635
SI. Bendras	590	33,28	10,90	47	31,81	12,64	0,88	635
LEAS-C Savo	578	27,13	6,56	48	27,35	7,40	-0,22	624
LEAS-C Kito	578	20,35	10,08	48	18,92	10,53	0,94	624
LEAS-C Bendras	578	29,98	6,78	48	30,00	7,33	-0,02	624

Pastaba. RFQY = Reflektyviosios funkcijos klausimynas jaunuoliams, RMET = Vidinių būsenų atpažinimo iš akių testas, SI = Situacinės istorijos, LEAS-C = Emocijų įsisąmoninimo lygių skalė vaikams., *** $p < 0,001$.

5 lentelė. Turinčių ir neturinčių somatinių sunkumų paauglių mentalizacijos palyginimas

	Neturintys somatinių sunkumų			Turintys somatinių sunkumų			<i>t</i>	<i>df</i>
	<i>n</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>n</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>		
RFQY	547	8,49	0,70	58	8,16	0,74	3,40**	603
RMET	526	18,52	4,04	53	18,15	5,08	0,51	58,81
SI. Kognityvinė	579	15,69	6,15	57	14,91	6,85	0,90	634
SI. Emocinė	579	17,65	6,86	57	16,39	7,63	1,31	634
SI. Bendras	579	33,34	10,84	57	31,30	12,79	1,16	64,18
LEAS-C Savo	567	27,33	6,40	58	25,33	8,41	1,76	63,92
LEAS-C Kito	567	20,59	9,99	58	16,84	10,93	2,70**	623
LEAS-C Bendras	567	30,18	6,56	58	27,98	8,81	1,85	63,64

Pastaba. RFQY = Reflektyviosios funkcijos klausimynas jaunuoliams, RMET = Vidinių būsenų atpažinimo iš akių testas, SI = Situacinės istorijos, LEAS-C = Emocijų įsisąmoninimo lygių skalė vaikams, ** $p < 0,01$.

6 lentelė. Turinčių ir neturinčių opozicinio neklusnumo sunkumų paauglių mentalizacijos palyginimas

	Neturintys opozicinio neklusnumo sunkumų			Turintys opozicinio neklusnumo sunkumų			<i>t</i>	<i>df</i>
	<i>n</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>n</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>		
RFQY	572	8,47	0,69	34	8,21	0,93	1,62	35,17
RMET	550	18,46	4,13	30	18,83	4,35	-0,48	578
SI. Kognityvinė	601	15,73	6,13	36	13,94	7,22	1,68	635
SI. Emocinė	601	17,52	6,86	36	17,94	8,32	-0,35	635
SI. Bendras	601	33,25	10,88	36	31,89	13,55	0,72	635
LEAS-C Savo	590	27,26	6,50	36	25,42	8,29	1,62	624
LEAS-C Kito	590	20,32	10,12	36	18,89	10,15	0,83	624
LEAS-C Bendras	590	30,10	6,66	36	27,97	8,88	1,41	37,44

Pastaba. RFQY = Reflektyviosios funkcijos klausimynas jaunuoliams, RMET = Vidinių būsenų atpažinimo iš akių testas, SI = Situacinės istorijos, LEAS-C = Emocijų įsisąmoninimo lygių skalė vaikams.

5 PRIEDAS

7 lentelė. Latentinių klasių analize išskirtų sunkumų grupių emocinių ir elgesio sunkumų vidurkiai apskaičiuoti Mplus programa

	Neturintys sunkumų	Nedidelių eksternalių sunkumų grupė	Nedidelių internalių sunkumų grupė	Didelių internalių sunkumų grupė	Mišrių sunkumų grupė	
	<i>M</i>	<i>M</i>	<i>M</i>	<i>M</i>	<i>M</i>	<i>SD</i> ^a
Afektiniai sunkumai	2,52	4,97	7,78	14,44	11,81	2,26
Nerimastingumas	1,65	2,65	4,49	6,47	4,31	1,73
Somatiniai sunkumai	0,96	1,61	2,88	5,68	4,99	1,66
Opozicinis neklusnumas	2,13	4,90	3,45	5,11	6,66	1,74
Elgesio sunkumai	1,97	7,24	3,08	5,97	15,06	1,91

Pastaba. M – vidurkis, SD – standartinis nuokrypis, a - visų grupių standartiniai nuokrypių įverčiai vienodi

6 PRIEDAS

8 lentelė. Mediacinių darnos, mentalizacijos ir sunkumų modelių a, b kelių ir viso efekto įverčiai

<i>Nepriklausomas kintamasis</i>	<i>Mediatorius</i>	<i>Priklausomas kintamasis</i>	<i>a kelias</i>	<i>b kelias</i>	<i>Visas efektas c</i>	
Darna	RFQY ^a	AfS		-1,60**	0,41*	
		Ner		-0,46	0,18	
		Som	0,03	-0,89*	0,22*	
		ON		-0,16	0,24*	
		ES		0,24	0,03	
	RMET ^b	AfS			0,05	0,33
		Ner			0,03	0,16
		Som	0,35	-0,05	-0,05	0,23*
		ON		-0,10	-0,10	0,16
		ES		-0,17*	-0,17*	0,01
	SI Kognityv ^a	AfS			0,01	0,41
		Ner			0,10	0,14
		Som	0,24	-0,01	-0,01	0,21
		ON		-0,05	-0,05	0,26*
		ES		-0,06	-0,06	0,03

8 lentelė. (tęsinys)

<i>Nepriklausomas kintamasis</i>	<i>Mediatorius</i>	<i>Priklausomas kintamasis</i>	<i>a kelias</i>	<i>b kelias</i>	<i>Visas efektas c</i>	
<i>Darna</i>	<i>SI Emocinė^a</i>	AfS		0,11	0,41	
		Ner		0,10*	0,14	
		Som	0,59	0,00	0,21	
		ON		0,00	0,26*	
		ES		-0,02	0,03	
	<i>LEAS-C Savo^c</i>	AfS			0,04	0,37
		Ner			0,07	0,13
		Som	0,74	0,00	0,18	
		ON		-0,02	0,24*	
		ES		-0,03	-0,01	
	<i>LEAS-C Kito^c</i>	AfS			-0,01	0,37
		Ner			0,03	0,13
		Som	1,18*	-0,01	0,18	
		ON		0,00	0,24*	
		ES		-0,03	-0,01	

Pastaba. RFQY = Reflektyviosios funkcijos klausimynas jaunuoliams, RMET = Vidinių būsenų atpažinimo iš akių testas, SI = Situacinės istorijos, LEAS-C = Emocijų įsisąmoninimo lygių skalė vaikams, AfS = afektiniai sunkumai, Ner = nerimastingumas, Som = somatiniai sunkumai, ON = opozicinis neklusnumas, ES – elgesio sunkumai; a, b ir c kelių b koeficientai nestandartizuoti; imties dydis a = 74, b = 69, c = 77; * $p < 0,05$, ** $p < 0,01$.

7 PRIEDAS

9 lentelė. *Mediacinių smurto patyrimo, mentalizacijos ir sunkumų modelių a, b kelių ir viso efekto įverčiai*

<i>Nepriklausomas kintamasis</i>	<i>Mediatorius</i>	<i>Priklausomas kintamasis</i>	<i>a kelias</i>	<i>b kelias</i>	<i>Visas efektas c</i>
	RFQY		-0,13***	-1,16***	
	RMET		-0,37*	0,05	
	SI Kognityvinė	AfS	-0,16	0,02	1,59***
	SI Emocinė		-0,04	0,05	
	LEAS-C Savo		-0,11	0,01	
	LEAS-C Kito		-0,41	0,01	
Smurto patyrimas	RFQY		-0,13***	-0,36*	
	RMET		-0,37*	0,04	
	SI Kognityvinė	Ner	-0,16	0,00	0,55***
	SI Emocinė		-0,04	0,02	
	LEAS-C Savo		-0,11	0,01	
	LEAS-C Kito		-0,41	0,02	
		RFQY		-0,13***	-0,22
	RMET		-0,37*	-0,01	
	SI Kognityvinė	Som	-0,17	-0,01	0,47***
	SI Emocinė		-0,05	0,02	
	LEAS-C Savo		-0,11	0,00	
	LEAS-C Kito		-0,40	0,01	

9 lentelė. (tęsinys)

<i>Nepriklausomas kintamasis</i>	<i>Mediatorius</i>	<i>Priklausomas kintamasis</i>	<i>a kelias</i>	<i>b kelias</i>	<i>Visas efektas c</i>
<i>Smurto patyrimas</i>	RFQY		-0,13***	-0,39**	
	RMET		-0,37*	0,04	
	SI Kognityvinė	ON	-0,16	0,01	0,38***
	SI Emocinė		-0,04	0,05**	
	LEAS-C Savo		-0,11	-0,03	
	LEAS-C Kito		-0,41	0,01	
	RFQY		-0,13***	-0,65**	
	RMET		-0,37**	-0,05	
	SI Kognityvinė	ES	-0,16	-0,01	0,86***
	SI Emocinė		-0,04	-0,03	
	LEAS-C Savo		-0,11	-0,02	
	LEAS-C Kito		-0,41	-0,01	

Pastaba. N = 464, RFQY = Reflektyviosios funkcijos klausimynas jaunuoliams, RMET = Vidinių būsenų atpažinimo iš akių testas, SI = Situacinės istorijos, LEAS-C = Emocijų įsisąmoninimo lygių skalė vaikams, AfS = afektiniai sunkumai, Ner = nerimastingumas, Som = somatiniai sunkumai, ON = opozicinis neklusnumas, ES = elgesio sunkumai; a, b ir c kelių b koeficientai nestandartizuoti; * $p < 0,05$, ** $p < 0,01$, *** $p < 0,001$.

Mokslinės publikacijos disertacijos tematika

- Gervinskaitė-Paulaitienė L., Baškytė A. M., Čėnaitė N., Matutytė L., Šiaučiūnaitė M. ir Barkauskienė, R. (2017). Suvoktas smurto patyrimas, emocijų reguliacija ir somatiniai sunkumai ankstyvojoje paauglystėje. *Sveikatos mokslai*, 27(3), 11–17. doi:10.5200/sm-hs.2017.032
- Gervinskaitė-Paulaitienė L. ir Barkauskienė R. (2016). Mentalizacijos raidos veiksnių vaikystėje ir paauglystėje apžvalga. *Psichologija*, 54, 7–23. doi:10.15388/Psichol.2016.54.10343
- Gervinskaitė-Paulaitienė L. (2015). Internalūs sunkumai ir mentalizacija paauglystėje: žvalgomasis tyrimas. *Jaunųjų mokslininkų psichologų darbai*, 4, 10–15. doi:10.15388/JMPD.2015.4.05
- Gervinskaitė-Paulaitienė L. (2014). Vaikų mentalizacijos vertinimas: galimybės ir iššūkiai. *Jaunųjų mokslininkų psichologų darbai*, 3, 1–6.
- Gervinskaitė-Paulaitienė L. ir Barkauskienė R. (2014). Elgesio sunkumų turinčių paauglių mentalizacijos ypatumai. *International Journal of Psychology: A Biopsychosocial Approach*, 15, 47–68. doi:10.7220/2345-024X.15.3

Pranešimai disertacijos tematika tarptautinėse konferencijose

- Gervinskaite-Paulaitiene, L., & Barkauskiene, R.** *Attachment in middle childhood is related to mentalizing in early adolescence: findings from longitudinal study.* International Attachment Conference, London, UK, 29 June – 1 July 2017.
- Barkauskiene, R., **Gervinskaite-Paulaitiene, L.**, Cekuoliene, D., Adler, A., & Grausliene, I. *Maternal reflective functioning and child attachment: exploring the link in the middle childhood.* International Attachment Conference, London, UK, 29 June – 1 July 2017.
- Barkauskiene, R. & **Gervinskaite-Paulaitiene, L.** *Investigating young adolescents' mentalization across childhood adversity types.* 15th European Society for Traumatic Stress Studies Conference, Odense, Denmark, 2nd – 4th June 2017.
- Gervinskaite-Paulaitiene, L., & Barkauskiene, R.** *Mentalizing in early adolescence: Is it important to externalizing and internalizing difficulties?* XV Biennial Conference of the European Association for Research on Adolescence, La Barrosa (Cadiz), Spain, 16 – 19 September 2016.
- Barkauskiene, R., Cekuoliene, D., **Gervinskaite-Paulaitiene, L.**, Adler, A., & Grausliene, I. *Externalizing behaviour in middle childhood: the predictive role of maternal reflective functioning and child attachment.* 11th International Conference on Child and Adolescent Psychopathology, London, UK, 18-20 July 2016.
- Gervinskaite-Paulaitiene, L.,** Grausliene, I., Shmueli-Goetz, Y., & Barkauskiene, R. (2016) *How do Lithuanian children talk about emotions during Child Attachment Interview?* 24th Biennial Meeting of the International Society for the Study of Behavioural Development, Vilnius, Lithuania, 10-14 July 2016.
- Gervinskaite-Paulaitiene, L.,** Grausliene, I., & Barkauskiene, R. (2016) *Externalizing problems and attachment security in middle childhood over*

one-year time. 24th Biennial Meeting of the International Society for the Study of Behavioural Development, Vilnius, Lithuania, 10-14 July 2016.

Grausliene, I., **Gervinskaite-Paulaitiene, L.**, & Barkauskiene, R. (2016). *The Child Attachment Interview (CAI): Psychometric properties of Lithuanian version.* 24th Biennial Meeting of the International Society for the Study of Behavioural Development, Vilnius, Lithuania, 10-14 July 2016.

Gervinskaite-Paulaitiene L., Shmueli-Goetz Y., & Grausliene I. *Culture and Adversity: An Exploratory Study of Attachment Representations in Fostered Lithuanian Children.* 7th International Attachment Conference, New York, USA, 6-8 August 2015.

Gervinskaite-Paulaitiene L., Barkauskiene R., & Grausliene I. *Attachment in Middle Childhood and Child's Social Problems over Two Years' Time.* The 14th European Congress of Psychology, Milan, Italy, 7 – 10 July 2015.

Gervinskaite-Paulaitiene L., & Barkauskiene R. *Externalizing Problems and Mentalizing in Adolescence.* The 14th European Congress of Psychology, Milan, Italy, 7 – 10 July 2015.

Pranešimai disertacijos tematika nacionalinėse konferencijose

- Gineikaitė, A. ir **Gervinskaitė-Paulaitienė, L.** *11-14 metų jaunuolių reflekyviosios funkcijos sąsaja su skirtingomis patirto smurto rūšimis.* XIV-oji jaunųjų mokslininkų psichologų konferencija, Vilnius, 2017 04 21.
- Gaivenytė, M. M., ir **Gervinskaitė-Paulaitienė, L.** *Paauglių emocijų pažinimo, elgesio sunkumų ir neigiamų vaikystės patirčių sąsajos.* XIV-oji jaunųjų mokslininkų psichologų konferencija, Vilnius, 2017 04 21.
- Dovydaitytė, G., ir **Gervinskaitė-Paulaitienė, L.** *Emocijų supratimas ir socialiniai sunkumai paauglystėje.* XIV-oji jaunųjų mokslininkų psichologų konferencija, Vilnius, 2017 04 21.
- Skabeikytė, G., ir **Gervinskaitė-Paulaitienė, L.** *Socialinio nerimo ypatumai paauglystėje.* XIV-oji jaunųjų mokslininkų psichologų konferencija, Vilnius, 2017 04 21.
- Gervinskaitė-Paulaitienė, L.** ir Barkauskienė, R. *Mentalizacijos ir eksternalaus elgesio sunkumų sąsajos ankstyvoje paauglystėje.* Lietuvos psichologų kongresas, Vilnius, 2017 05 11 – 13.
- Gervinskaitė-Paulaitienė L.** ir Barkauskienė R. *Suvoktas smurto patyrimas ir jaunesniųjų paauglių reflekyvioji funkcija.* Lietuvos psichologų kongresas, Kaunas, 2016 05 06 – 07.
- Gervinskaitė-Paulaitienė L.** *Klausimo formuluotės svarba vertinant jaunesniųjų paauglių mentalizaciją: Situacinių istorijų kūrimas.* XIII-oji Jaunųjų mokslininkų psichologų konferencija, Vilnius, 2016 04 22.
- Gervinskaitė-Paulaitienė L.** *Internalūs sunkumai ir mentalizacija paauglystėje: žvalgomas tyrimas.* XII-oji Jaunųjų mokslininkų psichologų konferencija, Vilnius, 2015 04 24.
- Gervinskaitė-Paulaitienė L.,** Grauslienė I., Barkauskienė R. *Prieraišumas vidurinės vaikystės laikotarpiu: žvelgiant į pirmojo tyrimo Lietuvoje rezultatus.* Lietuvos psichologų kongresas, Vilnius, 2015 05 09 – 11.

Grauslienė I., **Gervinskaitė-Paulaitienė L.**, Barkauskienė R. *Vaiko prieraišumo interviu (CAI): pirmieji Lietuvos vaikų tyrimo žingsniai.*

Lietuvos psichologų kongresas, Vilnius, 2015 05 09 – 11.

Gervinskaitė-Paulaitienė L. Vaikų mentalizacijos vertinimas: galimybės ir iššūkiai. 11-oji Jaunųjų mokslininkų psichologų konferencija, Vilnius, 2014 04 25.